

SAPIENTIA
ERDÉLYI MAGYAR
TUDOMÁNYEGYETEM
MAROSVÁSÁRHELYI KAR

definition noun

def·i·ni·tion (de-fə-'ni-shən)

Synonyms of *definition* >

- 1 **a** : a statement of the meaning of a word or word group or a sign or symbol
dictionary definitions

definição
hogyné
definiteness ['definitnis] n (meg)hata-
rozottság; végérvényesség
definition [defi'nɪʃn] n 1. meghatáro-
zás, definíció 2. képesség; felbontó-
képesség [tévée]
definitive [dr'finitiv] a 1. végleges 2.
döntő
deflate [dr'fleɪt] vt 1. kienged, kieres-
teget; ~d tyre kilyukadt

SÁROSI-MÁRDIROSZ KRISZTINA-MÁRIA

A FORDÍTÁSELMÉLET ALAPJAI

EGYETEMI JEGYZET ÉS FELADATGYŰJTEMÉNY
FORDÍTÓ SZAKOS EGYETEMI HALLGATÓK
SZÁMÁRA

Sárosi-Márdirosz Krisztina-Mária

A fordításelmélet alapjai

Egyetemi jegyzet és
feladatgyűjtemény fordító szakos
egyetemi hallgatók számára

SAPIENTIA ERDÉLYI MAGYAR TUDOMÁNYEGYETEM
MAROSVÁSÁRHELYI KAR
ALKALMAZOTT NYELVÉSZETI TANSZÉK

Sárosi-Márdirosz Krisztina-Mária

A fordításelmélet alapjai

Egyetemi jegyzet és feladatgyűjtemény
fordító szakos egyetemi hallgatók
számára

DOI: 10.47745/SAPVOL.2025.03

Felelős kiadó:

Sorbán Angella

Lektor:

Suba Réka (Marosvásárhely)

Borítóterv:

Tipotéka Kft.

Kiadói koordinátor:

Szabó Beáta

A szakmai felelősséget teljes mértékben a szerkesztők, illetve a szerző vállalja.

Első magyar nyelvű kiadás: 2025

© Scientia 2025

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, a nyilvános előadás, a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás jogát, az egyes fejezeteket illetően is.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

SÁROSI-MÁRDIROSZ, KRISZTINA-MÁRIA

A fordításelmélet alapjai : egyetemi jegyzet és feladatgyűjtemény fordító szakos egyetemi hallgatók számára / Sárosi-Márdirosz Krisztina-Mária. - Cluj-Napoca : Scientia, 2025

Conține bibliografie

ISBN 978-606-975-104-6

TARTALOMJEGYZEK

ELŐSZÓ	17
I. FORDÍTÁSELMÉLET	19
BEVEZETÉS	21
1. Meghatározás és főbb tudnivalók	23
1.1. A fordítás	23
1.2. A fordító	24
1.3. A fordítástudomány	25
1.4. Fordításelmélet és fordításgyakorlat	26
1.5. Forráshely és célhely	26
1.6. A forráshelyi szöveg és célhelyi szöveg	27
1.7. A fordítási eljárások	28
1.8. A fordítás egysége	28
1.9. Az átváltási műveletek	29
1.10. Az ekvivalencia	29
1.11. A szöveg „kemény” és „puha” vagy rugalmas részei	31
1.12. Explicitáció és implicitáció	31
1.13. Szó szerinti fordítás, transláció, szabad fordítás	32
1.14. Az adaptáció	33
1.15. A lokalizáció	34
1.16. Reáliák	35
1.17. CAT-eszközök	36
1.18. A gépi fordítás	37
1.19. AVT – audiovizuális fordítás	37
1.20. A fordítói norma	38
1.21. A fordítás lektorálása	39
Kérdések a fordítási alapfogalmak ismeretének ellenőrzésére	39
2. A fordítástudomány főbb elméleti kérdései	41
2.1. Gondolatok a fordítástudomány nevééről, tárgyáról és behatárolásáról	41
2.2. Fordításelméleti kérdések	43
2.2.1. A szó szerinti és a szabad fordítás ellentéte	43
2.2.2. A fordítások mint a célkultúra részei	46
2.2.2.1. A „felvállalt” fordítások	47
2.2.2.2. Az álfordítások	47
2.3. A fordító elméleti eszköztára: fordítási eljárások, fordítási műveletek és fordítási modellek	48

2.3.1. Fordítási eljárások	49
2.3.2. Fordítási műveletek	52
2.3.3. Fordítási modellek	55
2.3.3.1. A funkcionális modell	56
2.3.3.2. Az ekvivalenciaszintek elméletére alapozó modell	57
2.3.3.3. A stilisztikai modell	58
2.3.3.4. A variacionális modell	59
2.3.3.5. Az interpretatív modell	61
2.3.3.6. További fordítási modellek	62
Kérdések a fordításelméleti ismeretek ellenőrzésére	65
3. Az átváltási műveletek összefoglalása	67
3.1 Az átváltási műveletek Klaudy Kinga rendszere alapján	67
3.1.1. Az átváltási műveletek általános osztályozása	68
3.1.2. A lexikai és grammatikai átváltási műveletek	69
3.2. A Josheph Malone-féle átváltási műveletek (Malone 1988)	76
3.2.1. Általános meghatározások	76
3.2.2. Az átváltások elemzésének néhány dimenziója	79
3.2.3. Az átváltási műveletek közötti kapcsolat	80
Kérdések az átváltási műveletekkel kapcsolatos ismeretek ellenőrzésére.	81
4. Szakfordítás és műfordítás	83
4.1. A fordítás tárgya	83
4.2. Fordítói nehézségek a munkafolyamat során	84
4.3. A fordítói profil és a fordító képzettsége	85
4.4. Fordítástámogató eszközök	86
4.5. Egyéni elismertség és a szakma presztízse.	87
Kérdések a szakfordítás és műfordítás közötti különbségekkel és hasonlóságokkal kapcsolatos ismeretek ellenőrzésére.	87
5. Fordíthatóság és fordíthatatlanság	89
5.1. A reáliák fordítása.	89
5.1.1. A reáliák fordításának makrokontextusa	90
5.1.2. A reália meghatározása és osztályozása.	91
5.1.3. Lehetőségek reáliák fordítására	92
5.2. A nyelvi humor fordítása	94
5.3. A frazémák fordítása.	100
5.3.1. A frazémák fordítása során jelentkező leggyakoribb problémák Benő Attila csoportosítása alapján (Benő 2010)	102
5.3.2. A frazémák fordítási stratégiái	103
Kérdések a fordíthatóság–fordíthatatlanság témaköréhez tartozó ismeretek ellenőrzésére	105

6. A fordítástámogató eszközök, a gépi fordítás és a mesterséges intelligencia szerepe a fordításban	107
6.1. Fordítástámogató eszközök a fordítási folyamatban	107
6.2. A gépi fordítás szerepe a fordításban	112
6.3. A mesterséges intelligencia szerepe a fordításban.	115
6.4. Gépi fordítás és <i>post editing</i>	116
6.5. A gépi fordítás alkalmazásának etikai vonatkozásai	117
Kérdések a gépi fordítással kapcsolatos ismeretek ellenőrzésére.	119
7. A fordítás mint szakma	121
7.1. A fordítói vizsga	123
7.2. Üzleti lehetőségek a fordítói szakmában	124
Kérdések a fordítás szakmaként való értelmezésével kapcsolatban.	126
II. FORDÍTÁSGYAKORLAT	127
Gyakorlatok fordító szakos hallgatók számára	129
1. feladatlap: Ekvivalencia és parafráziskészítés	129
2. feladatlap: MTPE – gépi fordítás utószerkesztése	132
3. feladatlap: Önreflexió a szakfordításban.	133
4. feladatlap: Adaptáció	134
5. feladatlap: Átváltási műveletek a fordításban.	140
6. feladatlap: Szövegtípus és fordítás	142
7. feladatlap: EU-s szövegek fordítási nehézségei	152
FORRÁSOK	155
Szakirodalom	155
Egyéb források	165
Online források	165
A feladatgyűjtemény szövegeinek forrásai	166
Függelék.	169
Táblázatok jegyzéke	169
Ábrák jegyzéke	169
Rezumet: Bazele teoriei traducerii. Curs universitar și culegere de exerciții .	170
Abstract: The Basics of Translation Theory. A Coursebook and a Set of Exercises for Translation and Interpreter Students	171
A szerzőről	173

CUPRINS

PREFAȚĂ	17
I. TEORIA TRADUCERII	19
INTRODUCERE	21
1. Definiții și cunoștințe generale	23
1.1. Traducerea	23
1.2. Traducătorul	24
1.3. Teoria traducerii	25
1.4. Teoria și practica traducerii	26
1.5. Limba sursă și limba țintă	26
1.6. Textul în limba sursă și textul în limba țintă	27
1.7. Proceduri de traducere	28
1.8. Unitatea de măsură a traducerii	28
1.9. Operațiuni de transfer	29
1.10. Echivalența	29
1.11. Părțile „tari” și părțile „moi” sau flexibile ale textului	31
1.12. Explicitare și implicare	31
1.13. Traducerea literală, translația, traducerea liberă	32
1.14. Adaptarea	33
1.15. Localizarea	34
1.16. Cultureme (realia)	35
1.17. Instrumente CAT	36
1.18. Traducerea automată	37
1.19. AVT - traducere audiovizuală	37
1.20. Normele traducerii	38
1.21. Revizuirea traducerilor	39
Întrebări pentru verificarea cunoștințelor privind conceptele de bază ale traducerii	39
2. Principalele probleme teoretice ale traductologiei	41
2.1. Gânduri despre denumirea, obiectul și delimitarea ramurilor traductologiei	41
2.2. Probleme de teorie ale traducerii	43
2.2.1. Contrastul dintre traducerea liberă și traducerea literală	43
2.2.2 Traducerile ca opere acceptate ale culturii țintă	46
2.2.2.1. Traducerile „asumate”	47
2.2.2.2. Pseudo-traducerile	47
2.3. Instrumentele teoretice ale traducătorului: procedurile de traducere, operațiunile de traducere și modelele de traducere	48

2.3.1. Proceduri de traducere	49
2.3.2. Operațiuni de traducere	52
2.3.3. Modele de traducere	55
2.3.3.1. Modelul funcțional	56
2.3.3.2. Modelul bazat pe teoria nivelurilor de echivalență	57
2.3.3.3. Modelul stilistic	58
2.3.3.4. Modelul variațional	59
2.3.3.5. Modelul interpretativ	61
2.3.3.6. Alte modele de traducere	62
Întrebări pentru verificarea cunoștințelor de teorie a traducerii	65
3. Prezentarea generală a operațiunilor de transfer	67
3.1 Operațiuni de transfer bazate pe sistemul elaborat de către Kinga Klaudy	67
3.1.1. Clasificarea generală a operațiunilor de transfer.	68
3.1.2. Operațiuni lexicale și gramaticale de transfer.	69
3.2. Operațiunile de transfer ale lui Josheph Malone.	76
3.2.1. Definiții generale	76
3.2.2. Câteva dimensiuni ale analizei transferurilor în procesul de traducere	79
3.2.3. Relația dintre operațiunile de transfer.	80
Întrebări pentru verificarea cunoștințelor legate de operațiile de transfer	81
4. Traducerea specializată și literară	83
4.1. Obiectul traducerii	83
4.2. Dificultăți de traducere în procesul traducerii	84
4.3. Profilul traducătorului și formarea profesională a acestuia	85
4.4. Instrumente de asistență computerizată pentru traducere	86
4.5. Recunoașterea individuală și prestigiul profesiei	87
Întrebări pentru verificarea cunoștințelor privind diferențele dintre traducerea specializată și traducerea literară	87
5. Traductibilitate și intraductibilitate	89
5.1. Traducerea culturemelor	89
5.1.1. Macrocontextul traducerii culturemelor	90
5.1.2. Definiția și clasificarea culturemelor.	91
5.1.3. Posibilități de traducere a culturemelor	92
5.2. Traducerea umorului lingvistic	94
5.3. Traducerea frazeologismelor	100
5.3.1. Problemele generale întâlnite în traducerea frazeologismelor – clasificarea lui Attila Benő (2010).	102
5.3.2. Strategii de traducere aplicate în traducerea frazeologismelor.	103

Întrebări pentru verificarea cunoștințelor legate de tema traductibilității și a intraductibilității	105
6. Rolul programelor (instrumentelor CAT), al traducerii automate și al inteligenței artificiale în traducere	107
6.1. Instrumente CAT în procesul de traducere	107
6.2. Rolul traducerii automate în traducere	112
6.3. Rolul inteligenței artificiale în traducere	115
6.4. Traducerea automată și post-editarea.	116
6.5. Implicațiile etice ale utilizării traducerii automate.	117
Întrebări pentru verificarea cunoștințelor privind traducerea automată	119
7. Traducerea ca profesie	121
7.1. Examenul de traducător	123
7.2. Oportunități de afaceri în profesia de traducător	124
Întrebări privind conceperea traducerii ca profesie	126
II. PRACTICA TRADUCERII – Exerciții	127
Fișe de lucru	129
Fișa de lucru 1: Echivalență și parafrază	129
Fișa de lucru 2: MTPE – post-editarea traducerii automate	132
Fișa de lucru 3: Auto-reflecție în traducere tehnică	133
Fișa de lucru 4: Adaptarea	134
Fișa de lucru 5: Operațiunile de transfer în traducere	140
Fișa de lucru 6: Tipul textului și traducerea	142
Fișa de lucru 7: Probleme legate de traducerea textelor UE	152
SURSE	155
Literatura	155
Alte surse	165
Surse online	165
Sursele textelor din culegerea de exerciții	166
Anexe	169
Lista tabelor	169
Lista figurilor	169
Rezumat: Bazele teoriei traducerii. Curs universitar și culegere de exerciții .	170
Abstract: The Basics of Translation Theory. A Coursebook and a Set of Exercises for Translation and Interpreter Students	171
Despre autor	173

CONTENTS

FOREWORD	17
I. TRANSLATION THEORY	19
INTRODUCTION	21
1. Definition and key facts	23
1.1. Translation	23
1.2. The translator	24
1.3. Translation theory	25
1.4. Translation theory and practice	26
1.5. Source language and target language	26
1.6. Source language text and target language text	27
1.7. Translation procedures	28
1.8. The unit of translation	28
1.9. Transfer operations	29
1.10. Equivalence	29
1.11. The hard and 'soft' or flexible parts of the text	31
1.12. Explication and implication	31
1.13. Literal translation, transference, free translation	32
1.14. Adaptation	33
1.15. Localization	34
1.16. Realia	35
1.17. CAT tools	36
1.18. Machine translation	37
1.19. AVT – audiovisual translation	37
1.20. Translation norms	38
1.21. Proofreading translation	39
Questions for testing knowledge of basic translation concepts	39
2. Main theoretical issues of translation studies	41
2.1. Thoughts on the name, subject, and delimitation of translation studies	41
2.2. Theory issues of translation	43
2.2.1. The contrast between word-for-word and free translation ...	43
2.2.2 Translations as parts of the target culture	46
2.2.2.1. 'Assumed' translations	47
2.2.2.2. Pseudo-translations	47
2.3. The translator's theoretical toolbox: Translation procedures, translation operations, and translation models	48

2.3.1. Translation procedures	49
2.3.2. Translation operations	52
2.3.3. Translation models	55
2.3.3.1. The functional model	56
2.3.3.2. The model based on the theory of equivalence levels . .	57
2.3.3.3. The stylistic model	58
2.3.3.4. The variational model	59
2.3.3.5. The interpretive model	61
2.3.3.6. Further translation models	62
Questions for testing knowledge of translation theory	65
3. Summary of transfer operations	67
3.1 Transfer operations based on Kinga Klaudy's system	67
3.1.1. General classification of transfer operations	68
3.1.2. Lexical and grammatical transfer operations	69
3.2. Joseph Malone's transfer operations	76
3.2.1. General definitions	76
3.2.2. Some dimensions of the analysis of the transfer operations . .	79
3.2.3. The relationship between transfer operations	80
Questions for testing knowledge related to translation procedures	81
4. Specialized and literary translation	83
4.1. Subject of the translation	83
4.2. Translation difficulties in the translation process	84
4.3. The qualifications and profile of the translator	85
4.4. CAT tools	86
4.5. Individual recognition and the prestige of the profession	87
Questions for testing knowledge of the differences and similarities between specialized and literary translation	87
5. Translatability and untranslatability	89
5.1. Translation of realia	89
5.1.1. Macro-context of the translation of realia	90
5.1.2. Definition and classification of realia	91
5.1.3. Possibilities for translating realia	92
5.2. Translation of linguistic humour	94
5.3. Translation of idioms	100
5.3.1. Common problems in the translation of idioms based on the classification of Attila Benő	102
5.3.2. Strategies for translating idioms	103
Questions for testing knowledge on translatability and untranslatability	105

6. The role of translation support tools, machine translation, and artificial intelligence in translation	107
6.1. Translation support tools in the translation process	107
6.2. The role of machine translation in translation	112
6.3. The role of artificial intelligence in translation	115
6.4. Machine translation and post-editing	116
6.5. Ethical implications of the use of machine translation	117
Questions for testing knowledge related to machine translation	119
7. Translation as a profession	121
7.1. Authorization Exam for Certified Translators	123
7.2. Business opportunities in the translation profession	124
Questions regarding the interpretation of translation as a profession	126
II. THE PRACTICE OF TRANSLATION	127
Worksheets	129
Worksheet 1: Equivalence and paraphrasing	129
Worksheet 2: MTPE – post-editing of machine translation	132
Worksheet 3: Self-reflection (TAP-s) in technical translation	133
Worksheet 4: Adaptation	134
Worksheet 5: Transfer operations in translation	140
Worksheet 6: Text type and translation	142
Worksheet 7: Translation difficulties of EU texts	152
SOURCES	155
Literature	155
Other sources	165
Online sources	165
Source of the texts in the worksheets	166
Appendix	169
List of tables	169
List of figures	169
Rezumat: Bazele teoriei traducerii. Curs universitar și culegere de exerciții .	170
Abstract: The Basics of Translation Theory. A Coursebook and a Set of Exercises for Translation and Interpreter Students	171
About the author	173

ELŐSZÓ

A jelen egyetemi jegyzet célja fogódzót nyújtani a fordító-tolmács szakos alapképzésben részt vevő hallgatók számára a fordításelméleti szaktantárgyak tanulmányozása során. Tekintettel arra, hogy a hallgatók közvetlenül az érettségi után jelentkeznek BA szintű képzésre, a jegyzet elkészítése során nem szabad szem előtt tévesztenünk azt, hogy elsőévesként nem rendelkeznek még olyan ismeretekkel, amelyek lehetővé tennék számukra a fordításelmélet komplexebb kérdésköreinek tanulmányozását, ezért szükséges, hogy alapszintű ismeretekkel kezdjük el a képzést.

Figyelembe kell továbbá vennünk azt is, hogy a fordításelmélet magyar nyelvű szakirodalma nagyon gazdag és sokrétű, tehát a hallgatók, miután elsajátították az alapfogalmakat, és megszerezték az alapvető ismereteket, tudásukat gyarapíthatják a szakirodalom segítségével. Ebből az okból kifolyólag a jegyzetnek nem célja teljeskörűen összefoglalni a nemzetközi és magyar szakirodalmat, sokkal inkább arra törekszik, hogy bevezetést nyújtson a fordítással való elméleti és tudományos foglalkozás terminológiájába, illetve hogy bemutasson néhány olyan fontosabb témakört, amelyek ismerete lehetővé teszi a későbbiek során az önálló tudományos munkát vagy a fordítói munkaerőpiacon való sikeres elhelyezkedést.

A jegyzet az első év első félévében oktatott *A fordítás elmélete és gyakorlata (Teoria și practica traducerii)* nevű tantárgy kurzusaihoz kíván háttérrel biztosítani, éppen ezért nem a teljesség igényével dolgozza fel a fordításelmélet témaköreit, csupán azokat mutatja be, amelyek útmutatóként szolgálhatnak a hallgatók számára, és megalapozhatják tudásukat.

Célunk továbbá tudatosítani, hogy a fordítói szakma nagyon komplex, amely szerteágazó ismereteket és készségeket igényel művelőitől.

A jegyzet két részből áll – az elméleti részt, amely az alapfogalmak bemutatásán túl tallózni kíván a főbb fordítástudományi témák közül, a gyakorlati rész követi, amely olyan fordítási feladatokból áll, amelyek szorosan kapcsolódnak az elméleti fejezetekhez, és amelyeknek célja fejleszteni a hallgatók fordítói készségeit annak érdekében, hogy sikeres fordítókká váljanak, felhasználva elméleti ismereteiket, illetve élve a legkorszerűbb fordítástámogató eszközök és a mesterséges intelligencia által kínált lehetőségekkel is.

I. FORDÍTÁSELMÉLET

BEVEZETÉS

Valamely diszciplína elméleti tanulmányozásának megkezdésekor felmerül mindannyiunkban a kérdés, hogy szükség van-e elméleti ismeretekre, felhasználható lesz-e az elméleti tudás a későbbiek során. A legtöbb szakma esetében egyértelmű, hogy az egyetemi tanulmányok megkezdése előtt szerzett elméleti ismeretek gyarapítása, illetve új ismeretek megszerzése elengedhetetlen, hiszen ha valaki jogi tanulmányokat folytat, annak meg kell tanulnia a jogi fogalmakat, az ország jogrendjét és a jogszabályokat, azok alkalmazási területeit és a perrendtartást is. Az orvosi szakmát választók is nagyon sok elméleti ismeretet kell hogy elsajátítsanak anatómiából és egyéb elméleti tantárgyakból ahhoz, hogy később kórházi gyakorlaton vehessenek részt, és megtapasztalhassák a tudásuk gyakorlatba ültetését. Valójában minden szakmát felsorolhatnánk itt, és a felsorolás nyilvánvalóvá tenné számunkra, hogy elméleti tudásra szükség van ahhoz, hogy valamely szakmát gyakorló szakemberré váljon valaki, a kiváló minőségű gyakorlati kivitelezést ugyanis minden esetben megelőzi az elméleti előkészítő szakasz, amikor a munkavégző átgondolja, mit, miért és hogyan fog csinálni, melyik lépés követi a másikat, és milyen eredmény várható a végén.

Tekintettel azonban arra, hogy a tudáshoz való viszonyulás az elmúlt években nagymértékben átalakult, folyamatos kihívást jelent az, hogy megtaláljuk az egyensúlyt az elsajátítandó elméleti ismeretek és a gyakorlati alkalmazás között. Ha pragmatikus megközelítésből nézzük a dolgokat, akkor napjainkban a legnépszerűbb tudástípusnak a „leggyakorlatiasabb” tudás számít, hiszen sokan úgy vélik, hogy erre van szükség, ez az, amit a piac igényel. Ezt a megközelítést támogatja mindaz, ami körülöttünk történik, főként a technológiai fejlődés területén.

Ebben a kontextusban fordítóként és fordításoktatóként is feltehetjük a kérdést, hogy szükség van-e fordításelméletre a gépi fordítás és a mesterséges intelligencia korában, vagy csupán azokat a készségeket kell a hallgatókban kialakítani és fejleszteni, amelyek képesekké teszik őket arra, hogy ezeket az eszközöket használhassák. Vitathatatlan tény ugyanis, hogy a gépi fordítás a neurálishálózat-alapú gépi tanulás térhódításának következtében ma már olyan minőségű célnyelvi szöveget képes létrehozni, amivel a humán fordítás méltó vetélytársává lép elő (Laki–Yang 2022a. 358, idézi Fáy–Yang 2023. 24). Ennek következtében a fordítás mint szakma oktatása során sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy ez kevesebb mint egy évszázad alatt teljes mértékben átalakult.

1966-ban Tarnóczy Lóránt *Fordítókatalauz* című munkájában úgy véli, hogy a fordítások elkészítésének a következő szakaszokból kell állnia: a) makroanalízis, b) mikroanalízis, c) **fölkészülés**, d) **előzetes döntések meghozatala**, e) előszerkesztés, f) **utószerkesztés és önrevízió**, g) tisztázat készítése és h) **ellenőrzés** (Tarnóczy 1966. 20). Láthatjuk, hogy ez egy hosszú és bonyolult folyamat, amelyet

2024-ben ilyen formában már teljes mértékben fölösleges alkalmazni, hiszen a szövege elemzése (a, b), az előszerkesztés (e), illetve a tisztázás (g) készítése is mellőzhető, mindez elvégezhető a fordítástámogató eszközök előfordítás parancsával vagy pedig automatikus fordítóprogramba való betöltéssel.

Maradt még azonban néhány lépés a Tarnóczi által kijelölt folyamatból (félkövérrel kiemelve), és ezek azok a lépések, amelyek szükségessé teszik az elméleti ismeretek elsajátítását. Fontos, hogy egy fordítónak – munkaeszköztől függetlenül – meglegyenek a szükséges ismeretei, amelyek révén megfelelően tud bánni a forrásnyelvi szöveggel: fel kell ismernie annak műfaját, stílusát, a nyelvi regisztert, amelyen íródott, a benne található konnotációkat, a fordíthatatlan elemeket, és ennek függvényében kell meghoznia a döntését, hogy érdemes vagy nem érdemes gépi fordítóhoz folyamodni, hiszen ha a gépi fordítás minősége nem megfelelő, azt javítani kell, és ez sok esetben időigényesebb, mint maga a fordítás tényleges elkészítése (Tarnóczi 1966. 22). Tudnia kell azt is, hogy mely szövegtípusok nem tölthetők fel a gépi fordítómotorokra etikai okokból, vagy ha mégis fel szeretnénk tölteni, miként kell eljárni, hogy semmiféleképpen ne sérüljön az ügyfél személyes adatok védelméhez, a magánéletéhez és az üzleti titokhoz való joga. Ezeket az ismereteket elméleti tudást kínáló forrásokból sajátíthatják el a hallgatók. A kész fordítás ellenőrzése, javítása és utószerkesztése talán a legtöbb ismeretet igénylő munkafolyamat, hiszen az eredménynek az eredetivel való összevetése csak akkor lehet minőségbiztosítási szempontból sikeres, ha a fordító sikeresen megértette és értelmezte a forrásnyelvi szöveget, függetlenül annak jellegétől. Ehhez pedig szükség van arra, hogy a fordító anyanyelvét és minden munkanyelvét nagyon magas szinten ismerje, járatos legyen a nyelvi regiszterekben, rendelkezzen szociolingvisztikai ismeretekkel, ismerje a szövegek mögött meghúzódó társadalmi, gazdasági, politikai és kulturális kontextust.

Mindez csak akkor lehetséges, ha a fordító széles körű elméleti tudást képes ötvözni magas szintű gyakorlati készségeivel, aminek természetesen részét képezi a technológiai vívmányok által nyújtott lehetőségek kiaknázása is.

Éppen ezért úgy gondoljuk, hogy a fordítói szakma elsajátításának is első lépése az alapfogalmak megismerése, illetve egy olyan fordításelméleti háttér megismerése, amely képessé teszi a jövő fordítóját, hogy munkáját szélesebb összefüggésekben lássa, és mindig megfelelőképpen határozzhasson az egyes szakmai kérdésekben, legyenek azok nyelvi, etikai vagy más vonatkozásúak.

MEGHATÁROZÁS ÉS FŐBB TUDNIVALÓK

A fordításelméleti alapfogalmakat tartalmazó fejezet célja bemutatni azokat a terminusokat, amelyek szükségesek a fordításelmélettel való elméleti és tudományos foglalkozás elkezdéséhez.

Minden terminus esetében meghatározzuk annak jelentését a magyar és a nemzetközi szakirodalom segítségével, szükség esetén példákkal illusztráljuk azokat, majd a kapcsolódó ajánlott szakirodalom felsorolása következik. A terminusok bemutatási sorrendjét a kurzusban való első előfordulásuk határozta meg.

1.1. A fordítás

Szótári meghatározás

A magyar nyelv értelmező szótára a fordítást az alábbi formában határozza meg:

fordítás *fn.* 1. (átvitt értelemben) a fordít igével kifejezett tevékenység; valamely szövegnek más nyelven való kifejezése, tolmácsolása (példák: franciából magyarra való fordítás; Ady németre való fordítása, Dante fordítása mindig a világirodalom legnehezebb feladatai közé tartozott (Babits Mihály). 2. a. (átvitt értelemben) foglalkozásszerű tevékenység, munka (példák: fordításból él; fordítást vállal; fordítással keresi a kenyerét. b. (átvitt értelemben) valamely nyelvből fordított és leírt vagy elmondott szöveg, írásmű, irodalmi alkotás (példák: hű, nyers, művészi, szabad, szolgálai, szó szerinti fordítás. Fordítás angolból v. angolról magyarra. Fordítást készít.

Minimalista meghatározás

Írott szöveg átültetése írott formában egyik nyelvről a másikra ugyanannak a jelentésnek egy más nyelven való kifejezése érdekében.

Szakirodalmi meghatározás

Jirý Levý *Will Translation Theory be of Use to Translators?* c. munkájában azt írja, hogy a fordítás egy olyan kommunikációs folyamat, mely során az eredeti szöveg szerzője kódolja az üzenetet egy bizonyos nyelv jelrendszerének segítsé-

gével, majd ezt megérti és értelmezi a fordító, ezután pedig átülteti a célnyelvre, hogy a befogadó közösség számára is érthető legyen (Levó 1967).

Otto Kade *A transláció kommunikációelméleti problémái* c. írásában kommunikációelméleti szempontból határozza meg a fordítást. Eszerint „a transláció a nyelvi eszközökkel történő emberi kommunikációnak az a speciális esete, amikor két nyelvet használunk egyetlen kommunikatív aktusban” (Kade 1968. 109).

A. V. Fjodorov *Bevezetés a fordítás elméletébe* c. munkájában így fogalmaz: „...a fordítás azt jelenti, hogy a forma és a tartalom elválaszthatatlan egységében az egyik nyelv eszközeivel pontosan és teljes egészében kifejezzük mindazt, amit egy másik nyelv eszközeivel korábban már kifejeztek, ezáltal létrehozva egy másik szöveget” (Fjodorov 1958. 11).

E. Wüster *Struktur der sprachlichen Begriffswelt und ihre Darstellung in Wörterbüchern Studium Generale* c. munkájában a fordítással kapcsolatosan így ír: „A fordítás valamely nyelv szókapcsolatainak egy másik nyelv azonos jelentésű szókapcsolataival való helyettesítése, mely egy új szöveg létrejöttét eredményezi” (Wüster 1959. 615–627).

Jakobson szerint „fordításnak tekinthető bizonyos nyelvi jelek egy másik nyelv által történő értelmezése során létrejövő szöveg” (Jakobson 1959. 115).

„Vinay és Darbelnet azt írta, hogy a fordítás két nyelvi rendszer kapcsolatba hozatala a fordító személyén keresztül. A két nyelv közül azonban az egyik merev, adott alakban jelentkezik, míg a másik csak potenciális lehetőség, vagyis alakítható.” (Vinay–Darbelnet 1958. 23, idézi Tarnóczy 1966. 182)

1.2. A fordító

Szótári meghatározás

A magyar nyelv értelmező szótára a fordítást az alábbi formában határozza meg:

fordító fn. 1. Az a személy, aki valamely szöveget, rendszerint könyvet vagy cikket más nyelven tolmácsol, valamely nyelvre fordít (példák: A regény fordítója. Ez csak a fordító tévedése. 2. a. Idegen nyelvből való fordítással hivatásszerűen foglalkozó személy. (példa: Fordítóként helyezkedett el.) b. (ritka) Olyan iroda, ahol idegen nyelvű fordítást végeznek; fordítóiroda (példa: Jobb, ha fordítóba viszed ezt a nehéz szöveget.)

Minimalista meghatározás

A fordító az a személy, aki két vagy több nyelv ismerőjeként valamely nyelvről egy másik nyelvre fordít le egy bizonyos szöveget.

Szakirodalmi meghatározás

Peter Newmark a fordítót olyan személyként határozza meg, aki nemcsak egy szöveget fordít egyik nyelvről a másikra, hanem értelmezi az eredeti műben rejlő jelentést, szándékot és a kulturális árnyalatokat is. Hangsúlyozza a forrás-szöveghez való hűség fontosságát, miközben elengedhetetlennek tartja, hogy a fordítást hozzáférhetővé és jelentőségteljessé tegye a fordító a célnyelvi közönség számára is. Hangsúlyozza, hogy például az irodalmi művek fordítása során a fordító dönthet úgy, hogy nem őrizi meg a szavakat és kifejezéseket, hogy megőrizhesse az érzelmi hatást, így helyett, hogy szó szerint fordítaná a szöveget, inkább az eredeti lényegének megőrzését biztosítja (Newmark 1988).

Klaudy Kinga a fordítót olyan szakemberként határozza meg, aki nemcsak a szavakat és mondatokat fordít, hanem figyelembe veszi a szöveg kontextusát, a kulturális különbségeket és a nyelvi sajátosságokat is. Kiemeli, hogy a fordító feladata a forrásszöveg jelentésének hű átadása, miközben a célnyelvi olvasók számára is érthetővé és élvezhetővé teszi a szöveget. Például ha egy magyar verset angolra fordítanak, a fordító nemcsak a szavakat fordítja le, hanem igyekszik megőrizni a vers ritmusát és hangulatát is, hogy az angol nyelvű olvasók számára is átjöjjön az eredeti mű szépsége (Klaudy 2018a).

1.3. A fordítástudomány

A magyar nyelv értelmező szótára nem tartalmazza a fordítástudomány meghatározását.

Minimalista meghatározás

A fordítással való tudományos foglalkozást, illetve a fordításokkal kapcsolatos kutatások összességét fordítástudománynak nevezzük.

A fordítástudomány a 20. század második felében jött létre a fordítók és fordításkritikusok tapasztalataiból, megfigyeléseiből, mivel ekkorra a megnövekedett fordítási igények miatt meg kellett próbálni az előző nemzedékek fordítói tapasztalatait általánosítani, alkalmazhatóvá tenni. A fordítástudomány a nyelvészeti megközelítés segítségével nem csupán írók, költők műveinek, azaz művészi szövegeknek a fordítását vizsgálja, hanem a fordítandó szövegek igen széles skáláját, kezdve a műszaki-tudományos szövegekkel a reklámszövegeken át a használati utasítások szövegéig. Így a nyelvészeti fordítástudomány nemcsak kiemelkedő fordítók munkáját vizsgálja, hanem a hétköznapi fordítók és tolmácsok tömegének mindennapi munkáját is (Klaudy 1994. 23–24). A fordítástudomány a szöveget helyezi lencséjének fókuszába, és a nyelvet csupán mint a hírközlés eszközét vizsgálja.

James Holmes a fordítástudományt olyan területként határozza meg, amely magában foglalja a fordítás elméleti és gyakorlati aspektusait. James Holmes a *The Name and Nature of Translation Studies* c., 1972-es munkájában a fordítástudományt egy multidiszciplináris területként mutatja be, amely a fordítás folyamatának, a folyamat eredményének és kontextusainak vizsgálatára összpontosít, ötvözve a nyelvészet, irodalomtudomány, kultúratudomány és egyéb tudományágak megfigyeléseit. Ő a fordítástudományt két ágra osztja: leíró fordítástudomány (fordításelmélet) és alkalmazott fordítástudomány (fordítóképzés, fordításkritika) (Holmes 1972, idézi Klaudy 2014. 14).

1.4. Fordításelmélet és fordításgyakorlat

A fordításelmélet az alkalmazott nyelvészet egyik ága, amely a fordítás folyamatát, végeredményét és funkcióját vizsgálja a fordítási szituációban részt vevő összes nyelvi és nyelven kívüli tényező figyelembevételével (Klaudy 2002).

A „fordításelmélet” terminus Holmes rendszerében a *translation studies* területének csak egy szűkebb részét jelenti, a „pure translation studies” kategóriáján belül található „general translation theory”-nak felel meg (Klaudy 2014. 3).

A fordításgyakorlat a tényleges fordítói munka szempontjából mutat rá a fordítási folyamat összetettségére, a fordító előtt álló lehetséges stratégiák sokféleségére. A fordításgyakorlat a tulajdonképpeni fordítói munkára való felkészülési folyamatot jelenti, amelynek keretében az elméleti ismeretekből kiindulva elsajátíthatók a fordítói készségek, így például a fordítójelöltek képessé válnak meghatározni a forrásnyelvi szöveg funkcióját, műfaját, célközönségét, az esetlegesen fennálló időbeli, térbeli és kulturális távolságot, megértik a szöveg tartalmát és a benne található információkat, átlátják a szöveg szerkezetét, és képesek lesznek a terminusok (szakszavak) beazonosítására. Mindez növelni fogja a fordítói tudatosságot, és elősegíti az adekvát döntéshozási stratégiák kialakítását (Pusztai-Varga 2013. 13–14).

1.5. Forrásnyelv és célnyelv

Minimalista meghatározások

Forrásnyelv: az a nyelv, amelyen a fordítandó szöveget létrehozták.

Célnyelv: az a nyelv, amelyre a forrásnyelvi szöveget le kell fordítani.

Szakirodalmi meghatározások

Klaudy Kinga meghatározása szerint a forrásnyelv a fordítandó szöveg nyelve (source language, langue de départ, Ausgangsprache).

A forrásnyelv az a nyelvi rendszer, amelyhez a fordítandó szöveg tartozik, viszonylagos fogalom, mindig az aktuális fordítási szituációtól függ, hogy mi a forrásnyelv. A forrásnyelv nem feltétlenül az a nyelv, amelyen a mű megszületett, és nem is tévesztendő össze a fordító anyanyelvével, sem az általa ismert idegen nyelvekkel (Klaudy 2002. 154).

A „forrásnyelv” az a nyelv, amelyen az eredeti szöveg íródott (más néven „forrásszöveg”), a „célnyelv” pedig az a nyelv, amelyre a forrásszöveget lefordítják.¹

Klaudy Kinga meghatározása szerint a célnyelv (target language, langue d'arrivée, Zielsprache) a fordítás eredményeképp keletkezett szöveg nyelve. A célnyelv az a nyelvi rendszer, amelyhez a fordítás eredményeképpen keletkezett szöveg tartozik, relatív fogalom, mindig az aktuális fordítási szituációtól függ, hogy mi a célnyelv. A célnyelv nem tévesztendő össze sem a fordító anyanyelvével, sem az általa ismert idegen nyelvvél.

1.6. A forrásnyelvi szöveg és célnyelvi szöveg

Minimalista meghatározások

Forrásnyelvi szöveg: a lefordítandó szöveg.

Célnyelvi szöveg: A fordítási tevékenység eredménye (a lefordított szöveg, vagyis maga a fordítás).

Szakirodalmi meghatározás

A forrásnyelvi szöveg (source text) olyan írott vagy hangzó szöveg, amelyből az aktuális fordítási/tolmácsolási szituációban a fordítandó/tolmácsolandó szöveg származik. Relatív fogalomról van szó. A forrásnyelvi szöveg nem feltétlenül azonos az eredeti szöveggel, önmaga is lehet fordítás, azaz más, korábbi/tolmácsolási szituációban keletkezett célnyelvi szöveg (Klaudy 2002. 154).

A célnyelvi szöveg (target text) olyan írott vagy hangzó szöveg, amely az aktuális fordítási/tolmácsolási szituációban a fordítási/tolmácsolási tevékenység végeredménye. Relatív fogalomról van szó, más fordítási/tolmácsolási szituációban vagy ugyanazon szituáció későbbi szakaszában forrásnyelvi szöveggé is válhat (Klaudy 2002. 149).

1 <https://cdt.europa.eu/hu/services/translation-services>

Catford úgy határozza meg a célnyelvi szöveget vagy szövegrészt, amely valamely adott forrásnyelvi szöveg vagy szövegrész megfelelőjeként viselkedik (Catford 1965. 20).

1.7. A fordítási eljárások

Minimalista meghatározás

Fordítási eljárásnak nevezzük a célnyelvi szövegtárgy létrehozására használt eszközök és módszerek együttesét.

Szakirodalmi meghatározás

A fordítási eljárás (tágabb értelemben fordítási stratégia) nem újra meg újra felhasználható technikákat jelent, melyek segítségével a forrásnyelvi szövegből célnyelvi szöveget alkotunk, hanem sokkal inkább átalakító technikákat, melyeket úgy kell értékelni és hasznosítani, hogy azok egyaránt megfeleljenek a célnyelvi és a forrásnyelvi kultúrának (a kultúra itt: nyelv és kultúra együtt) (Hewsen–Martin 2000. 7).

Tarnóczy Lóránt *Fordítókalauz* című munkájában módszertani szempontból határozza meg a fordítási eljárást, egy fordítási műveletsornak nevezi azt, amelynek során elengedhetetlen a forrásnyelvi szöveg átolvasása, a szükséges nyelvi, tudományos és műszaki dokumentációs munka elvégzése, a tényleges fordítás elkészítése, a fordítás egybevetése az eredetivel a stíluskorrekciók és szövegösszefüggések ellenőrzése érdekében, majd végül az ellenőrzés és javítás (Tarnóczy 1966. 208).

1.8. A fordítás egysége

A fordítás egysége (unit of translation) az a minimális forrásnyelvi elem, amelynek megfelelője a célnyelvben – fordítási szempontból – elkülöníthető (Klaudy 2002. 152).

Vinay és Darbelnet úgy véli, hogy a szó nem elégséges fordítási egység, és figyelembe kell venni a nagyobb szegmenseket is, melyeket nem lehet részeikre bontva fordítani, csak egységes egészként, így az együtt fordítandó gondolati szegmens nevezhető a fordítás egységének (Vinay–Darbelnet 1958. 22).

A magyar szakirodalomban Radó György foglalkozott a fordítás egységének meghatározásával, ő úgy véli, hogy a fordítás egysége a fordítási tevékenység komplexitása miatt csak logikai, értelmi egység lehet, nem egy morféma, lexéma vagy szintagma, ezért a fordítás egységét *logémának* nevezi el (Radó 1981. 221).

1.9. Az átváltási műveletek

Klaudy Kinga által 1991-ben bevezetett fogalom, amely a fordítási műveletekre vonatkozik. Minden olyan művelet átváltási műveletnek tekinthető, amelyet a fordító annak érdekében végez, hogy a forrásnyelvi szövegből célnyelvi szöveg legyen. Idesorolható minden tudatos és nem tudatos, automatikus és nem automatikus, kötelező és fakultatív művelet, amelyet a fordító elvégez. Azonkívül, hogy a fordító a forrásnyelvi lexikai elemeket célnyelvielkkel helyettesíti, átrendezi a mondat szerkezetét, megváltoztatja a szórendet, a forrásnyelvi mondat egyes elemeit kihagyja, olyan elemeket tesz be a célnyelvi a szövegbe, melyek a forrásnyelviben nem szerepelnek. A forrásnyelv lexikai elemeinek kicserélése is bonyolult műveletnek tekinthető, hiszen a fordítónak bizonyos szempontok szerint választania kell. Mindezen műveletek összességét (behelyettesítés, átrendezés, kihagyás, betoldás, választás) összefoglaló néven átváltási műveleteknek nevezzük (Klaudy 2002. 147).

1.10. Az ekvivalencia

Az ekvivalencia (equivalence) a forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg egyenértékűsége (Klaudy 2002. 149).

Mivel a fordítás mindig értelmezés is, a fordított szöveg nem lehet teljesen azonos az eredetivel, csak bizonyos szempontokból lehet azonos. Ilyen szempontok a tartalmi, formai, stilisztikai szempontok, de valamely célnyelvi szöveg az expresszivitása, kulturális funkciója és esztétikai hatása alapján is lehet egyenértékű egy bizonyos forrásnyelvi szöveggel.

A fordítási ekvivalencia tanulmányozásával Eugen Nida foglalkozott sokat. Ő megkülönbözteti a formális ekvivalenciát, amely a forrásnyelvre fókuszál, és amely tulajdonképpen a formális elemek újraképzését jelenti. Az ő elképzelése szerint a formális ekvivalencia azt jelenti, hogy a nyelvtani egységeket is megőrzi a fordító, vagyis a főnevet főnévvel, az igét igével fejezi ki, megtartja a mondatok és szövegrészek egységét és a formális jegyeket, törekszik a következetes szóhasználatra (ti. a terminológia egységes használatára), illetve a jelentéseket a forrásnyelvi kontextusból kölcsönzi.

A formális ekvivalencia ellentéte a dinamikus ekvivalencia, amely a célnyelvre, illetve a célközönségre figyel. A dinamikus ekvivalencia esetében az üzeneten van a hangsúly, hogy a célnyelvi szöveg teljes egészékként feleljen meg a célnyelvnek, és kielégítse a célnyelvi közönség elvárásait. A nyelvtani egységek megőrzése nem cél, lehetséges igét főnévvel, főnevet igével fordítani, viszont szem előtt kell tartani a kulturális távlatokat. Nida értelmezésében a dinamikus ekvivalencia jelenti az egyedüli megoldást a természetesnek ható fordítások létrehozása érdekében.

Nida úgy értelmezi a dinamikus ekvivalenciát, mint a célközönség reakcióazonosságát, amely azt jelenti, hogy a fordítás ugyanazokat az érzelmeket váltja ki a célnyelvi olvasóból, amelyeket az eredeti szöveg kiváltott a forrásnyelvi olvasóból. Eugene Nida nem a szituáció, hanem a befogadó realizációjának azonosságát tartja az ekvivalencia feltételének; ha a forrásnyelvi szöveg keltette hatás azonos a célnyelvi szöveg keltette hatással, akkor a két szöveg ekvivalens (Nida 1964. 165–168).

Formális, avagy szövegfókuszú ekvivalencia jön létre, ha a fordító a forrásnyelvi szöveget részesíti előnyben, nemcsak a tartalmát, hanem a formáját is megpróbálja hűen visszaadni. Amikor viszont a fordító a célnyelvi befogadót, a célnyelvnek az olvasóra tett hatását tartja szem előtt, akkor dinamikus ekvivalenciára törekszik; ez a fordítás „legközelebbi természetes ekvivalense” (the closest natural equivalent) – Klaudy Kinga fordításával élve.

1. Ettől a pillanattól a fordítási ekvivalenciát úgy tárgyalták, mint ezen egységek szintjén létrejövő ekvivalenciát. Az ezzel szemben álló álláspont pedig szövegszinten képzelte el az ekvivalencia létrejöttét. Katharina Reiss szerint pedig mindkét szinten létre kell jönnie az ekvivalenciának (Reiss 1995. 89). A nyelvészeti megközelítés szerint ezek a fordítási egységek egy láncolatot alkotnak, mely a fordítás műveletét átkódolássá egyszerűsíti (Koller 1972. 69).
2. Az ekvivalenciáról szóló vitát megoldotta Roman Jakobson esszéje (*On Linguistic Aspects of Translation*): a különbségekben való ekvivalencia a nyelv problémája és a nyelvészet egyik megoldandó kérdése. Kade: teljes ekvivalencia (terminológia, szakszavak), fakultatív ekvivalencia (egy a sokhoz), megközelítő-részleges ekvivalencia (egész–az egésznek egy része), null-ekvivalencia (kultúrafüggő elemek). Koller ötfajta ekvivalenciát különböztet meg: denotatív, konnotatív, textnormatív, pragmatikai, formális ekvivalencia (Koller 1972. 71).
3. 2001-ben Stephen Rossi egy esszében azt javasolja, hogy az ekvivalencia terminust a hasonlóság terminussal kellene felcserélni, ami sokkal általánosabb (Rossi 2001. 16–21).

Klaudy Kinga a kommunikatív ekvivalencia fogalmával operál, ami az alábbi három egyenértékűség-típus esetén valósul meg (Klaudy 2002):

- referenciális egyenértékűség – ugyanarra a valóságra utaljon
- kontextuális egyenértékűség – koherens
- funkcionális egyenértékűség – ugyanarra a célra lehet használni²

2 Részletesebben lásd a 2. fejeztben.

1.11. A szöveg „kemény” és „puha” vagy rugalmas részei

Fordítási szempontból a fordítandó mondat „kemény” részeinek nevezzük azokat az elemeket, ahol a fordítónak nincs játéktere, nincs választási lehetősége, ahol tulajdonképpen nem is fordításról, hanem behelyettesítésről van szó: ilyenek például az intézménynevek, a gazdasági és jogi terminusok, a jogi nyelv állandó fordulatai. Idetartoznak még azok az európai uniós szakkifejezések, amelyeknek már van az adott kontextusban rögzített megfelelője (ezek nevezhetők „kötött kifejezésnek” is). „Rugalmasnak” vagy „puha” részeknek nevezzük a fordítandó mondatoknak azokat az elemeit, ahol a fordítónak van választási lehetősége. Ilyenek a nem terminusértékű lexikai elemek és szókapcsolatok, továbbá a mondat logikai szerkezetét létrehozó funkcionális szavak (kötőszók, bevezető szavak stb.). Ezek esetében a fordító saját választása alapján dönthet (Bart–Klaudy 2003. 22).

1.12. Explicitáció és implicitáció

Az explicitáció az a fordítási művelet, amely során a fordító konkrétabban, bővebben adja vissza a forrásnyelvi szöveg értelmét a célnyelvi szövegben, mint ahogyan az eredetiben szerepelt.

Az implicitáció az a fordítási művelet, amely során a fordító általánosabban, tömörebben adja vissza a forrásnyelvi szöveg értelmét a célnyelvi szövegben, mint ahogyan az eredetiben szerepelt.

Klaudy Kinga az explicitáció–implicitáció műveletpár vonatkozásában négy fő kategóriát különböztet meg. Az első a kötelező explicitáció és/vagy implicitáció, amely a nyelvi rendszerek közötti különbségek miatt szükséges, a második a fakultatív explicitáció és/vagy implicitáció, amelyet a nyelvhasználati különbségekkel, nyelvi elvárásokkal lehet megmagyarázni, a harmadik kategória a pragmatikai explicitáció és/vagy implicitáció, amely a kultúrák közötti különbségek-ből fakadnak, és végül a negyedik kategória a fordításspecifikus explicitáció és/vagy implicitáció, amely nem magyarázható sem nyelvi, sem pedig nyelven kívüli okokkal (Klaudy 1999). Az explicitáció és az implicitáció nem csupán egyike az átváltási műveleteknek, hanem szuperkategória, azaz majdnem minden átváltási művelet explicitációval vagy implicitációval jár együtt (Klaudy 1998).

Az explicitáció fogalmát Vinay és Darbelnet (1995) vezette be a fordításelméletbe. Az explicitáció olyan fordítástechnikai eljárás, amelynek során a fordító olyan információt épít a célnyelvbe, amely a forrásnyelvi szövegben rejtve marad (Vinay–Darbelnet 1995). Meghatározásukban az explicitáció olyan művelet, amelynek során a fordító explicit módon fejez ki valamit a célnyelvben, ami a forrásnyelvben implicit maradt, mivel az információ a forrásnyelvi kontextusból, szituációból kikövetkeztethető. Vinay és Darbelnet az explicitáció jelenségét csu-

pán tudatos döntéseken alapuló fordítói technikaként értelmezte, nem számolt a fordításban részt vevő nyelvek közötti rendszerbeli különbségekkel, amelyek az explicitációt kötelező és automatikus műveletté teszik.

Vinay és Darbelnet (1958/1995) az implicitációt a következőképpen határozza meg: „Stilisztikai fordítási technika, amely abból áll, hogy a kontextusra és a szituációra támaszkodva a célnyelvben implicitté teszünk valamit, ami a forrásnyelvben explicit volt.” „...valamit, ami explicit volt a forrásnyelvben, implicitté teszünk a célnyelvben, számítva arra, hogy a szituáció vagy kontextus közvetíti a jelentést.” (Vinay–Darbelnet 1995. 344) Az, hogy az implicitációt stilisztikai műveletnek nevezik, arra utal, hogy nem foglalkoznak a nyelvek rendszerbeli különbségei miatt végbemenő automatikus és kötelező implicitációkkal, csak a tudatos fordítói döntésen alapuló implicitációkat veszik figyelembe.

1.13. Szó szerinti fordítás, transláció, szabad fordítás³

Ciceró, aki az i. e. I. században élt, így ír a fordításról: „...nem nyelvi közvetítőként, hanem alkotóként fordítottam... nem szót szóval tartottam szükségesnek visszaadni, hanem a szavak összességének jellegét és hatását őriztem meg.” Szent Jeromos felszólítja a fordítókat, hogy ne szót szóval, hanem gondolatot gondolatlan adjanak vissza, és eközben ügyeljenek a nyelvhelyességre és a jó hangzásra. Luther a célnyelvi elvárásoknak megfelelő, a köznép számára érthető fogalmazást várja el a fordítóktól. Batsányi János *A fordításról* című írásában (1787) pedig úgy fogalmaz, hogy a fordítás nem paratextus, hanem önálló mű, a fordításnak az eredetiségre kell törekednie, azonban az eredetiből elvenni nem szabad, mégis a fordításnak olyannak kell lennie, mintha az adott nyelven íródott volna, nem szabad fordításszagúnak lennie.

Szabad fordításnak nevezzük Venuti (2000) szerint a fordítónak azt a döntését, amelynek következtében a célnyelvi normákat követi, a célnyelvi olvasók igényeinek kívánva megfelelni. Venuti a szó szerinti fordítást – amelyet „tapadó fordításnak” is nevez – úgy határozza meg, mint azt a fordítási folyamatot, amelynek során a fordító a forrásnyelvi normákat követi, nem szakad el a forrásnyelv strukturáitól, ezért a fordítás a célnyelven is idegenszerűnek hat.

E két fogalom tulajdonképpen egymással ellentétes fogalomnak tekinthető, amely az egyik fő fordításelméleti vita két véglete. A gyakorló fordítók számára szükséges megemlíteni egy harmadik fogalmat is. A szigorúan szó szerinti fordítás abban az értelemben, hogy a fordítás „a kétnyelvű szótárra támaszkodva elvégzett vagy nyelvkönyvi, iskolás megfeleltetés”, nem járható út, de a szabad fordítás sem elfogadható például a szakfordítások vagy jogi fordítások esetében, ezért a két véglet között található az a „transzlációnak” is nevezhető művelet sor,

3 L. még a 2.2.1. alfejezetet is.

amelynek révén az eredeti szöveghez hű, annak tartalmát megőrző szöveget hoz létre a fordító. A fordító híven követi az eredetit, azonban olyan szöveget alkot, amely a maga nyelvén természetesnek hat, és amely az eredeti nélkül is megáll a lábán (Steiner 1975. 16).

A magyar nyelv értelmező szótára nem tartalmazza a szó szerinti fordítás kifejezést, helyette a szolgai és alakhű fordítás kifejezésekre ad példát. „Szolgai fordítás az, amely szolgai módon követi az eredetit.”⁴ A szótárban található példák arra engednek következtetni, hogy a fordítással foglalkozók főként a műfordítás kontextusában foglalkoznak a szabad fordítás és a szolgai (ti. szó szerinti) fordítás kérdéskörével, egymás ellentétének tekintve azokat. Tartalmazza például Arany János elképzelését a jó fordításról az *alakhű* szócikknél: „Ami a fordítást illeti legyen eszme és alakhű mégis szabad (Arany János).”⁵ Az *alakhű* ’szó szerinti fordítást’ jelent. Továbblapozva a szótárban megtaláljuk az *utánköltés* szócikket ’szabad fordítás’ jelentésben: „...idegen nyelven írt költeménynek drámának szabad átdolgozása átköltés, nem hű fordítás csak utánköltés [...]”.⁶

1.14. Az adaptáció

Az adaptációt Klaudy Kinga két értelemben határozza meg: mint eredményt és mint folyamatot. Az első értelemben az adaptáció tág értelemben egy speciális célközönség (pl. gyermekek) részére készített fordítás, amelyben a fordító a célközönség igényeinek megfelelően jelentős változásokat hajt végre. Az adaptáció mint folyamat szűkebb értelemben a pragmatikai adaptációt jelenti, amely a célnyelvi befogadóra való tekintettel történő átalakítások összességét jelenti. A pragmatikai adaptáció összefoglaló neve mindazoknak a fordítási műveleteknek, amelyekre a kulturális különbségek miatt van szükség, és amelyekkel a fordítók azért élnek, hogy ilyen módon alkalmazkodjanak a célnyelvi közönség elvárásaihoz és ismereteihez (Klaudy 2002. 145). Az adaptációs folyamat során több eljárást is alkalmaz(hat) a fordító. Ilyen például az egyszerűsítés, amelyet olyan fordítás során alkalmaznak, amely nem szakértő közönség számára készül. Ilyenkor a fordítók bizonyos terminológiai és strukturális módosításokat (egyszerűsítéseket) végeznek, de nem csupán a könnyebb feldolgozás biztosítása érdekében, hanem az információtartalom közérthető megfogalmazása céljából, hogy azt a laikus célközönség is megértse. További eljárások a kultúrspecifikus fogalmak (reáliák) megfeleltetése más, a célnyelvi kultúrában gyökerező reáliákkal, a közmondások, szólások, udvariassági formulák behelyettesítése olyan

4 <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/search/?list=eyJmaWx0ZXJzIjogeyJNVSI6I FsiTkZPX0xWF9MZxhpa29ub2tFMUJFOElX0sICJxdWVyeSI6ICJzemFiYWQgZm9yZFx1 MDBlZHRcdTAwZTFzIn0>

5 Uo.

6 Uo.

célnyelvi szókapcsolatokkal, amelyek hasonló jelentéssel bírnak a célnyelvi kultúrában, a kulturális adaptáció, a taktikai adaptáció, a stílári adaptáció, illetve a szépirodalmi művek kulturális áthelyezése, amelyek magyar vonatkozású példait megtalálhatjuk a felvilágosodás korának magyar irodalmában, amikor az ún. „magyarítások” voltak az elfogadottak.⁷

Kulturális adaptációnak nevezzük azt a fordítói stratégiát, amikor a fordító a fordítási folyamat során a célnyelvi befogadók kulturális elvárásaihoz igazodva közvetíti a célnyelvi szöveg tartalmát. A kulturális adaptációval leggyakrabban a reklámfordítások során találkozunk, amelyek valamely konkrét célközönség számára készülnek, azért, hogy az megvegyen egy bizonyos terméket. Taktikai adaptációt elsősorban a politikai szövegek fordítása során alkalmaznak, annak érdekében, hogy a kényes helyzetek vagy témák a célnyelvi szövegben a forrásnyelvi szövegnél ügyesebben, óvatosabban vagy körültekintőbben (taktikusabban) kerüljenek megfogalmazására. Ez a megoldás általában akkor használatos, ha fontos szempont az, hogy a szöveg a célnyelvi olvasók érzéseit, felfogását vagy értékrendjét ne zavarja, illetve az esetleges tabukat se sértse meg. Ez magával vonhatja egyrészt a stílus, másrészt akár az információtartalom módosítását is. A stílári adaptáció akkor szükséges, ha valamely műfaj forrásnyelvi stílusa eltér a műfaj célnyelvi stílusától. A hangsúlyosan formális és személytelen hangvételű magyar nyelvű használati utasításokat román nyelvre való fordítás során a célnyelvi szövegben informálisabbá és személyesebbé teszik a fordítók, hogy a szöveg jobban illeszkedjen a célnyelvi közönség elvárásaihoz (Benő 2003).

1.15. A lokalizáció

A lokalizáció az a fordítási eljárás, amelynek során a fordító a forrásnyelvi szövegben található tényeket, információkat és a lényeges mondanivalót adekvát formában, a nyelvi és kulturális különbségek figyelembevételével, a célnyelvi környezet igényeihez igazodva mutatja be. A lokalizáció olyan szövegek esetében elengedhetetlen, amelyeket az olvasók csak kulturális kontextusban tudnak értelmezni. Ilyenek például a blogok, weboldalak, marketingszövegek és egyéb oktatási anyagok, de idetartoznak a telefonos applikációk és a számítógépes játékok is.

A lokalizációt megelőzi egy nagyon fontos előkészítő lépés, az internacionalizáció, amely során valamely terméket széles körben elfogadhatóvá tesznek úgy, hogy szükség esetén gyorsan lehessen lokalizálni, azaz országra, kultúrára szabni.⁸

7 A 18. sz. utolsó harmadában a magyarnyelvűség mellett egyre nagyobb lett a magyar valóság ábrázolására való igény is, ezért divatos volt az idegen műveknek a hazai viszonyokhoz való adaptálása: pl. a Lear király mint Szabolcs vezér című „szomorú vitézi játék” jelent meg a régi magyar színpadon, a Tongor, vagy Komárom állapotja a 8-dik században című darab pedig Shakespeare III. Richárdjának adaptációja (Klaniczay 1964).

8 <https://centus.com/blog/difference-between-internationalization-and-globalization> (letöltés ideje: 2024. augusztus 19.).

Így az internacionalizáció révén a forrás(szöveg) készen áll arra, hogy könnyen, olcsón és pontosan egy időben nagyon sok más nyelvre lefordítható legyen. Brown-Hoekstra alapján a legjobb, ha egy cég már a teljes stratégiai tervezés szintjén foglalkozik az internacionalizáció kérdéseivel (Brown-Hoekstra 2010).

A lokalizáció az internacionalizációt követő folyamat, és tulajdonképpen az eredeti dokumentáció létrehozását jelenti egy másik nyelven. A folyamat célja az, hogy egy adott terméket vagy szolgáltatást minden szempontból a célközönség ízlésére, igényeire szabjanak a fordítási folyamat keretében. Ez a folyamat kulturális adaptációnak tekinthető. A lokalizáció terminust a fordítás helyett elsőként a szoftvertechnológiában alkalmazták. Azért volt szükség másik terminusra, mivel a folyamat sokkal komplexebb, mint a fordítás, nem egyszerűen a forrásnyelvi szöveg áttünetését jelenti, hanem a terméket magát helyezik el a célnyelvi olvasók tudatában, hogy azt magukhoz közelebb, könnyen elfogadhatónak érezzék.

Tágabb értelemben a fordítást megelőző és követő nyelvi és nem nyelvi feladatokat (LT és NLT – „linguistic and non-linguistic tasks”) is lokalizációnak nevezik. Ez terminológiai zavart is okozhat (Doherty 2016).

1.16. Reáliák

A fordítástudomány egyik első saját definícióját a reáliákról Vlahov és Florin adta az 1980-ban orosz nyelven megjelent könyvükben. Ez a meghatározás a következő: „Valamely nép életére, kultúrájára, társadalmi és történelmi fejlődésére jellemző objektumokat megnevező szavak és kifejezések, amelyek a másik nép számára idegenek” (Vlahov és Florin 1980. 47, fordította és idézi Klaudy–Gulyás 2015. 76). Klaudy is sokszor nekifutott a reáliák definíciójának, egyik legutóbbi kísérlete: „Valamely kultúrára sajátosan jellemző jeltárgy vagy fogalom és annak elnevezése, amelynek a másik kultúrában nincs megfelelője, vagy más a konnotációja” (Klaudy 2013. 86). A különbség lényege, hogy a második definíció a reália terminus kettősségét hangsúlyozza: eszerint maga a jeltárgy vagy fogalom is reália, és a megnevezés is reália.

A nyelvi reália terminusnak népes szinonimasora van: kulturális reália, kultúrszó, lefordíthatatlan elem, nonekvivalens lexéma, kultúraspecifikus szó, etnokulturéma.

Ennek fényében a reália terminus meghatározása többféle szempontból is történhet. A szó eredetileg a jeltárgyakra vonatkozik (Klaudy 1994. 112, idézi Heltai 2013. 32–33), de Forgács a reáliák fogalmát kitágítja a frazeológiára is, sőt úgy véli, hogy a különböző stílusrétegek (pl. szleng) és a csoportnyelvek szavai is idesorolhatók. E szerint a meghatározás szerint minden nyelvspecifikus jelenség, minden szó és kifejezés, amelynek valamilyen konnotációja van, reáliának tekinthető (Forgács 2002, idézi Heltai 2013. 32–33). Vermes a reália terminus

helyett (2004) a kultúraspecifikus kifejezést javasolja (Vermes 2004, idézi Heltai 2013. 32–33).

A reália tágabb értelemben vett meghatározása szerint nem kizárólag a „klasszikus” értelemben vett reáliák hordoznak kulturális töltetet, hanem minden olyan nyelvi elem, amely a forráskultúra tagjaiban többletjelentéssel is bír. Ilyenek az irodalmi művek és a dalok címei, a szólások, közmondások, vagyis minden olyan nyelvi elem, amely a forráskultúrában többlettartalommal bír, és érzelmeket válthat ki a forrásnyelvi nyelvhasználók körében (Tuboly 2023. 202).

A magyar nyelvű szakirodalomban eddigi legtágabb reáliadefiníciót és fel fogást Drahot-Szabó (2013) fogalmazta meg, amely így szól: „...a reáliák alatt olyan nyelvi jeleket vagy jelkombinációkat értek, amelyek egy bizonyos korban a jelhasználók egy csoportja számára denotációjukon túlmenően többletértékkel, konnotációval rendelkeznek, s így a csoport tagjaiban megközelítőleg azonos, illetve hasonló asszociációkat keltenek. Ez a relevanciájuk annak tudható be, hogy a csoport történelmével, társadalmi-politikai berendezkedésével, művészetével, szokásaival és erkölcsrendszerével, azaz röviden: a nyelv- és kultúraközösség tagjainak életével, gondolkodásával szorosan összefüggnek.” (Drahot-Szabó 2013. 6, idézi Tuboly 2023. 202–203).

1.17. CAT-eszközök

A CAT-eszközök (ang. CAT-tools – computer assisted/aided translation) a fordítástámogató számítógépes eszközöket jelentik, amelyek a professzionális fordítás legfontosabb fordítóeszközeinek tekinthetők. A fordítástámogató eszközök nem önműködő fordítóprogramok,⁹ és nem is pótolják az emberi fordítót. A megfelelő CAT-eszközökre azért van szükség, hogy támogassák a fordítót minőségileg magas színvonalú fordítások elkészítésében, melyek sokkal jobbak, mint a gépi fordítások. Tulajdonképpen olyan szoftverekről van szó, amelyeket számítógép által támogatott fordításokhoz hoztak létre. A fordítástámogató szoftverek elsősorban két központi funkciót kínálnak a magas színvonalú fordítások elkészítéséhez: az egyik a fordítási memória (translation memory (TM) vagy fordítási archívum), ahová a fordító elmenti minden eddigi fordítását, így azok a későbbi fordítások során automatikusan hozzáférhetőkké válnak. Ez lehetővé teszi a CAT-eszköz számára, hogy egy új fordítási feladat során a korábbi fordításokban keresgéljen ugyanolyan vagy hasonló megfogalmazások vagy szegmensek után, illetve fordítási javaslatokat ajánljon fel. Ennek egyik szerepe a terminológia nagy konzisztenciájának biztosítása és az, hogy a gyakran ismétlődő szövegrészek esetében a fordító rövidebb idő alatt készíthesse el a célnyelvi szöveget. A másik funkciója a terminológiai adatbázisként való működés. A terminológiai adatbázis-

9 A gépi fordításról l. bővebben az 1.18. alfejezetet.

zis legtöbbször a fordítási memória alkotórésze. A terminológiai adatbázisban a szakkifejezések a különböző fordításokkal együtt kerülnek egy szójegyzékbe, majd pedig javaslatként jelennek meg a fordító számára. Ezzel lehet biztosítani azt, hogy például ugyanannak az ügyfélnek a szövegein belül a szakkifejezések egységes fordítást kapjanak. Ugyanakkor a terminológiai adatbázis révén a szinonimák is elkerülhetők, amelyek használata például a technika, a tudomány, a jog, az orvostudomány és a pénzügy területén elkészített szakfordítások esetében félreérthetővé és nehezen érthetővé tenné a szöveget, ezért mellőzendők. A terminológiai adatbázisok a lokalizáció¹⁰ során is segítenek, például egy weboldal több nyelvre való fordításánál.¹¹ A legismertebbek a MemoQ, a Trados, a CafeT-ran, az Across.

1.18. A gépi fordítás

Az elmúlt években a gépi fordítás jelentős mértékben fejlődött, és számos szoftveres módszer született a természetes nyelvek közötti automatikus fordítás megoldására. A gépi fordítás tulajdonképpen azt jelenti, hogy a forrásnyelvi szövegnek a fordítóprogramba való bemásolásával egyidejűleg generálódik az automatikusan létrehozott célnyelvi szöveg. A gépi fordítás fejlődése során négy módszerről beszélhetünk: a szabályalapú, a példaalapú és statisztikai módszerekről, illetve a neurális gépi fordításról, amely 2014-ben jelent meg, hatalmas áttörést hozva a gépi fordítások világába (Cho–Merri–Bahdanau–Bengio 2014).

1.19. AVT – audiovizuális fordítás

Az audiovizuális fordítás (más néven média- vagy multimédia-fordítás, mozi-, film- vagy képernyőfordítás, nyelvi verzionálás vagy multidimenzionális fordítás) több szempontból is összetett és sokszínű területnek tekinthető (Gambier–van Doorslaer 2013. 101). Ezeket a szövegeket négy fő összetevő alkotja: az audiális-verbális jelek (a hallott szavak), a vizuális-verbális jelek (a képernyőn megjelenő felirat), az audiális-nonverbális jelek (a hallott hangok, ideértve a zenét és a különleges hangeffekteket) és a vizuális-nonverbális jelek (filmes és képi egységek, a jelenetek sorrendje, a képek váltakozásának üteme, kameramozgás, fények és színek) (Zabalbeascoa 2008; Gambier 2006 idézi Assis 2022. 3). A célnyelvi audiovizuális szöveg gyakran tartalmazza a forrásnyelvi szöveg minden

10 A lokalizációról l. bővebben az 1.15. alfejezetet.

11 <https://www.memoq.com/pressroom/a-forditastechnologia-jovoje-magyar-szakemberek-szemszogebo> (hozzáférés: 2024. augusztus 19.).

(vagy majdnem minden) elemét, ezekhez adja hozzá a célnyelvi szöveget, így hozva létre egy nagyon összetett rendszert (Assis 2022. 3).¹²

Nem hagyható figyelmen kívül, hogy a technológiai fejlődés és a folyamatos újítások is befolyásolják az audiovizuális fordítás iparágának fejlesztését. A fejlesztések következtében lehetővé válik a rugalmasabb, gyorsabb és költség-hatékonyabb fordítási módszerek létrehozása és alkalmazása (amelynek keretében gépi fordítással ötvözik az emberi munkaerő által végzett munkát), vagy pedig a már meglévő módszerek ötvözése, amely létrehozza az audiovizuális fordítás teljesen új, hibrid változatait (Assis 2022. 4).

1.20. A fordítói norma

Gideon Toury hozta vissza a leíró fordítástudományba a norma fogalmát, amely nála nem előíró, hanem leíró kategória. Az ő meghatározásában a fordítói norma a fordítók által bizonyos korban és bizonyos szociokulturális környezetben rendszeresen kiválasztott tipikus fordítói megoldások tárháza (Klaudy 2002. 162).

A fordító az adott célnyelv nyelvhasználati és fordítási normáit akkor is igyekszik betartani, ha a megbízótól erre nézve nem kap külön utasítást: követi az általános nyelvhasználati és fordítási normákat, és a felhasználó esetleges további elvárásait is igyekszik figyelembe venni. A normák szoros összefüggésben vannak a fordító által alkalmazott fordítási (átváltási) műveletekkel (Heltai 2020. 29). Ahhoz, hogy a fordítási normákat betarthassa, a fordítónak különböző műveleteket kell végeznie. A kötelező fordítási műveletek (amelyek nélkül a fordított szöveg nem is jöhetne létre) nem a fordítási normákkal kapcsolatosak, hanem a célnyelv szabályaival. Ezeket Robin Edina szabálykövető műveleteknek nevezi (pl. a magyarra fordítás során a forrásnyelvi szöveg többes számú főneveit, ha számnév után állnak, egyes számba tesszük: two cats > két macska) (Robin 2018. 199).

A fakultatív műveleteket azért végzik el a fordítók, hogy a fordított szöveg megfeleljen a célnyelv nyelvhasználati, stilisztikai és műfaji normáinak. Ha ezeket a normákat nem tartja be a fordító, akkor a fordított szöveg megfelel a nyelvtani szabályoknak, de nem felel meg a nyelvhasználati szabályoknak, fordításnyelvinek¹³ tűnik (Heltai 2020. 31.).

¹² <https://benjamins.com/online/target/articles/target.28.2.02ros.hu>

¹³ A fordításnyelv (translationese) a forrásnyelv nyomait magán viselő célnyelvi nyelvhasználat (Klaudy 1994. 153).

1.21. A fordítás lektorálása

A lektorálás egy olyan ellenőrzési folyamat, amely során a nyelvi vagy szakmai lektor összehasonlítja a forrásnyelvi és a célnyelvi szövegeket. Ez magában foglalja a fordítás ellenőrzését, esetleges javítását, tökéletesítését.

A lektorálás a szöveg célnyelvi változatának a forrásszöveggel való összevetés útján történő ellenőrzését jelenti (Mossop 2014; ISO 17100). A szerkesztéssel ellentétben a lektorálásnak része a szöveg mindkét változatában megjelenő tartalom értékelése, valamint a fordítás értékelése a forma és a célnak való megfelelés tekintetében (ISO 17100). Habár a szerkesztés és a lektorálás is a célszöveg minőségével foglalkozik a terminológia, a szintaxis, a stílus, valamint az ügyfél-specifikus szerkesztési útmutató követése szempontjából, a lektorálás összehasonlító jellege alapvető különbséget jelent a két tevékenység között a fordítási folyamatban.

Ehhez kapcsolódó fogalom az önlektorálás, amely tevékenység a szerkesztés és a lektorálás keresztezéseként írható le, amennyiben maga a fordító ellenőrzi a fordítást, a forrásnyelvi változatot is figyelve.

Kérdések a fordítási alapfogalmak ismeretének ellenőrzésére

1. Hogyan határozza meg és határolja be James Holmes a fordítástudományt és annak ágazatait?
2. A fordítás folyamatként való meghatározása
3. Mi tekinthető a szöveg „kemény” részének a fordítási folyamat során?
4. Mit jelent az explicitáció? Példázzuk válaszukat.
5. Mit jelent az ekvivalencia? Milyen szerepe van a fordítások létrehozásban?
6. Milyen új technológiák alkalmazhatók a fordítás során? Röviden mutassuk be ezeket.
7. Mi a fordítás egysége?
8. Hogyan határozza meg Klaudy Kinga a reáliát?
9. Mit nevezünk lektorálásnak a fordítás vonatkozásában?
10. A forrásnyelv és célnyelv viszonya a fordítási folyamatban

A FORDÍTÁSTUDOMÁNY FŐBB ELMÉLETI KÉRDÉSEI

2.1. Gondolatok a fordítástudomány nevééről, tárgyáról és behatárolásáról

Roman Jakobson *On Linguistic Aspects of Translation* című munkájában megkülönböztet három fordítástípust, amelyek közül azonban csak egyet tekint tényleges fordításnak. Ez a három fordítástípus a következő:

- nyelven belüli (intralingual),
- **nyelvek közötti (interlingual)** és
- jelrendszerek közötti (intersemiotic) fordítás.

Ezek közül Jakobson csak a nyelvek közötti fordítást tekinti tényleges fordításnak, és ezt a következőképpen határozza meg: „...fordításnak tekinthető bizonyos nyelvi jelek egy másik nyelv által történő értelmezése során létrejövő szöveg” (Jakobson 1959. 114–115).

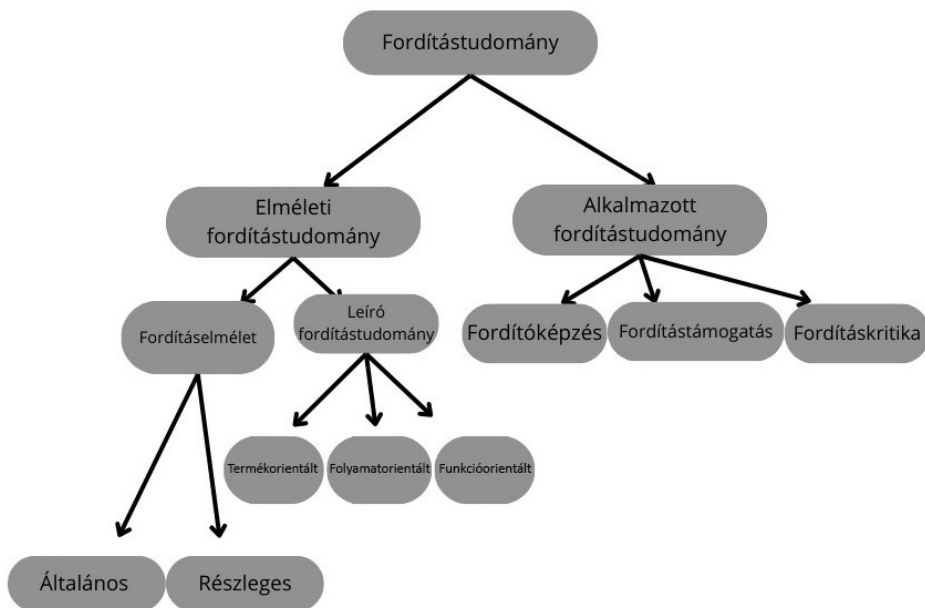
Néhány év múlva George Mounin megjegyzi a *Les problèmes théoriques de la traduction* című munkájában, hogy a fordítás kutatása több tudomány (nyelvészet, logika, pszichológia, pedagógia) határterülete volt, és ez az oka annak, hogy a 20. század közepéig külön nem foglalkoztak vele. Mounin említést tesz arról, hogy működtek tolmácsképzők (toledói iskola, École des Langues Orientales a 12. századtól kezdődően), és pár éve (ti. 1963-hoz viszonyítva, ekkor jelent meg ugyanis Mounin munkája) léteznek egyetemi tolmácsképző intézetek (Genf, Torino, Bécs, Párizs, Leuven, Heidelberg, Mayence, Nápoly), de mindez – az ő meglátása szerint – csak gyakorlat. Gondolatmenetét kiegészíti azzal, hogy a filozófiai nyelvelméletből¹⁴ is hiányzik a fordítás mint nyelvi művelet, továbbá a nyelvészeti munkák sem említik (Mounin 1963. 16).

George Steiner *After Babel* c. munkájában úgy vélekedik, hogy a fordítástudomány Jakobsonig csupán néhány formális oppozíció felsorolása. Ő úgy véli, hogy a modern fordításelmélet mint korszerű diszciplína a strukturalizmusból¹⁵

14 A filozófiai nyelvelmélet a nyelvi jelentés mibenlétével, nyelv és gondolkodás kapcsolatával, a nyelvhasználat szabályaival és jelentéstani vetületeivel foglalkozó filozófiai kutatási terület (Magyar Virtuális Enciklopédia, www.hunfi.hu (hozzáférés 2025. április 6.).

15 A strukturalizmus a huszadik század egyik legfontosabb módszertani irányzata, mely kezdetben a nyelvtudomány, majd később az irodalomtudomány, az esztétika, a művészetelmélet és a filozófia területén fejtette ki tevékenységét. A strukturalizmus

indul ki és a strukturalista nyelvészet korának a kutatási eredményeit tükrözi (Steiner 1975. 39, idézi Gentzler 2001. 1).

(Forrás: https://www.researchgate.net/publication/362850108_HolmesToury_Map_of_Translation_Studies)

1. ábra. A fordítástudomány behatárolása James Holmes és Gideon Toury alapján

Az 1960-as 1970-es években a fordítástudomány – a jakobsoni elképzelés alapján – főként a fordíthatóság és az ekvivalencia kérdésével foglalkozott. Ez a terület kapja majd a *Translation Studies*¹⁶ elnevezést. Ezt az elnevezést James Holmes 1972-ben a *The Name and Nature of Translation Studies* című munkájában vezetett be. Ebben a munkában (mely szélesebb körben csak 1980 után terjedt el) Holmes a fordítástudományt két ágra osztja:

1. a leíró fordítástudomány (fordításelmélet) és az
2. alkalmazott fordítástudomány (fordítóképzés, fordításkritika).

előfutárának és egyben megalapozójának Ferdinand de Saussure svájci nyelvészt tartják, annak ellenére, hogy ő a struktúra fogalmát nem is használta. Az ő munkásságában a leglényegesebb, hogy a nyelvtudomány tárgyát – azaz a nyelvet – igyekezett objektíven megragadni. Saussure a nyelvtudományt új, tudományos alapokra helyezte, mégpedig úgy, hogy a nyelvet elválasztotta a szubjektív vonatkozásaitól, hogy aztán „tisztá objektumként”, dologként fordulhasson felé. Alapműve: *Bevezetés az általános nyelvészetbe* (<http://eta.bibl.u-szeged.hu/4902/4/Strukturalizmus.pdf>).

16 Magyarul fordítástudomány, ritk. traduktológia.

Holmes szerint a fordítástudománynak két fő célkitűzése kell legyen:

1. leírni a fordítási folyamatot és a fordításokat mint jelenséget, ahogyan ezek megjelennek tapasztalati világunkban, illetve
2. olyan általános elveket felállítani, melyek segítségével ezek a jelenségek leírhatók lesznek (Holmes 1988. 71).

2.2. Fordításelméleti kérdések

Hönig és Kussmaul (1982), Reiss és Vermeer (1984), illetve Holz-Manttari (1984) munkássága nyomán új álláspont terjed el a fordítások vonatkozásában, amely főleg Németországban válik nagyon népszerűvé. A fordításelméletben a nyelvorientáltság helyét átveszi a kultúraorientáltság. Ezen álláspont szerint a fordítás már csupán nyelvi nem átkódolás, hanem egy kulturális kommunikatív aktus. Ez az újabb felfogás inkább a célnyelvi szövegre koncentrál (Reiss 1984. 43).

Hönig és Kussmaul szerint a szöveg a szociokultúra¹⁷ verbalizált része, a szövegek egy adott helyzetbe ágyazódnak, amely helyzetet magát is meghatározza a társadalom. A fordítás tehát a célkultúrába ágyazódó szöveg, melynek a célközönség igényeinek kell főként megfelelnie. A fordítás függ az elkészítés szándékolt funkciójától, melyet általában a megrendelő tesz nyilvánvalóvá. Ez a szándékolt funkció különbözhet szövegenként, attól függően, hogy például a megrendelő egy reklámot, egy jogi szöveget, egy irodalmi művet vagy pedig egy tudományos munkát szeretne lefordíttatni (Hönig–Kussmaul 1982).

Holz-Manttari, aki úgy véli, hogy a fordítás nem pusztán átkódolás, hanem egy kultúrák közötti kommunikációs aktus, lemond a szöveg terminusról, ehelyett az üzenetet javasolja (Holz-Manttari 1984).

2.2.1. A szó szerinti és a szabad fordítás ellentéte

A fordítástudományban a fő vitavonal a szó szerinti és szabad fordítás között húzódott. A fordítási egység¹⁸ fogalma előtérbe került, és ezt úgy értelmezik, mint ami a szó és mondat között elhelyezkedő, az előbbinél nagyobb, az utóbbinál kisebb értelmes egység, melyből a fordító kiindul. Ez a logéma (Radó 1981. 223).

A tulajdonképpeni szó szerinti fordítás esetén a fordító teljes mértékben követi a forrásnyelvi szöveget, beleértve a forrásnyelvi szöveg mondatainak szórendjét is, továbbá a mondatokat alkotó szavaknak és kifejezéseknek az elsődle-

17 A szociokultúra olyan társadalom vagy természetes társadalmi csoport kulturális állapota, amely egyénenként más-más egységet alkot, akik interakció vagy együtt élés révén értelmes tanulást érnek el. Emiatt azt mondják, hogy az emberi fejlődés társadalmi interakcióval és interkommunikációval valósul meg (<https://hu.awordmerchant.com/sociocultura>).

18 L. az 1.8. alfejezetben.

ges szótári jelentését alkalmazza. Az ilyen típusú fordítás csak nyersfordítások létrehozására alkalmas, igazi fordítás ezen elv követésével nem hozható létre.

Példaként nézzünk egy Joseph Conrad-idézetet:

Forrásnyelvi szöveg: “We live, as we dream – alone.” Joseph Conrad

Szó szerinti fordítás: *Mi él, mint mi álom – egyedül.

Nem szó szerinti fordítás: Úgy élünk, ahogy álmodunk – egyedül.

A szó szerinti fordításnak van egy másik értelmezése is, amely szerint a hangsúly továbbra is a forrásnyelvi szövegen van, a fordító szorosán követi azt, viszont már elvégzi a szükséges alapvető átalakításokat, figyelembe veszi a célnyelvre jellemző szórendet, a kontextust és a szavak esetleges másodlagos jelentéseit is.

Az oppozíció másik végén a szabad fordítás áll, amely értelmében a fordítónak teljes mértékben a célnyelvi olvasóra, annak igényeire, illetve a befogadó kultúrára kell fókuszálnia, ezért a hangsúlyt az üzenetre helyezi, nem az üzenetet hordozó szavakra, mondatokra. A szabad fordításhoz folyamodó fordítók többféleképpen értelmezik ezt a fordítói elvet, vannak olyan fordítók, akik teljes mértékben elszakadnak a forrásnyelvi szövegtől, mások ragaszkodnak ahhoz, viszont sokkal kreatívabban alakítják a célszöveget (Neubert 1985).

Íme egy példával illusztrálva:

Forrásnyi szöveg:

Once upon a time there was a tavern
Where we used to raise a glass or two
Remember how we laughed away the hours
Think of all the great things we would do?
Those were the days, my friend
We thought they'd never end
We'd sing and dance forever and a day
We'd live the life we choose
We'd fight and never lose

For we were young and sure to have our way
La-la-la-da-da-da
La-la-la-da-da-da
Da-da-da-da, la-da-da-da-da
Then the busy years went rushing by us
We lost our starry notions on the way
If by chance I'd see you in the tavern
We'd smile at one another and we'd say

Those were the days, my friend
We thought they'd never end
We'd sing and dance forever and a day
We'd live the life we choose
We'd fight and never lose
Those were the days, oh yes,

Célnyelvi szöveg – szabad fordítás, átdolgozás

Barátokkal gyakran összejöttünk
Kutattuk a fényes, szép jövőt
Mindenféle nagy terveket szőttünk
Mit könnyedén majd véghez is viszünk
Ábrándos szép napok, lázongó éjszakák
Nem hittem el, hogy másképp is lehet
Elválnak útjaink, változnak vágyaink
Csak hinni kell, s a remény visz tovább
na na na...

Szenvedéllyel vitáztunk a máról
Elragadtak gondolataink
Mulattunk, de sírva énekeltünk
Tán sejtettük, hogy lesznek kínjaink

Ábrándos szép napok...
De hinni kell, s a remény visz tovább

Lelkesedünk, tagadunk és bízunk
Álmainknak véget nem szabunk
Mégis, ahogy elszállnak az évek
Visszahozni semmit nem tudunk
Ábrándos szép napok...
Most hinni kell, s a remény visz tovább

those were the days

La-la-la-da-da

Mary Hopkin: Those Were
the Days dalszöveg¹⁹

Dolly Roll: Ábrándos szép napok, dalszöveg²⁰

Ez a fordítás invariánsa,²¹ vagyis az a része a forrásnyelvi szövegnek, amely nem maradhat ki a célnyelvi szövegből sem.

Nyilvánvalóvá vált tehát, hogy sem a szószerintiség, sem pedig a szabad fordítás nem oldhatja meg a fordítás fő problémáját, vagyis azt, hogy mikor fogadható el egy szöveg valamely másik szöveg fordításaként, de úgy, hogy közben a célnyelven is érthető, értelmezhető legyen, érzelmeket váltson ki az olvasóból, esetleg valamilyen cselekedet végrehajtására sarkallja azt. Ahhoz, hogy valamely célnyelvi szöveg (ti. fordítás) elfogadottá váljon, a fordítónak elengedhetetlen meghatároznia, hogy mi az eredeti üzenete, mi az az *invariáns*, aminek megőrzése alapvető az ekvivalencia megteremtéséhez.²²

Nyelvek közötti kapcsolatok

A különbségek ismerete minden fordító számára elengedhetetlen. A legegyszerűbb kapcsolat a két nyelv között a lexémák szintjén van (terminológia, szakszavak). Komplex kapcsolat van a dinamikus részletek között: főként a szocio-kulturális normák szintjén, és null-ekvivalencia viszony van a kulturális reáliák szintjén.

5 prototípusformát különíthetünk el:

1. terminológia
2. nemzetközi szavak, szókapcsolatok
3. konkrét tárgyak, alaptevékenységek, melléknevek
4. érzékelés és értékelés szavai, melyek társadalmi normafüggőek
5. kultúrafüggő elemek

A szöveg veszi át a központi helyet a kutatási tárgyak között. A szövegelemzést a felső szintektől az alsó szintek fele haladva végezzük. A makroszinten kezdődik az elemzés, és halad a mikroszint fele. A fordító számára a szöveg már nemcsak mondatok láncolata, hanem kommunikatív funkcióval rendelkező entitás. A kultúrától és a helyzettől függő entitás a szöveg. A következő lépés a szöveg struktúráját tanulmányozza, a makrostruktúrától haladva lefele a lexikai szint fele, majd elemezve a cím és a szövegtest közötti kapcsolatot. A végén az

19 <https://genius.com/Mary-hopkin-those-were-the-days-lyrics>

20 https://m.zeneszoveg.hu/m_dalszoveg/2751/dolly-roll/abrandos-szep-napok-those-were-the-days-zeneszoveg.html

21 L. a *Kreatív fordítás* c. fejezetben.

22 L. a 1.10 alfejezetet.

elemzés alapján pedig ki kell dolgozni a fordítói stratégiát, mely megfelel az illető szöveg fordításának (Daneš 1974. 66).

A szöveg lexikai mezőinek meghatározása, ezek kifejtése: pl. óceán, ember, fény, leírás. Ezután következik ezeknek a „témáknak” a kifejtése, vagyis meg kell nézni, hogy melyikről mit és milyen eszközökkel mond a szöveg. Az eredeti szöveg elemzése után következik a fordított szöveg azonos szempontok alapján történő elemzése és a két szöveg összevetése. Például azt találhatjuk, hogy a fordított szövegek nem annyira érzékletes melléknevekkel írják le az óceánt. Az ilyen elemzések nem oldják meg a fordítói problémákat, de ráirányítják a fordítók figyelmét, és a fordítók dönthetnek, hogy hogyan hidalják át a problémát. Nagyon sok függ attól, hogy a szövegnek milyen szerepe van a célkultúrában (Daneš 1974. 77).

2.2.2 A fordítások mint a célkultúra részei

A fordítások mint önálló szövegek funkciója és helye egy célkultúrán belül más, mint az eredeti helye volt a forrásnyelvi kultúrában, hiszen egy lefordított mű vagy szöveg semmiképpen nem foglalhatja el ugyanazt a helyet a célkultúrában, mint az eredetije, még akkor sem, ha a két szöveg fizikai szempontból jelen van egymás mellett. Még akkor is, ha egy fordítás úgy viselkedik, mint forrásnyelvi eredetije, a befogadó kultúra elvárásainak csak úgy tud eleget tenni, ha a célnyelvi kultúra részévé válik (Steiner 1980. 26–27). Ennek okán a fordítások a befogadó kultúra részévé válnak, és sokszor annak alrendszerét képezik, mely sajátos tulajdonságokkal bír. Több esetben előfordul az is, hogy ugyanannak a forrásnyelvi szövegnek a két különböző fordítása nem ugyanazt a helyet foglalja el a célnyelvi kultúrán belül.

Ennek egy szemléletes példája a J. D. Salinger: *The Catcher in the Rye* első fordítása, amely a *Zabhegyező* címet kapta fordítójától, Gyepes Judittól. Generációk egész sora számára jelentette ez a regényfordítás a magyar ifjúsági szleng tárházát, a nyelvi lázadást a konvenciók ellen. Ezzel szemben az ötven évvel később készült (újra)fordítás, amelynek címe *Rozsban a fogó*, és amelynek fordítója Barna Imre, az eredetihez közelebb álló célnyelvi szöveget kívánt teremteni úgy, hogy közben a magyar beszélt nyelv változásaira is odafigyelt. Célja főként az (a fordító bevallása szerint), hogy ez a mű ne tűnjön el az olvasók látóköréből. A fordító így nyilatkozik: „Az fontos, hogy egy olyan mai tizenévesnek, aki még nem hallott a könyvről, vagy esetleg már hallott róla, de a kezébe még nem vette, kézhez állóbb olvasmány legyen, hiszen már sok-sok évtizede magától értetődő, hogy a beszélt nyelvnek igenis van keresnivalója az irodalomban.” (Részlet a Barna Imrével készült interjúból)²³

23 https://konyvesmagazin.hu/nagy/rozsban_a_fogo.html

Előfordulhat az is, hogy bizonyos fordításokról a laikus célközönség nem is gondolkodik úgy, mint fordításokról, nem is tudja, hogy az a bizonyos mű egy fordítás eredménye, főként, ha a fordítás „jobb”, mint az eredetije, vagy legalábbis annyira jól sikerült, hogy az olvasók el sem tudják képzelni, hogy nem „eredeti” művel van dolguk. Ennek egy nagyon fontos magyar vonatkozású példája A. A. Milne *Winnie-the-Pooh* c. regénye, amely a magyar olvasók számára *Micimacskó* címen vált ismertté Karinthy Frigyes fordításában.

2.2.2.1. A „felvállalt” fordítások

Felvállalt fordításoknak nevezzük azokat a fordításokat, melyeket úgy is kezelünk, mint fordított szövegeket. Ebben az esetben nyilvánvaló mindenki számára, hogy létezett egy forrásnyelvi szöveg, majd megtörtént az átvitel (ti. a fordítás), illetve hogy a két szöveg között továbbra is felfedezhető kapcsolat áll fenn.

Elmondható, hogy egy szövegre úgy tekinteni mint egy fordításra feltételezi annak tudatát, hogy van egy másik kultúrában egy másik szöveg, mely mind logikai, mind kronológiai szempontból megelőzi a fordítást, továbbá hogy sor került egy átviteli folyamatra (ti. a fordításra), mely a forrásnyelvi szöveget célnyelvivé alakította át, és bár önmagában is önállóan létező és „működő” szövegről van szó, a kapcsolat az eredetivel soha sem szűnik meg, bármikor összevethető a két szöveg (Steiner 1980. 32–35). Tehát a felvállalt fordítások esetében olyan célnyelvi szövegekről beszélünk, melyeknek van forrásnyelvi előzménye és megfelelője, amelyhez bizonyos szálak fűzik, melyek az átvitel során nem szűntek meg létezni. Ezek a szövegek sok esetben a fordítástudományi kutatások fő célpontjai, hiszen meg lehetne vizsgálni a köztük álló kapcsolatot, bizonyos szempontok alapján vizsgálható, hogy hogyan is keletkezett a fordítás (Steiner 1980. 36).

2.2.2.2. Az álfordítások

Gideon Toury (1995. 40) azt nevezi fiktív vagy álfordításnak (fictitious vagy pseudo-translation), aminek egyáltalán nem létezik forrásszövege (source text).

Az álfordítás többnyire úgy határozható meg, mint egy olyan „szöveg, amely fordításként van feltüntetve, annak ellenére, hogy nem létezik forrásszövege más nyelveken, ezért hiányoznak a tényleges »transzferfolyamatok« és a »fordítási kapcsolatok«” (Toury 1995. 40, idézi O’Sullivan 2011). Ugyanígy vélekedik az álfordításról Anton Popovič is, akinek munkájára Toury megállapításait alapozza (Popovič 1976. 20, idézi O’Sullivan 2011). Ő azt tekinti álfordításnak, amikor valamely író „megjelenteti eredeti művét álfordításként annak érdekében, hogy széles célközönséget szerezzen, kiaknázva az olvasói elvárásokat”. Tudni kell azonban, hogy az álfordítások minden esetben sokkal többet árulnak el a célkultúra mintáiról, mint a feltételezett forráskultúra (hamisított, imitált vagy parodizált) mintáiról (Toury 1995. 46, idézi O’Sullivan 2011).

Magyarországon 1989 és 1995 között számos olyan *science fiction* és *fantasy* regény jelent meg, amelynek szerzője magyar volt, de ezt a tényt a kiadás során titkolni akarták. Az álfordítások szerzői angol írói álnevet használnak, saját nevüket pedig fordítóként szerepeltetik.

Több esetben a kiadó az „eredetire” vonatkozó kitalált adatokat és információkat is feltüntet. Például Wayne Mark Chapman²⁴ *A Halál Havában (Blood Season)* című regényének utószavában található egy angol nyelvű megjegyzés, mely szerint a publikáció „a szerző legőszintébb írásbeli beleegyezésével történt” („With the most sincere written consent of the Author”). Hasonlóképpen William Buxton²⁵ *A Ragnarok harcosai. Az első jel: Baldur vére (Warriors of the Ragnarok: The first omen: Baldur's blood)* című könyvében akad hasonló példa, ezúttal magyar nyelven: „A címlap az eredeti borító felhasználásával készült”. A belső borítón pedig ez áll: *Valhalla Páholy, Budapest, 1995. Fordította: Szántai Zsolt.*

A fordítás valóságába vetett hitet a már említett kitalált információkon és adatokon kívül időnként egy-egy „a fordító megjegyzése” jellegű beszúrás vagy a szerző elő-, illetve utószava, sőt időnként „a kiadó megjegyzése” hivatott megerősíteni. A legtöbb álfordítás nagy gondot fordított arra, hogy a történetnek a legkisebb magyar vonatkozása se legyen, a szereplők, a helyszín stb. vagy nemzetközi jellegűek, vagy teljességgel mesebeliek legyenek. Az előforduló nyelvhelyességi hibákról vagy erőltetettnek tűnő fordulatokról nem lehet megállapítani, hogy szándékosak-e, a fordítás illúzióját fönntartandó, avagy a korábban már említett ellenőrizetlenség, szerkesztetlenség következményei (Reichmann 2020. 49).

2.3. A fordító elméleti eszköztára: fordítási eljárások, fordítási műveletek és fordítási modellek

A modern nyelvészet azért foglalkozik a fordítás elméleti kérdéseivel, mert a fordítás tömegessé vált, ezért tudományos alapokra kell helyezni mint tevékenységet. Emellett újabb kihívást jelent a fordítástudomány művelői számára, hogy ma már létezik a számítógéppel támogatott fordítás, illetve gépi fordítás lehetősége, sőt a mesterséges intelligencia is szerepet játszik a fordítói tevékenységben.

Ezekből a problémákból kiindulva rátérhetünk a fordítói tevékenység, illetve a fordított szövegek törvényszerűségeinek vizsgálatára. Ezen vizsgálatok során a fordítástudománnyal foglalkozó kutatóknak két különböző nyelven (ti. a forrás- és a célnyelven) rögzített beszédművekkel vagy szövegekkel van dolga. Elemzése során a kutató gondolatilag azt az utat követi, amit a fordító bejárt, amikor az eredeti szöveget felfogta, megértette, majd létrehozta az új, a célnyelvi szöveget, és teszi ezt annak érdekében, hogy elemezhesse nemcsak magát a fordí-

24 Születési neve: Gáspár András, magyar sci-fi és phantasy író.

25 Születési neve nem ismert bizonyosan.

tási folyamatot, hanem a keletkezett fordításokat is. Számos fordítás egybevetése bizonyítja, hogy a fordítói tevékenység sok szempontból általánosítható, és sok fordítói megoldás ha nem is azonos teljesen, de mindenesetre azonos típusú. A fordítás sokféleségének ellenére is a fordításokban általános törvényszerűségek rejlenek (Sveijcer 1986. 31).

2.3.1. Fordítási eljárások

Fordítási eljárásnak nevezzük a célnyelvi szöveg létrehozására használt eszközök és módszerek együttesét. A fordítási eljárás nem újra meg újra felhasználható technikákat jelent, melyek segítségével a forrásnyelvi szövegből célnyelvi szöveget alkotunk, hanem sokkal inkább átalakító technikákat, melyeket úgy kell értékelni és hasznosítani, hogy azok egyaránt megfeleljenek a célnyelvi és a forrásnyelvi kultúrának (a kultúra itt: nyelv és kultúra együtt) (Hewsen–Martin 2000. 7).

Nem beszélhetünk tökéletes fordításról, sokkal inkább több különböző fordítás sorozatáról, melyek különböznek a létrehozásukkor felhasznált elvek tekintetében, és melyeket a két nyelvhez tartozó kultúra egyesített a fordítás aktusában. A megoldások adaptációja kellene hogy a célkitűzés legyen az ideális megoldás keresése helyett.

Bart István szerint a fordítás minőségének egyetlen mércéje lehet: használható-e a szöveg vagy sem. Nem mentség az, hogy mi volt az eredetiben, mivel a felhasználó nem fogja a fordítást egybevetni az eredetivel. Neki olyan szövegre van szüksége, amely az eredetitől függetlenül, mint autentikus célnyelvi szöveg is megállja a helyét (Bart 2003. 21).

Tarnóczy Loránt szerint a fordítás mesterség, melyhez anyagok és megfelelő dokumentáció szükségesek (Tarnóczy 1966. 201). Tarnóczy *Fordítókalausz* című munkájában módszertani szempontból a fordítási eljárásnak a következő mozzanatait különíti el: a) a szöveg átolvasása, b) a nyert támpontok alapján a szükséges nyelvi, tudományos és műszaki forrásmunkák megszerzése, c) a nehézségek megállapítása, d) fogalmazvány készítése a fordításról, e) egybevetés az eredetivel, f) B ellenőrzés, g) tisztázás, ellenőrzés, javítás (Tarnóczy 1966. 208).

A Tarnóczy által felállított lépéssort áttekintve elmondható, hogy a fordítási folyamat során elengedhetetlen a) tisztázni az értelemzavaró általánosságokat, gyűjtőszavakat, poliszém szavakat – a fordítás rendeltetését is figyelembe venni, b) lebontani a szöveget apróbb egységekre: mikroanalízis – fordítási egységekként való elemzés, c) tartalmilag és logikailag összefüggővé tenni a szöveget. Ez utóbbit szükségszerűen meg kell előznie a makroanalízisnek, mert csak a szöveg magasabb szintjén elhelyezkedő egységek megértésének és elemzésének segítségével érhetjük el a logikai, tartalmi és stílusbeli megfelelőséget.

A fordító feltehetőleg kétnyelvű és kétkultúrájú egyén. Kell ismernie, hogy a célnyelv hogyan formálja a mondatokat, kell értenie a szintaktikai struktúrákat, és

teljes mértékben kell értenie a lexikai elemeket is. Képesnek kell továbbá lennie a megfelelő stílus alkalmazására (Nida 1964. 241). A fordító elsődleges feladata az elemzés. Kiindulási pont a fordítási egység lexikai-grammatikai tulajdonságainak elemzése, majd a nagyobb fordítási egységeket lebonthatja a fordító. Ezután következik a kontextus vizsgálata, mert nem elég csak az illető fordítási szövegegység kontextusát ismerni, ismerni kell az egész szövegét. Az elemzésnek ki kell térnie a kommunikatív kontextusra is, mely hozzásegíti a fordítót a forrásszöveg háttérének ismeretéhez, esetleg a szerző életművének ismeretéhez. A forrásnyelv kulturális kontextusának megismerése a teljes kulturális kontextus vizsgálatát feltételezi, míg a célnyelv kulturális kontextusának megismerése annak felderítését, hogy mi az, amit már használnak egy bizonyos kultúrában (Nida 1964. 244).

A fordítási eljárások alkalmazása során a fordítónak törekednie kell az ekvivalenciateremtésre. Ez feltételezi a forrásnyelvi üzenet legegyszerűbb szemantikai struktúrákra való lebontását, ezeknek a struktúráknak a célnyelven való újjáépítését, valamint a célnyelvi elvárásoknak való megfelelést.

Nida és Taber utalnak az egyéni, személyes problémákra az átvitel során, melynek kiváltója a túl sok háttértudás az aktuális problémáról, a bizonytalanság saját anyanyelvi nyelvtudását illetően, illetve a nyelv rejtélyeinek megőrzésére való törekvés. A fordításban a nyelvi eszközök kiválasztása mindig bizonyos fókig korlátozott, bár ezt korántsem lehet pontos szabályokba foglalni. A fordítást mindig az szabályozza, hogy mi van az eredeti szövegben, vagyis végső soron a forrásnyelv és a célnyelv közötti viszony. Ez nem meríti ki a fordítás lényegét, de egyetlen fordító és fordításkutató sem hagyhatja figyelmen kívül (Nida–Taber 1969/2001).

A fordító általában ugyanazzal a nyelvpárral dolgozik, de különböző területekről fordít. Munkájában ezért a legnagyobb nehézséget a tárgyismeret hiánya okozza, vagyis az, ha nem tudja az eredeti szöveg tartalmát a valósághoz kapcsolni. Ebből gyakran azt a következtetést vonják le a kutatók, hogy a fordításban nem a nyelvészeti tényezők, melyen a nyelvismeretet értik, a döntők, hanem a nyelven kívüli tényezők (Komisszarov 1972. 274). A referenciális jelentéseknél kisebb mértékben adhatók át a pragmatikai jelentések, bár a különböző nyelvű beszélők döntő többségükben azonos tárgyakat, fogalmakat és szituációkat írnak le, eltérően viszonyulhatnak hozzájuk, s éppen ezért a megfelelő jelek pragmatikai jelentései az egyes nyelvekben különbözőek lehetnek. Ezért a pragmatikai jelentések a fordítás során rendszerint kevésbé maradnak meg, mint a referenciális jelentések (Barhudarov 1975. 191).

A fordítás során több szemantikai tartalom leszűkül: 1) az idiómák (amit egy nyelvben idiómával fejezünk ki, nem biztos, hogy működik a másik nyelven), 2) az átvitt értelmű szavak jelentése, 3) az általános értelmű és specifikus jelentés, 4) a pleonasztikus kifejezések, felesleges ismétlések, szókapcsolatok, 5) az új szövegkörnyezethez illeszkedő betoldás (a forrásnyelvi és a receptor nyelvi

kultúra különbözősége miatt). Ezeket szemantikai módosításoknak nevezzük. Találkozunk a fordítás során szerkezeti módosításokkal is (Nida–Taber 1969/2001).

Ha a fordító a fordítási eljárás során újrastrukturáláshoz folyamodik, a következő három aspektust kell figyelembe venni: a megfelelő nyelvhasználat és stílus használata, ezen stílusok fő alkotóelemeinek és jellemzőinek alkalmazása, illetve azoknak a technikáknak a használata, amellyel az adott stílus létrehozható.

Stilisztikai szempontból a fordítási folyamat során fontos a megfelelő stílus kiválasztása, mely a formális és lexikai jellemzők pontos társítását jelenti a megértés, hatás és hangulat, valamint a szövegeffektus elérése érdekében. Egy igényes fordító mindig elvégzi a fordítás tesztelését, amely kitér a szövegezés, érthetőség, stilisztikai ekvivalencia vizsgálatára.

Bart István az *EU-fordítóiskola* című munkában (szerk. Bart–Klaudy 2003) hangsúlyozza, hogy fordításkor a fordítónak a szöveg egészéből kell kiindulnia. Azonban ő is úgy véli, hogy az egyenértékűséget a mondat szintjén, sőt szó szinten is meg kell teremteni. Szerinte miután tisztáztuk a szöveg háttérét, a közlési helyzetet, a közlési szándékot, minden egyes mondat szintjén alapos elemzést kell végezni. Első lépésben érdemes elválasztani a mondat fordítási szempontból kemény és puha részeit. Kemény részeknek nevezi a szerző a fordítandó mondatnak azokat az elemeit, ahol a fordítónak nincs játéktere, nincs választási lehetősége. Ilyen esetben tulajdonképpen nem is fordításról, hanem helyettesítésről van szó: intézménynevek, gazdasági és jogi terminusok, a jogi szaknyelv állandó fordulatai. Idetartoznak azok a kifejezések is, melyeknek már van az adott kontextusban rögzített megfelelője. Ezzel szemben rugalmas vagy puha részeknek nevezi Bart azokat az elemeket, amelyek esetében a fordítónak van játéktere, lehetősége. A mondat rugalmas részeihez tartoznak a nem terminusértékű lexikai elemek (megközelítés, irányvonal) és szókapcsolatok (különös figyelemmel kíséri, nagy jelentőséget tulajdonít), valamint a mondat logikai szerkezetének felépítésére szolgáló funkcionális szavak (üres igék, kötőszók, bevezető szavak és kifejezések, határozószók). Ugyancsak van játéktere a fordítónak a mondat szórendjének, az elemek sorrendjének megválasztásában. Itt nemcsak szabadsága, de felelőssége is van: gondoskodnia kell arról, hogy a mondat szerkezete minél előbb világossá váljék az olvasó számára (Bart 2003. 21).

A Hewsen–Martin szerzőpáros a *Redefining Translation. The Variational Approach* című munkában azt írja, hogy a forrásnyelvi szöveget el kell különíteni az elsődleges szituációtól, és úgy kell rá tekinteni, mint a fordítási művelet alapanyagára. Szerintük a forrásnyelvi szöveg feldolgozása három szakaszból tevődik össze: szegmentálás, strukturálás és globalizáció. Az első mozzanat a tulajdonképpen munkaegységeket hozza létre: a mondat felépítményének meghatározása, az alany, állítmány és bővítmények elkülönítése. Ez egy bonyolultabb szöveg esetében logikusabb megértéshez segít, és megkönnyíti a fordítási folyamatot. Létrehoz egy, a mondattól elkülönülő síkot, mely a mondat kontextualizációját segíti elő, és elhelyezi a mondatokat a szöveg makrostruktúráiban. A megfelel-

tetési folyamat eszköze a parafrázis. Ez tisztázza a forrásnyelvi szöveg szemantikai értékeit, és meghatároz/előrevetít néhány fordítási lehetőséget a célnyelvi kultúrából. Mind a célnyelvi kultúra, mind pedig a forrásnyelvi kultúra parafráziskészleteit három különböző típusú parafrázis képezi: újrafogalmazó (szintagmatikus), összehasonlító (paradigmatikus) és definiáló (elkülönítő). Ha a forrásnyelvi szöveget vesszük alapul, egy olyan explicit síkot kell létrehozni, mely feldolgozható parafrázisokat tartalmaz a célnyelvi átültetés számára. Minden meghatározási szint megfelel egy homológ meghatározásnak (Hewsen–Martin 2000. 60). A mondatok szintje kapcsolódik egymáshoz, és felépíti a teljes egészet. Végül ez a stratégiai sík a struktúrát a jelentés felé közelíti. Így a homologon fő funkciói homogenizálni egyetlen síkon belül a forrásnyelvi szöveg jelentéseinek alkotóelemeit, így áttörve a szókészlet bonyolultságán, elkülöníteni a szintaktikai jelölőket és megteremteni a kontextuális és textuális konfigurációkat. Továbbá a homologon alapjául szolgál a célnyelvi újrafogalmazási folyamatnak. Úgy kell rá tekinteni, mint átalakító megfeleltetésre (Hewsen–Martin 2000. 61).

2.3.2. Fordítási műveletek

Fordítási művelet alatt a fordítási eljárások során alkalmazott eszközök összességét értjük. Tarnóczi szerint *a fordítástechnika műveleteinek alaki részei* a következők:

- alakváltás, transliterálás (latin nyelvek között nem indokolt),
- fordítás, nyelvi rendszerváltás, amely során az egyes morfémák, lexémák és szintaktikai elemek szerepe megváltozhat (más szóval a fordító az egyes fordítási egységeket egyik szófaji kategóriából egy másikba helyezi át),
- explicitálás, implicitálás,
- kompenzálás, transzponálás (Tarnóczi 1966. 219–220).

Tarnóczi továbbá beszél még tükrözésről (ti. a tükrőfordításokról), ami azt jelenti, hogy valamely szót vagy szókapcsolatot változatlan alakban veszünk át alaki tekintetben (Tarnóczi, 1966. 224). Ez általában kényszer, és csak abban az esetben alkalmazzák, ha a célnyelvben egyáltalán nincs rá szó. Említést tesz egy olyan kategóriáról, amit nem szabad lefordítani: szállóigék, alkotmányjogi elnevezések, művészeti alkotások címei, trágárságok, földrajzi és éghajlati kifejezések (Tarnóczi 1966. 226–229).

Tarnóczi szerint – tekintettel arra, hogy a hírtartalom megóvása és átültetése az elsődleges cél – szükséges egy háromszintű elemzés elvégzése, amelynek során a szövegrészlet (kontextus), a közlés (nagyobb fordítási egység) és az önálló szó és szókapcsolat (kisebb fordítási egység) vizsgálata történik meg.

A fordítástechnika műveleteinek tartalmi részei a következők:

- tartalomátültetés és tartalommodosítás, valamint tartalmi tükrözés és tartalmi átalakítás,
- tartalmi explicitálás és tartalmi implicitálás,
- adaptálás, travesztiálás, moduláció.

Az első két művelet ötvözése révén egyenértékűség és hasonlóság, a második két művelet ötvözése révén pedig tükröszóval való telítettség és formális arányosság alakulhat ki (Tarnóczy 1966. 230).

A kisebb fordítási egységek egyenértékűségeinek az összege nem adja ki a fordított szövegrészlet, illetve szöveg egyezőségét. Teljes értékű tartalomátültetést csak két azonos valóságháttér és azonos valóságszemlélet esetében hozhatunk létre. A nyelvrendszerek eltérései nem lehetnek akadályai a tartalomátültetésnek. A teljes egyenértékűség, aminek a létezését, elvi lehetőségét többen tagadják, gyakoribb a szaknyelvi és ritkább a köznyelvi viszonylatokban. A tükrözés tartalmi része: *mater+ia* = 'anya+g'. Tartalmilag tükrözni praefixummal vagy szuffixummal ellátott szavakat is lehet (hibás tükröszók: *leigazol*, *beindít*). Tartalmi tükrözésen a képzett és összetett szavak azonos szerkezetű átvételét kell értenünk. Ez egyúttal azt jelenti, hogy szótani jelenség (Tarnóczy 1966. 238–239).

A fennálló nehézségek ellenére is valamennyi fordításban elsősorban egyenértékűségek megállapítására kell törekednünk. A tartalmi explicitálást a kultúrkörönként mutatkozó eltérések kívánják meg (például a mértékegységek megnevezése *Fahrenheit-fok* vagy *Celsius-fok*, *mérföld* vagy *kilométer*) (1966. 230), a tartalmi implicitálás során pedig mozaikszó alkalmazása, ha ennek ellenére a szöveg érthető marad (ENSZ, NATO, politikai pártok neve stb.). A tartalmi explicitálás terjedelembeli gyarapodást és hírtartalombeli gazdagodást eredményez. A tartalmi implicitálás azonban, noha terjedelembeli csökkenéshez vezet, nem okoz elkerülhetetlen hírtartalombeli szegényedést (Tarnóczy 1966. 231).

Az adaptálás, travesztiálás vagy modulálás az a művelet, amelynek során a fordításban az alapszöveggel ellentétes, de a célnyelv szellemének megfelelő tartalmi módosításokat hajtunk végre. Gipper szerint a dinamikus kifejezésmódról a sztatikusra, a szintetikutól az analitikusra, a gazdag hangzásáról a csengő hangzására, végül a konkrétól az absztraktra való áttérés sorolható ide (*salade russe* – 'franciasaláta', *clef anglais* – 'franciakulcs', *It is not difficult to show* – 'Könnyű kimutatni'). Szerinte a fordítás ezen technikai műveletének alkalmazása során a lényeg a nyelvi valóságháttér és valóságszemlélet különbözőségén van (a magyar *tus* a francia nyelvben *encre de Chine*, mert Kínából került oda, de az angol nyelvben *India ink*, mert Indiából importálták először) (Becher 2010).

Nida a fordítástechnikai műveletek közül megkülönbözteti a betoldásokat, illetve a kihagyásokat alkalmazását. A betoldások alkalmazása a következő formákban nyilvánulhat meg:

- elliptikus szerkezetek kitöltése,

- kötelező pontosítás (kétértelműségek tisztázása, vagy olyan esetek, amikor a szöveg pontosabb értelmezést igényel az értelem megértetése végett),
- a nyelvtani újraformázás által megkövetelt betoldások (átalakítások, egyenes beszéd és idézett beszéd, szóosztályok cseréje),
- implicitből explicitbe való átváltás (szemantikai elemek, amelyeket a célnyelvben explicitté kell tenni, retorikai kérdésekre adott válasz, mivel néhány nyelv megköveteli ezt, osztályozás (pl. földrajzi kategóriák stb.), a kötélemek, valamint a cél nyelv sajátos kategóriáinak explicitálása,
- duplázások (szemantikailag opcionális) (Nida 1964. 226–230).

A betoldásokkal ellentétes műveletek halmaza a kihagyásoké, melyek megnyilvánulási formái a következők lehetnek:

- az ismétlések közül egyiket ki kell hagyni,
- személynév elhagyása, mert ennek két közeli mondatban történő megismétlése zavaró lehet,
- kötésszók elhagyása (Pl. Atya és Isten – Atyaisten),
- kategóriák kihagyása, ha az illető kategória a cél nyelvben csak opcionális,
- a felszólító mód, valamint a formulák kihagyása (Nida 2001. 222).

A következő fordítási művelet, amelyről Nida említést tesz, a váltakoztatás. Ez alkalmazható hangok, kategóriák, szóosztályok, sorrend, mondatstruktúra, szemantikai problémák esetében (Nida 1964. 234–241).

Hewsen és Martin a fordítási műveleteket a nyelvi rendszer szintjei szerint írja le. Elképzelése szerint a szavak szintjén a forrásnyelvi szavaknak a cél nyelv-ből megfeleltetünk más, ugyanazzal a jelentéssel bíró szavakat. Valamely nyelv szókészletéhez tartozó lexémák mint jelentéssel bíró egységek többé vagy kevésbé strukturáltak, és parafrázisként felhasználhatók egy fordítás során, olyanformán, hogy a fordító megtalálja a cél nyelv és a forrás nyelv közötti legáltalánosabb megfeleléseket (Hewsen–Martin 2000. 66). A szerzőpáros beszél a kiterjesztés műveletéről, mely a szó konnotatívumaira vonatkozik, amelyek jelentésbeli, érzelmi többletet jelentenek, esetleg valamilyen más árnyalatra derítenek fényt. Szinonimitás esetén a fordító a többé-kevésbé azonos jelentéstartalmú szavak közül a legmegfelelőbb kiválasztására törekszik, míg a hiperonimák tekintetében dönt arról, hogy mi módon használhat a fordítás során egy általánosabb értelmű szót, mely magába foglalja az alapszót egy vagy több jellemzőjével együtt (például a bútor szó használata az asztal helyett) (Hewsen–Martin 2000. 66–69). Ezen kérdések tisztázása után következik a lexikalizáció, mely konkrét szavak megtalálása és kiemelése a szókészletből.

Hewsen a szintaxis tekintetében nagyon leegyszerűsíti a fordítási művelet-sort, mivel szerinte a fordítás szintaktikai szinten nem jelent mást, mint két előre meghatározott mondat-sor egymásnak történő megfeleltetését (Hewsen–Martin 2000. 72). A szintaktikai szint után Hewsen beszél a felépítményről és a predikációról. A felépítmény tulajdonképpen a kapcsolatok és fogalmak felépítése és ösz-

szekapcsolása nyelvi elemek segítségével. A folyamatnak ez a része hozzáigazodik a specifikus referenciális rendszerhez (Hewsen–Martin 2000. 73). A predikáció a predikatív struktúra hozzárendelése valamely kommunikációs szituációhoz (Hewsen–Martin 2000. 74). A fordítási műveletek sorába sorolja a modulációt, mely segítségével a mondatot egy hangsúlyos és egy kevésbé hangsúlyos részre osztjuk. A lexikalizáció (az ezt megelőző műveletsorral együtt) a szintaxissal együtt a felépítményen, predikáción és moduláción át a kész fordításhoz vezet.

Recker a fordítási műveletek sorából kiemel egy szegmenst. Szerinte fontos a kontextuális jelentések feltárása a fordítás során. Ez gyakran meghatározott logikoszemantikai törvényszerűségeknek van alávetve. A logikai gondolkodásnak azt az eljárását, amikor az idegen szó jelentését a kontextusban feltárjuk, lexikai transzformációnak nevezzük. Bár a kategóriák összefonódása miatt a fordítás minden egyes esetét lehetetlen pontosan besorolni, általában hétféle transzformációt különböztethetünk meg. Ezek Recker szerint:

- a jelentések differenciálása,
- a jelentések konkretizálása,
- a jelentések generalizálása,
- az értelmi kiterjesztés,
- antonim fordítás,
- teljes átalakítás,
- a veszteségek kompenzálása (Recker 1974. 202).

2.3.3. Fordítási modellek

Fordítási modellnek tekinthetők a fordítási eljárások és műveletek során felhasznált módszerek elemzéséből elvonatkoztatott sémák.

Az, hogy a fordító milyen eljárást használ, a saját döntése, és ezért a fordítási eljárás úgy értelmezendő, mint az olyan fordítási alternatívák csoportja, amelyek a célnyelvi kultúrában megfeleltethetők nemcsak magának a forrásnyelvi szövegnek, hanem a forrásnyelvi szöveg kapcsán felépíthető valamennyi alternatívának. Ezek az alternatívák mindkét oldalon kapcsolódnak egy explicit kontextuális meghatározottsághoz, melyek elemzése összehasonlítás útján történhet. A fordítástudománnyal foglalkozó kutatók közül sokan próbálták leírni a fordítási eljárásokat. Ezt tették egyrészt a fordítás folyamatként való vizsgálatával, másrészt pedig azáltal, hogy a fordítást végtermékként kezelték. Mindkét szempontú vizsgálódás számos elmélethez vezetett, és több fordítási modellt is elvonatkoztattak ezekből a vizsgálatokból. Ezek a modellek tükrözik a fordítástudomány interdiszciplináris jellegét, többnyire a más nyelvészeti tudományágak fogalmaival operálnak, ezeket próbálják beépíteni a fordításkutatásba.

Amint már a fogalommeghatározásokkal foglalkozó alfejezetben²⁶ jeleztük, a fordítástudomány tárgyát illetően végighalad a szakirodalomban az a kettősség, melynek értelmében a fordítástudomány tárgya a fordítási folyamat vagy maga a folyamat eredményeként keletkezett végtermék.

A továbbiakban néhány fordítási modell bemutatása következik. Főként olyan modellekről esik szó, amelyek a fordítást fordítási folyamatként értelmezik és tárgyalják. A modellek alkalmazása a mindennapi fordítások esetében nem tudatos választást tükröz, sokkal inkább ad hoc módon történik. Viszont a modellek keretében minden esetben találunk támpontokat a fordítási műveleteket illetően, szinte minden esetben a modell alkalmazása implicit módon bizonyos fordítástechnikai műveleteket feltételez. Ezek a fordítástechnikai műveletek meghatározzák a fordítási folyamat eredményeként létrejött szövegek jellemzőit.

2.3.3.1. A funkcionális modell

A funkcionális modell kidolgozója Recker, aki modelljét *a törvényszerű megfelelések elméletére* építi, és azokat a paramétereket kívánja meghatározni, melyeken belül a fordítás variánsainak kiválasztása megvalósul (Recker 1974). A megfelelések elmélete nem recepteket ad, hanem a fordítás folyamatának általános törvényszerűségeit tárja fel, funkcionális függőségek alapján. Az egyik nyelvről a másikra történő fordítás során figyelembe kell venni az egy és ugyanazon jelentéstartalom átadására gyakorolt hatást. Írásbeli fordítás esetén a lefordítandó szöveg előzetes elolvasása és elemzése lehetővé teszi, hogy előre megállapítsuk a tartalom jellegét, az eszmei beállítottságot és a stilisztikai sajátosságokat, s így támpontokat kapunk a nyelvi eszközök kiválasztásában. Azonban már a szöveg elemzése során ki lehet választani a szövegben olyan fordítási egységeket – szavakat, szókapcsolatokat, mondatrészeket –, amelyeknek hagyományosan szilárd megfelelései vannak. Ily módon a fordítás folyamatában a megfelelések háromféle kategóriájával fogunk találkozni: 1. a jelölt azonossága alapján megállapított és a nyelvi kontaktusok hagyományai által szentesített ekvivalens megfelelések, 2. variációs és kontextuális megfelelések, 3. a fordítási transzformációk valamennyi fajtája (Recker 1974. 201).

A modell értelmében a fordítás szövegszinten jön létre a tartalom és stílus figyelembevételével. Ez a modell kiterjed a kontextuális megfelelések megtalálására is, nemcsak a forrásnyelvi és célnyelvi szövegek alkotóelemeinek megfeleltetésére. Hiányossága abban áll, hogy a fordítási folyamat részének tekinti a fordítási műveletek valamennyi fajtáját, holott nyilvánvaló, hogy egy fordító egy bizonyos szöveg fordításakor egyetlen stratégiát és az ehhez kapcsolódó fordítástechnikai műveletsort alkalmaz, mely nem terjed ki – mert nem is terjedhet ki – minden fordítási (átváltási) műveletre. Ha például úgy dönt, hogy explicitá-

cióhoz folyamodik, szükségszerűen kizárja az implicitációs stratégiákat, vagy ha úgy dönt, hogy az átszervezés során inkább a diffúziót használja, akkor magától értetődő módon kizárja a kondenzációt (Malone 1988. 15–17).

A modell gyakorlati hasznosíthatósága abban nyilvánul meg, hogy figyel a szövegen kívüli sajátosságokra, például a hagyományok által elfogadott ekvivalensek megtalálására. Elismeri, hogy a funkcionális megfelelések alapjait alkotó tényezők mennyisége és minősége a különböző műfajokban eltérő, és így csak a logikoszemantikai alap lesz közös (Recker 1974. 202).

2.3.3.2. Az ekvivalenciaszintek elméletére alapozó modell

Egy másik modell az ekvivalenciaszintek elméletére épülő modell. Ezen modell azon alapszik, hogy a forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg tartalma felbontható egymást követő szintekre. Ezek a szintek az információ átadásának módjában különböznek egymástól, tehát abban, ahogy az adó hogyan adja át az információt a vevőnek.

Az adótól a vevőhöz közvetített szövegben a hangok, illetve a betűk láncolata bonyolult tartalmi komplexumot alkot, amelyben a tartalom síkjának néhány alapvető szintje különböztethető meg:

1. a nyelvi jelek szintje,
2. a nyilatkozat szintje,
3. a közlemény szintje,
4. a szituáció szintje,
5. a kommunikációs cél szintje.

A fordítási folyamat leírása szempontjából igen fontos, hogy bármely szint tartalma korlátozhatja az alsóbb szinteken választható egységek számát (az 5. szint a legmagasabb szint), sőt teljesen kiküszöbölheti variálhatóságukat. Minden nyelven léteznek olyan eszközök, melyeket alkalmazni kell bizonyos szituációk leírásakor.

A fordítási folyamatnak az ekvivalenciaszintek elméletére épülő modellje arra az elképzelésre alapoz, hogy ideális esetben a célnyelvi szövegnek vissza kell adnia a forrásnyelvi szöveg teljes tartalmát, a fordítás során ekvivalenciakapcsolatokat kell létrehozni.

A fordító ennek a modellnek az értelmezésében egyesíti mind az adó, mind pedig a vevő szerepét. Először tisztázza a forrásnyelvi szöveg tartalmi szintjét, a nyelvi jelek szintjétől a kommunikációs cél szintjéig. A második szakaszban a célnyelvi kód használatára áttérve, a fordító ellenkező irányban járja végig a szintek hierarchiáját, s következetesen megvizsgálja, hogy nem határozza-e meg az adott tartalmi szint a fordítás végső változatát. Ha kiderül, hogy valamelyik szint már megköveteli a bizonyos formák kötelező használatát, akkor a fordító mintegy a forrásnyelvi szövegtől függetlenül választja ki a fordítási variánst. Ha nem talál

ilyen korlátozást, a nyelvi jelek szintjén kezdi meg a variánsok kiválasztását, s megpróbál a forrásnyelvi szöveg e szintjével ekvivalenciakapcsolatot létesíteni; ekkor a fordító átlép a következő szintre, és így tovább. Ily módon a forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg egységei ekvivalensek lesznek egymással a különböző tartalmi szinteken.

E modell a szöveg szintekre bonthatóságára alapoz. A fordítást úgy értelmezi, mint egy, a szintek közötti oda-vissza elemzési pályát. A tartalom elemzésével kezdi, és a nyelvi jelek vizsgálatán át határozza meg a kommunikációs célt. Majd a fordítás elkészítésekor a kommunikációs cél függvényében alkalmazza a nyelvi jeleket, hogy ezáltal megfelelően fejezhesse ki a tartalmat. A nyelvi jelek szintjén, mely mintegy középpontja az egész műveletsornak, kezdi meg a fordítást és az ekvivalensek keresését. Majd erről a középponttól mozdul el mindkét irányba. Ez csak akkor történik másként, ha a kommunikációs cél vagy a tartalom megkövetel bizonyos nyelvi kifejezőeszközöket, és akkor a célnak való megfelelés érdekében a fordítónak el kell térnie az elsődlegesen kiválasztott stratégiától.

A modell a gyakorlatban is használható és elfogadható, mert eléggé rugalmas ahhoz, hogy az adekvátságot helyezze a pontos megfeleltetési szándék elé. Továbbá – vélhetőleg – ez az oda-vissza pálya lehetőséget nyújt a szintek közötti átjárhatóság biztosítására és ezáltal a természetesnek ható ekvivalencia megteremtésére (Komisszarov 1972, idézi Klaudy 2002. 82–83).

2.3.3.3. *A stilisztikai modell*

A fordítás nyelvészeti és irodalomelméleti megközelítése közti látszólagos ellentmondásból Etkind abban látja a kiutat, hogy a fordítás folyamatában jelentkező törvényszerűségeket a nyelvészet határain túl levő, úgynevezett összevetett stilisztikának nevezett tudományos diszciplína keretein belül kívánja tanulmányozni. Etkind szerint a fordításban alkalmazott összehasonlító stilisztika a következő összevetési szinteket tartalmazza:

1. a két nyelv rendszerének összevetése (grammatikai felépítés, lexika, frazeológia),
2. a két nyelv stilisztikai rendszerének összevetése (pl. funkcionális beszédstílusok kialakításának szabályai, az irodalmi norma + nyelvjárások),
3. hagyományos irodalmi stílusok összevetése a két nyelv keretei között,
4. két sajátosan nemzeti prozódiai rendszer összevetése (francia szillabikus + orosz szillabotínikus, időmértékes + hangsúlyos),
5. kulturális-történeti hagyományok összevetése,
6. az eredeti mű szerzőjére és a fordítóra jellemző két individuális művészi-stilisztikai rendszer összevetése (Etkind 1986. 35).

Etkind szerint a nyelvészeti megközelítés a fordítói alkotásnak csak a legalacsonyabb szintjére képes magyarázatot szolgáltatni. A fordításelmélet számára

nemcsak a rendszerek összevetése fontos, nem kevésbé jelentős a rendszerbeli különbségek kontextuális megvalósulásának felszínre hozatala.

A fordításelmélet nem vonatkoztathat el teljesen azoktól a szubjektív mozzanatoktól, amelyek a kétnyelvű kommunikációs aktus résztvevői, azaz az eredeti szöveg szerzője, a fordító és a fordítás olvasója révén kerülnek be a fordítás folyamatába (Etkind 1986. 37). E mozzanatok feltárásában nyújthat segítséget a fordítás során alkalmazható stilisztikai modell, mert megteremti a két szöveg kulturális és stilisztikai kapcsolatainak rendszerét is.

Ez a modell, bár nem feltétlenül fordítástechnikai, alkalmazható, de szinte kizárólag csak a műfordítások elkészítése vagy a már létező műfordítások elemzése és értékelése során. Pozitívuma abban keresendő, hogy alkalmazható mind a fordítási folyamat, mind pedig a lefordított szöveg vizsgálatára. Hiányossága viszont épp komplexitásában rejlik, ugyanis ha e modellt a fordítási folyamat során akarjuk alkalmazni, gyakorlati tényezők miatt nem valószínű, hogy lehetőségünk nyílik ezt a többrétegű vizsgálatot elvégezni.

2.3.3.4. *A variacionális modell*

Ezt a modellt Lance Hewsen és Jacky Martin dolgozták ki, és egy úgynevezett *kettősségelméletre* építik, melyet eredetileg Steiner alkotott meg (Steiner 2000). A kettősségelmélet egyik pólusa az univerzalista elmélet, mely szerint a szerződésváltság gazdasági aktusa vonatkozik a fordításokra. Ezek szerint a fordítás tulajdonképpen két kultúra közötti megegyezés, mely során az egyik szöveg jelentését egy közös átváltási alapra helyezik, úgy, hogy ez a konvertálás ne menjen a kultúrák közötti különbségek rovására. Különösebb veszteség nélküli áttünetés ez, ahol a tartalom nagyrészt önálló a formától. A fordítás gazdasági aktusként való kezelése feltételezi, hogy azt úgy értelmezzük, mint egy ekvivalenciaalapú áttünetési folyamatot (Steiner 2000. 35). A másik pólus a relativista elmélet, mely pragmatikai megfontoláson alapszik. Az interakció idealista felfogása alternatíva a különbségek és a félreértések kiküszöbölésére. A fordítás csak úgy fogható föl, mint nyelvek közötti hermeneutikai folyamat (Steiner 2000. 37).

Steiner relativizmusa szerint a variáció fogalma a változó perspektívához kapcsolható. Kezdetben a fordítás tulajdonképpen minden lehetséges megfogalmazás együttese, amely kapcsolódhat az adott helyzethez. A tényleges fordítás pedig úgy fogható fel, mint egy olyan kommunikáció, amely egy kontextuálisan motivált megfogalmazás kiválasztása (Steiner 2000. 40).

A Hewsen-féle modell alapján először újraképezzük a forrásnyelvi szöveget új mondatok formájában, létrehozunk egy elkülönítő síkot és egy referenciális szintet. Minden sík és szint egy parafrázist fog létrehozni, amelyek segítségével meghatározható a homologon. Ezt pedig arra használjuk fel, hogy a célnyelvi kultúrában létrehozzunk egy sor parafráziskészletet, amelyekben tükröződni fog

a jelentésérték. A variacionális modell egy kétszakaszos stratégia, amely koordinált fogalomgyűjtésekre épül.

Az első szakasz egy generatív folyamat, mely azoknak a rekonstruálható alternatíváknak a sorát írja le, melyből kiemelték a forrásnyelvi szöveget, majd hozzárendeli a célnyelvi kultúrában a lehetséges választások sorát, melyből később kiválasztódik a célnyelvi szöveg. Ez a munkamozzanat a parafrázisokra épül, amely a forrásnyelvi kultúra és a célnyelvi kultúra variációinak létrejöttét vizsgálja, valamint leírja és elemzi a megfeleléseket e két variációkészlet között.

A második szakasz egy normatív folyamat, amely meghatározza a szociokulturális paramétereket, melyek összeegyeztethetők a két nyelvhez tartozó kultúra között fennálló megfelelésekkel. A normatív szakasz keretében a variációk sorának paramétereit szociokulturális szempontból kell vizsgálni. A kulturális megfeleltetés: a fordító fordításról alkotott felfogása és a fordítás szerepe a kultúrák között. A közvetítés létrejötté feltételezi a közvetítő létét az újrafogalmazás során (Hewsen–Martin 2000. 51). A fordítás magán viseli a fordító személyiségének jegyeit. A közvetítő rendelkezik egy sajátos képességgel, melyet fordítói kompetenciának nevezünk. Ez nyelvi kompetenciából és kulturális kompetenciából áll (mind a forrásnyelv, mind pedig a célnyelv esetében), valamint a megkülönböztetés képességéből, mely révén létrehoz és megkülönböztet homológ szerkezeteket, és meghatároz szociokulturális normákat. Továbbá hozzátartozik még az átültetési kompetencia is: fordítási módszerek, szótárak, adatbázisok használata (Hewsen–Martin 2000. 52).

Maga a fordítási művelet a két szakasz között foglal helyet (Hewsen–Martin 2000. 42). Nyelvészeti szempontból a kijelentéseket variációk útján lehet összehasonlítani. A jelentés nem más, mint egyik szintről a másikra történő áthelyezés, egyik nyelvből a másikba történő átültetés. A jelentés tulajdonképpen az átkódolás lehetősége. Mindig másképpen képzünk jelentéseket, egy már létező jelentésre építve az új jelentést (Hewsen–Martin 2000. 45).

A nyelvek között nem történhet teljes ekvivalenciaátvitel. Csak parafráziskészletek között figyelhető meg megfelelés. Ez úgy értendő, hogy a forrásnyelvi parafráziskészlet, mely körülveszi a forrásnyelvi szöveget, megfelel egy sor célnyelvi parafrázisnak, melyek tulajdonképpen a készülő fordítás alternatívái (Hewsen–Martin 2000. 47). Mivel a kultúrák radikálisan különböznek egymástól, lehetetlen teljes megfelelést találni a két kultúra között. A nem egyenértékű megfeleléseket Hewsenék fordítási megfelelőknek nevezik (homologon).

„A forrásnyelvi szöveg szószintű egyenértékűsége tulajdonképpen a variációk alapját képezi egy másik (célnyelvi) kultúrában. Itt nem is egyenértékű megfelelésekről beszélünk, hanem sokkal inkább fordítási megfelelekről. Ezek lesznek a célnyelv parafráziskészletei. A megfelelés pedig nem más, mint a két variációkészlet közötti viszonylagos egyenértékűség megteremtése. A megfelelések megtalálásának folyamata lehetetlen a két kultúrában való jártasság nélkül, de ez a jártasság még nem elégséges, hogy helyes megfeleltetések jöjjenek lét-

re.” (Hewsen–Martin 2000. 49) „Említésre méltó, hogy minden fordítás esetén léteznek és működnek szociokulturális normák: minden lefordított szövegben található szociokulturális meghatározottságok is.” (Hewsen–Martin 2000. 53)

A fordítási folyamat variacionális reprezentációja egy teljes körű változást jelent a modell értelmezésében. A fordítási folyamatot, függetlenül az elméleti kerettől, úgy fogták fel, mint lineáris és objektumorientált műveletláncot. Most a szisztematikus reprezentációk kerülnek a figyelem középpontjába, megelőzve a fordított szöveg fordító által történő meghatározottságát. Ez az elméleti elmozdulás nemcsak a szükséges távolságot biztosítja a fordító számára, mielőtt végső döntését meghozná, hanem egy szélesebb perspektívát is biztosít a fordítási jelenség leírására (Hewsen–Martin 2000. 42).

E perspektíva lehetőséget nyújt a szisztematikus összehasonlítás elvégzésére, mely által a forrásnyelvi szöveg és a célnyelvi szöveg variációit vetik össze. Továbbá lehetőség nyílik egy kétoldalú összehasonlításra és egy polivalens összehasonlításra a forrásnyelvi szöveg és a célnyelvi szöveg variációi között. Annak ellenére, hogy ez a modell sem tagadja a szókészletteni szint fontosságát (és itt is van egyfajta fokozatos haladás az alacsonyabb szintektől a magasabb struktúrák irányába), a variacionális modell mégis teljesen más stratégiára alapoz. Levý minimax elméletétől eltérően (mely szerint a lehetőségeket fokozatosan kell kizárni, mindaddig, amíg meg nem találják a legmegfelelőbb megoldást) ez a módszer feltárja a lehetőségek összességét, és egy variációs sorba rendezi azokat, majd meghatározza alkalmazásuk feltételrendszerét. Így ahelyett, hogy létrehozzunk egy fordítási felépítményt, egy sor fordítási alternatívát tárunk fel, amelyből a szociokulturális normáknak is eleget téve fogja a fordító kiválasztani a legmegfelelőbb alternatívát, mely könnyűszerrel fog illeszkedni a célnyelvi kultúrához (Levy 1967).

2.3.3.5. Az interpretatív modell

Az interpretatív fordításelmélet a párizsi iskolához fűződik.²⁷ Az elmélet középpontjában a megjelenési formájától elvonatkoztatott szövegjelentés áll. Ennek a speciális szövegmegközelítési módnak három fő mozzanata van: az első lépés a forrásnyelvi szöveg jelentésének megragadása, a második lépés az ún. deverbilizáció, azaz a szöveg nyelvi jelektől mentes képének kialakítása, a harmadik lépés pedig e mentális kép szövegalkotó gondolatának újrafogalmazása a célnyelv eszköztárával.

A szövegértés komplex folyamatát tehát a forrásnyelvi szöveg jelölőrendszerétől való teljes elszakadás, a deverbilizáció jellemzi, amelyhez szorosan kapcsolódik a kognitív ismeretek mozgósítása, a szövegalkotó közlési szándékával történő azonosulás (Seleskovits 1976. 65–91). Az üzenet, a jelentés megragadása

27 D. Seleskovitch – Ecole Supérieure d'Interprètes et de Traducteurs.

mindig a beszéd (diskurzus) és soha nem a nyelv (langue) szintjén történik. Seleskovitch felfogásában a jelentéssel bíró nyelvi jelölőnek, valamint az üzenet értelmének kibontása egy és ugyanazon rendkívül bonyolult mentális művelet keretében zajlik, amelynek záróakkordjaként a forrásnyelvi jelölő tudatosan törődik, és csupán a jelölt mentális képe rögzül (Seleskovits 1968. 35).

A nyelvi jeltől megfosztott jelentés megragadása után következik az üzenet célnyelvén történő adekvát újrafogalmazása, vagyis a forrásnyelven kifejtett gondolat célnyelvre való fordítása. Ennek során a fordítónak két lényeges szempontot kell szem előtt tartania. Nem elégedhet meg csupán az eredeti üzenet átadásával, ezt a műveletet oly módon kell megvalósítania, hogy az újrafogalmazott üzenet megfelelően a célnyelv használati szokásrendszerének. Szorosan kapcsolódik ehhez az egyenértékűség (ekvivalencia) és megfeleltetés (correspondance) fogalmának tisztázása. Az interpretatív fordításelmélet felfogásában ekvivalenciáról csak homogén szövegegészek viszonylatában beszélhetünk, és a beszéd szintjén realizálódó üzenetek jelentésének egybevetésével vizsgálhatjuk. A fordítási folyamat mibenléte tehát a forrásnyelvi szövegben megfogalmazott üzenettel egyenértékű célnyelvi üzenet létrehozásában ragadható meg. A folyamat eredményének, a beszéd szintjén kitapintható ekvivalenciának az elemzése ugyanakkor a megfeleltetések elemzésének segítségével történik (Kurián 1999. 52–53).

A modell alapgondolata a megjelenítési formától való elvonatkoztatás, a szövegjelentés megragadása, majd ennek újrafogalmazása a célnyelven. A kognitív struktúrák közös vonásaira alapoz, és elismeri az ekvivalencia létrehozásának fontosságát, de ennek ellenére, mivel a deverbilizáció–reverbilizáció mozzanátát helyezi előtérbe a tulajdonképpeni szöveggel szemben, sokkal inkább parafrázisok és tartalmi kivonatolások létrehozására alkalmas. Ebben az értelemben csupán funkcionális ekvivalenciáról („adekvát újrafogalmazás”) beszélhetünk, az üzenet azonossága biztosítja a célnyelvi befogadók részéről a forrásnyelvi befogadókéval azonos magatartást.

2.3.3.6. További fordítási modellek

A kommunikációelméleti modell²⁸

A modell kidolgozója Otto Kade, aki szerint a kétnyelvű kommunikációban a fordító kapocsként szerepel az elsődleges adó (ti. az eredeti szöveg szerzője) és a másodlagos vevő (ti. a fordítás olvasója) között. A fordító az elsődleges adóval szemben mint másodlagos vevő, és a fordítás címzettjével szemben, akit az elsődleges adó közleményének el kell érnie, mint egy másodlagos adó szerepel. A fordítás igazi vevője a kétnyelvű kommunikációs aktusban másodlagos vevővé lesz. Egy célnyelvi szöveg akkor minősíthető egy bizonyos forrásnyelvi szöveg

28 Vö. Fazakas Noémi – Sárosi Márdirosz Krisztina *Bevezetés a tolmácsolás elméletébe* (Scientia Kiadó, Kolozsvár 2021) 1.1.2. alfejezetével.

fordításának, ha a denotátumra vonatkozó invariancia megmaradt, vagyis egy célnyelvi szöveg csak akkor tekinthető a forrásnyelvi szöveg fordításának, ha a fordítás ugyanazt a tényállást jelöli, mint az eredeti (Kade 1968. 112).

A fordításban meghatározott kapcsolatok állnak fenn a forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg között. A kódváltás akkor hajtható végre, ha a fordító kihasználja azokat a kapcsolatokat, amelyek a nyelvi jelek között állnak fenn.

A denotatív modell²⁹

A denotatív modell a fordítással foglalkozó nyelvészeti kutatások egyik kiindulópontjának számító modell. A fordítás denotatív elmélete szerint mind a forrásnyelvi, mind pedig a célnyelvi szövegben elkülöníthető a nyelvi megformálás (azaz maga a szöveg) és a szövegben leírt valóság (azaz a leírt szituáció). Ha ezt az elképzelést elfogadjuk, a fordítás olyan folyamatként határozható meg, amelynek során a fordító a forrásnyelv eszközeivel leírt szituációt a célnyelv eszközeivel ismételtelen leírja. A fordítás tehát akkor lesz egyenértékű az eredeti szöveggel, ha a bennük leírt szituáció azonos. A denotatív elmélet szerint a fordítás folyamata során a fordító feladata megérteni a forrásnyelvi szöveg által bemutatottakat (információk, történések stb.), majd az eredeti nyelvi megformálásától elvonatkoztatva le kell írnia azt a célnyelv elemeinek a felhasználásával.

A modellt alkalmazó fordító újraszövegez egy szituációt, melyet a forrásnyelven már leírtak, és eközben nem feltétlenül ekvivalenciára törekszik, hanem arra, hogy az eredeti szöveg informáló szerepe megmaradjon a célnyelvi olvasók számára is. Elmondható tehát, hogy ez a modell a valóságot részesíti előnyben a szöveggel szemben, tehát nem alkalmazható elvont jelentéstartalmú szövegek fordítására (Nida 1964, idézi Klaudy 2002. 73–74).

A transzformációs modell

Nida – felhasználva Chomsky azon elképzelését, hogy a konceptualizáció³⁰ három szinten valósul meg (a szövegszerkezeti szabályok szintjén, melyek létrehozna második szintként egy mély struktúrát, amely átalakítás során a harmadik szinten elhelyezkedő felszíni struktúra lesz) – azt hangsúlyozza, hogy min-

29 Vö. Fazakas Noémi – Sárosi Márdirosz Krisztina: *Bevezetés a tolmácsolás elméletébe* (Scientia Kiadó, Kolozsvár 2021) 1.1.3. alfejezetével.

30 Nida (1965) rámutat arra, hogy a Chomsky-féle magstruktúra–felszíni struktúra elkülönítés a fordításelméletben azért hasznos, mert segít megérteni, hogy a különböző nyelvek felszíni megformálásukban eltérhetnek, de mélystruktúrájukban – vagyis fogalmi, szemantikai szinten – hasonlóak lehetnek. A fordítás során tehát nem pusztán a szavakat vagy szerkezeteket, hanem a mélyebb jelentésréteget kell átültetni a célnyelvre, majd azt a célnyelv szabályai szerint újraformálni. Ez az elmélet támogatja a dinamikus ekvivalencia elvét, vagyis hogy a fordításban a jelentés és hatás legyen az elsődleges, ne a nyelvtani forma..

den nyelvi megnyilvánulás mögött van egy koherens entitás – mag, mélystruktúra, lényeg, mondandó, „lélek” (Nida 1969. 122–123).

Nida szerint az üzenetet úgy kell lefordítani, hogy a befogadók ugyanúgy reagáljanak rá. A keltett hatás is ugyanaz kell legyen. Azt mondja, hogy a nyelveknek hasonló magstruktúrájuk van, ebből fejlődnek ki a sajátos szerkezetek, és ez teszi lehetővé a nyelvek közötti fordítást. Nida elmélete a magstruktúrán alapszik, ebből származtat mindent. Módszertanilag Nida az eredetinek a felszíni struktúrájából indul ki, és halad a mélyebb struktúrák felé, ezt a mélyebb struktúrát pedig átülteti a másik nyelv mély struktúrájába. Egy dekódoló–kódoló műveletsort feltételez, mely során az eredeti üzenet nem változik meg (Nida 1969. 124, idézi Basnett 1991. 57).

A fordító először a forrásnyelven keletkezett üzeneteket felbontja azok legegyszerűbb és strukturálisan legáttetszőbb formáira, majd ezen a szinten kezdi meg az átültetést, végül a célnyelvnek arra a szintjére strukturálja át az üzenetet, amely a legjobban megfelel az általa elérni kívánt befogadónak (Nida 1969. 125).

A fordítás transzformációs elmélete abból indul ki, hogy a forrásnyelv és a célnyelv változatos nyelvi formái visszavezethetők viszonylag kisszámú struktúrára. E modell esetében a fordítás magstruktúrák szintjén történik. E modell feltételezi, hogy a forrásnyelv és a célnyelv magstruktúrái között teljes ekvivalencia van, és a struktúrák szintjén a fordító egyszerűen csak helyettesíti a forrásnyelv magstruktúráját a célnyelv ekvivalens magstruktúrájával.

E modell szerint a fordításnak a következő szakaszait különböztetjük meg: az első szakaszban (az analízis szakaszában) – a fordító a forrásnyelvi szöveg struktúráit forrásnyelvi magstruktúrákká alakítja (forrásnyelven belüli transzformáció), a második szakaszban a forrásnyelvi magstruktúrákat a célnyelvi magstruktúrákkal helyettesíti. Végül a végső – harmadik – szakaszban a célnyelvi magstruktúrákat végső struktúrákká alakítja, némi stilisztikai adaptációval, úgy, hogy az üzenet eltorzítását minimálisra csökkentse. Ez az elmélet gyakorlati szempontból lehetővé teszi, hogy összehasonlítsuk a két nyelv szinonim eszközeit, és olyan közös elemeket találjunk, melyek a fordítás során helyettesíthetők egymással. A kapcsolatok típusainak tanulmányozása segít feltárni az abszolút, illetve a statisztikusan legvalószínűbb megfeleléseket vagy fordítási módokat.

Van azonban e modellnek néhány elméleti és gyakorlati fogyatéka, s ezért további tökéletesítésre szorul. Az összes nyelvi eszköz besorolása meghatározott számú tartalmi kategóriába nagy nehézségekbe ütközik. A tartalmi kategóriák teljes listája eddig még egyetlen nyelvpárra sincs kidolgozva. Ezenkívül nehéz elhelyezni a transzformációs elmélet keretein belül azokat az eseteket, amikor a különböző nyelvek ugyanazt a szituációt teljesen eltérő szemantikai kategóriák felhasználásával írják le.

Kérdések a fordításelméleti ismeretek ellenőrzésére

1. Mi tekinthető a fordítástudomány tárgyának?
2. Határozzuk meg a szabad fordítást, és érveljünk létjogosultsága mellett/ellen.
3. Hogyan válhat egy fordítás a célkultúra részévé?
4. Mit nevezünk álfordításnak? Milyen szerepe van az álfordításoknak a fordítási irodalomban?
5. Mi a különbség a fordítási eljárás, a fordítási művelet és a fordítási modell között? Végezzünk összehasonlító elemzést.
6. Mutassunk be egy tetszőleges fordítási modellt, szemléltessük működését, és érveljünk adekvátsága, valamint felhasználhatósága mellett.
7. Milyen mértékben hasznosíthatók a fordítási modellek a fordítási folyamatban?
8. Mit jelent Hewsen és Martin *kettősségelmélete*?
9. Melyek a fordítástechnika alaki részei Tarnóczy szerint?
10. Miért nevezik Nida fordítási modelljét *transzformációs modellnek*?

AZ ÁTVÁLTÁSI MŰVELETEK ÖSSZEFOGLALÁSA

A fordítóképzésben kiemelt fontosságú az átváltási műveletek tanítása, tanulmányozása. Jelen egyetemi jegyzetnek nem célja a teljesség igényével bemutatni valamennyi átváltási műveletet, egyrészt tekintettel arra, hogy ennek nagy magyar nyelvű szakirodalma van, másrészt pedig arra, hogy a jegyzet célközönsége az alapképzésben részt vevő, elsőéves fordító-tolmács szakos hallgatók köre, és a képzési folyamatban számukra az bír elsődleges fontossággal, hogy egy általános összefoglalót kapjanak az átváltási műveletekről.

Az átváltási műveletek bemutatására ebben a jegyzetben két szempontrendszer alapján kerítünk sort, az első a Klaudy Kinga által készített rendszer, a másik pedig Joseph Malone rendszere.

A 3.1. alfejezet alapjául szinte kizárólag Klaudy Kinga *A fordítás elmélete és gyakorlata angol/német/francia/orosz fordítástechnikai példatárral* c. munkájának harmadik, bővített kiadása szolgál, amely 1997-ben jelent meg a Scholastica Kiadó gondozásában Budapesten. Az összegzés során Klaudy Kinga további műveire is hivatkozunk, különös tekintettel az *Átváltási műveletek rendszere* c. tanulmányra, amely a *Modern Nyelvoktatás* folyóirat 24/2–3. számában jelent meg 2018-ban.

Jelen alfejezet az általános bevezető rész után táblázatos formában foglalja össze a legfontosabb átváltási műveleteket, példákkal is szemléltetve azokat. A példaanyag is, kevés kivétellel, a fent idézett munkákból származik (Klaudy 2018b).

3.1 Az átváltási műveletek Klaudy Kinga rendszere alapján³¹

A fordító még a legegyszerűbb mondat fordításakor is bonyolult műveletsort végez. Azonkívül, hogy a forrásnyelvi lexikai elemeket célnyelviekkal helyette-

31 Ebben az alfejezetben kizárólag a Klaudy Kinga által vett értelemben tárgyalom az átváltási műveleteket (transfer operation). Klaudy meghatározása abban különbözik a korábbi felfogásoktól, hogy nemcsak a nyelvi és kulturális *különbségek, aszimmetriák* miatt végzendő átalakításokat, eltolódásokat (pl. „shifts” – Catford 1965) veszi figyelembe, hanem minden tudatos és nem tudatos, automatikus és nem automatikus, kötelező és fakultatív stb. műveletet, amit a fordító annak érdekében végez, hogy a forrásnyelvi szövegből célnyelvi szöveg legyen, beleértve a különböző célnyelvi lehetőségek közül való választást is. Az alfejezet vázlatosan mutatja be az átváltási műveleteket és azok osztályozását.

síti, átrendezi a mondat szerkezetét, megváltoztatja a szórendet, a forrásnyelvi mondat egyes elemeit kihagyja, olyan elemeket tesz be a célnyelvi a szövegbe, melyek a forrásnyelviben nem szerepelnek. De még a forrásnyelv lexikai elemeinek kicserélése sem olyan egyszerű, hiszen a fordítónak bizonyos szempontok szerint választania kell. Ezeket a műveleteket (behelyettesítés, átrendezés, kihagyás, betoldás, választás) összefoglaló néven átváltási műveleteknek nevezzük.

A fordító nem mindig vonatkoztat el a forrásnyelvi formától, megfeleléseket állapít meg bizonyos forrásnyelvi és célnyelvi formák között, és átváltja ezeket egymásba.

A fordítás során nem a jelentésnek, hanem az értelemnek kell invariánsnak lennie. Nem a nyelvi jel használati szabályára kell a hangsúlyt helyezni, hanem a nyelvi jel és a valóság bizonyos szeletének, tárgyának, eseményének, jelenségének aktuálisan, itt és most, bizonyos közlési helyzetben megvalósuló kapcsolatára, viszonyára, hiszen csak ezt újratereztve lehet olyan fordítást megalkotni, amely megőrzi az értelmet. A hangsúly továbbá nem a forrásnyelvi szöveg elemeinek megőrzésén van, hanem azon, hogy a fordító képes legyen megtalálni azt a célnyelvi megfelelőt, melyet ugyanarra a valóságszeletre vonatkoztatnak majd (Klaudy 1991. 115). Mindehhez a fordítónak átváltási műveleteket kell végeznie, amelyek legtöbb esetben behelyettesítéssel és transzformációval járnak együtt.

3.1.1. Az átváltási műveletek általános osztályozása

Az átváltási műveleteket a szakirodalom többféle módon osztályozza. Az első két szempont szerinti osztályozást az alábbi táblázat szemlélteti.

1. táblázat. *Az átváltási műveletek osztályozása általános jellegük szerint*

Ssz.	Megnevezés	Meghatározás	Megjegyzések
1.	kötelező és fakultatív átváltási műveletek	kötelező átváltási műveletek: a fordítók a két nyelv lexikai és grammatikai rendszerének különbségei miatt végzik el fakultatív: a fordítók a kötelező átváltási műveletek elvégzésén túl végzik el	nem világos, hogy mire vonatkozik a kötelező szó
2.	automatikus és nem automatikus átváltási műveletek	automatikusnak azok a műveletek számítanak, melyeket a két nyelv rendszerbeli különbségei miatt el kell végeznie a fordítónak (EN–HU: angol előljárók elhagyása, magyar toldalékok, valamint névutók alkalmazása) nem automatikus: ami problémát okozhat	az, hogy mennyire automatikusan végzi a fordító az átváltási műveletet, fordítói kompetencia kérdése

Az átváltási műveleteket a művelet szintje szerint is lehet osztályozni.

2. táblázat. *Az átváltási műveletek osztályozása a művelet szintje szerint*

Ssz.	Megnevezés	Meghatározás
1.	szószintű átváltási művelet	a forrásnyelvi lexikai egység behelyettesítése célnyelvvel
2.	szó szerkezet szintű	egy jelzős szó szerkezet kibővítése vagy szórendjének megfordítása
3.	mondatszintű	például az angol szenvedő szerkezet cselekvőre váltása a magyar fordításban
4.	szövegszintű átváltási műveletek	az alanyok egységesítése egy bekezdésen belül

Az átváltási műveletek osztályozása a művelet jellege és oka szerint:

3. táblázat. *Az átváltási műveletek osztályozása a művelet jellege és oka szerint*

Ssz.	Megnevezés	Meghatározás	Példa
1.	lexikai	a lexikai műveletek csoportjába tartoznak azok a műveletek, melyek egy-egy lexikai egységet vagy kifejezést érintenek, valamint a két nyelv lexikai rendszerében rejlő különbségek miatt van rájuk szükség	Fny (EN): face Cny (HU): arc vagy orca (testrészek megnevezése)
2.	grammatikai	a grammatikai műveletek csoportjába tartoznak azok a műveletek, melyek a mondategységek vagy a mondategészek szerkezetét érintik, és a két nyelv grammatikai rendszerében rejlő különbségek miatt van rájuk szükség	Fny (HU): ő Cny (EN): he, she (nemek konkretizálása)
3.	stilisztikai	a nyelven kívüli (kulturális, történelmi, földrajzi) tényezők eltérése miatt van szükség arra, hogy a fordítók stilisztikai átváltásokat is eszközöljenek	az idéző igék fordítása: míg az indoeurópai nyelvek esetében a mondat jelentő igék nem változatosak – angolban ez gyakran a „said” –, addig a magyarra az igék változatos használata jellemző (mondta, sutogta, sziszegte stb.)
4.	pragmatikai	a megnyilatkozások illokúciós erejének és perlokúciós hatásának nyelvenként különböző megnyilatkozásai teszik szükségessé a pragmatikai adaptációt	Pl. jogi szaknyelv X is hereby granted an absolute divorce from Y... X és Y házasságát felbontja. (Kovács T. 2018. 56)

3.1.2. A lexikai és grammatikai átváltási műveletek

Ebben az egyetemi jegyzetben részletesebben csak a lexikai és grammatikai átváltási műveleteket tárgyaljuk.

A bemutatás során a Klaudy által feldolgozott Vaszeva-féle felosztást fogjuk követni, mely bár az orosz–bolgár nyelvek közötti átváltási műveletekre vonatkozik, nagyjából érvényes más nyelvpárokra is (Vaszeva 1980, idézi Klaudy 1997).

A lexikai átváltási műveletek általában a következők:

4. táblázat. *A lexikai átváltási műveletek összesítése*

Ssz.	Megnevezés	Meghatározás és leírás	Példa
1.	differentiálás és konkretizálás	A forrásnyelvi szó különböző jelentéseinek megkülönböztetése, majd egy szűkebb jelentésű megfelelő kiválasztása – erre azért van szükség, mert minden nyelv másként tagolja a valóságot. A magyarban az orca és az ajak ritkább, ezért a fordítók általában az arc és száj szavakkal találkoznak, és nekik kell eldönteniük, hogy az arc és a száj egészéről van-e szó, vagy csak egy részéről.	HU: arc/orca, száj/orca EN: face/cheek, mouth/lips, hand/arm, foot/leg HU: De mégis ellágyult, és megcsókolta a lányt a száján (Csáth 3) EN: Still, he was touched, and kissed her lips. (Kessler 203)
2.	generalizálás	A forrásnyelvre jellemzőbb részletezőbb tagolás miatt van szükség generalizálásra (a szó jelentésének bővítése). Például ha az angol szerző pontosan megadja a főhős magasságát, azt nem szükséges szó szerint megjeleníteni a magyarban, mert ez a fajta részletezés nem jellemző a célnyelvben. Idetartoznak az általános fordítás esetei is (segéd/kisasszony: eladó). Idetartozik az is, ha szűkebb jelentésű ige helyett tágabb jelentésűt használunk. Reáliák esetében gyakran alkalmazandó.	EN: A young man of 6 feet and 2 inches. HU: egy középtermetűnél magasabb fiatalember.
3.	értelmi ki-terjesztés	Más jelentések segítségével próbálja meg visszaadni a forrásnyelvi mondat értelmét (Barhudarov, Recker 1975, 1974). A szótári megfelelés helyett a vele logikai kapcsolatban álló kontextuális megfelelést alkalmazzuk. A jelentések felcserélésének főbb esetei: – <i>A cselekvés felcserélése a cselekvés eredményével</i>	EN: Modesty and disillusion gave them something in common. (Greene 52) HU: Jólneveltség és kiábrándultság volt közös tulajdonuk . (Borbás 115)

Ssz.	Megnevezés	Meghatározás és leírás	Példa
3.	értelmi ki- terjesztés	– A cselekvés felcserélése a cselekvés tárgyával	EN: He carried his body about with him like something he hated . (Greene 412) HU: ...úgy cipelte magával a testét, mint valami undorító tárgyat . (Borbás 226)
		– A cselekvés felcserélése a cselekvés végzőjével	EN: So often an old acquaintance, whom one has not seen for forty years, when he occupied the neighbouring chopped and ink desk. (Greene 412) HU: Hányszor elő nem fordul, hogy egy ősrégi ismerős, akit negyven éve láttunk utoljára, mint a szomszédos, összefaricskált, összetintázott pad lakóját . (Borbás 235)
		– A cselekvés felcserélése tulajdonsággal	EN: It has always been my hobby in railway trains to visualise in a baby's face the man he is to become . (Greene 124) HU: Vonaton kedves kedvtelésem volt a csecsemő arcába belelátni a leendő embert . (Borbás 235)
		– A tulajdonság felcserélése cselekvéssel	EN: ...but surely Tobaccos are about as low as possible . (Greene 126) HU: ...de annyi biztos, hogy a dohányynemű már nem mehet lejjebb . (Borbás 237)
		– A cselekvés eredményének felcserélése a cselekvéssel	EN: Peter watched his brother and saw the lips tighten . (Greene 557) HU: Péter a testvérét figyelte, és látta, hogy ajkait összeszorítja . (Osztovits 315)
		– A cselekvés hangjának felcserélése a cselekvéssel	EN: Behind him were the lights of the hall and the sound of a servant laying the table for dinner. (Greene 555) HU: Mögöttük kivilágított hall, egy szolgáló vacsorára terített . (Osztovits 313)

Ssz.	Megnevezés	Meghatározás és leírás	Példa
3.	értelmi ki- terjesztés	– A cselekvés helyének felcserélése a cselekvéssel	EN: I am not afraid of Death, Lucius – in your arms . (Greene 417) HU: Ha te ölelsz , Lucius, nem félek a haláltól. (Borbás 230)
		– A cselekvés tárgyának felcserélése a cselekvéssel	EN: It was as if he had discovered my secret interest . (Greene 125) HU: Rajtakapott, amint titkos szenvedélyemnek hódolok . (Borbás 236)
		– A cselekvés okának felcserélése a cselekvéssel (Klaudy 1991. 145–146)	EN: He couldn't get his story out for laughter . (Greene 127) HU: Egyszerűen egyetlen szót sem bírt kinyögni, annyira kacagott . (Borbás 237)
4.	antonim fordítás	negatív előjelű forrásnyelvi szó felcserélése pozitív előjelűvel vagy fordítva	HU: ...édesanyám azzal fogadott, hogy az apám már nem él. (Csáth 10) EN: My mother met me... with the news that my father died. (Kessler 183)
5.	teljes át- alakítás	a forrásnyelvi szó felcserélése egészen más jelentésű célnyelvi szóval	EN: It was the pudding he liked, Queen's pudding , with a perfect meringue. (Greene, 461) HU: Csakugyan olyan tészta volt, amit szeretett, rakott palacsinta pompás habbal. (Szobotka, 284) Jogi szaknyelvi példák: – <i>Non-acceptance</i> – visszautasítás – <i>Non-appealable</i> – jogerős – <i>Non-attendance</i> – távolmaradás – <i>Non-conductor</i> – szigetelő – <i>Non-stop</i> – folyamatos – <i>Non-wasting</i> – tartós
6.	kompenzálás	valamely forrásnyelvi szó jelentésének más helyen és más eszközökkel történő visszaadása, melyre azért van szükség, mivel a fordító tuadatosítja a fordítás során elkerülhetetlen veszteségeket, és az elveszett jelentéseket más helyen és más eszközökkel próbálja visszaadni – pl. egyéni beszéd-sajátosságok visszaadása	Pl. J. D. Salinger hősének, Holden Caulfieldnek a beszédstílusát a magyar fordító több rétegből gyúrja össze (diáknyelv: baromi, kaja, menő; egyéni jelzős szerkezetek: tetű gyermekkor, gennyi alak stb.), és nem feltétlenül a forrásnyelvi szöveg lefordításával alkotja meg (a fenti példák hiányoznak is a forrásnyelvi eredetiből).

A következő táblázat a grammatikai átváltási műveleteket összegzi.

5. táblázat. A grammatikai átváltási műveletek összesítése

Ssz.	Megnevezés	Meghatározás és leírás	Példa
1.	Grammatikai konkretizálás és grammatikai generalizálás	Oka: az egyik nyelvben hiányzik valamely grammatikai kategória, amely a másik nyelvben megvan. Például ha magyarra fordítok, generalizálás történik, eltűnik a nemre való utalás. Az utalást az alanyra, tárgyra utaló ragozott igealak, a birtokos névmás és a személyes névmás ragozott alakja látja el. Mindegyik anélkül, hogy nemre történne utalás. A konkretizálás a magyarra való fordításban nem automatikus átváltási művelet, éppp ellenkezőleg, nagyfokú tudatosságot igényel a fordítótól (a referenciális utalások a nemekre) (Klaudy 1991. 166).	KONKRETIZÁLÁS HU>EN Mint minden éjszaka, most is hallotta, hogy apja körbejárja a házat, bezárja az ajtót és az ablakot. (Pre-kop 260) As every night she listened to her father going round the house, locking the doors and windows. (Greene 433) GENERALIZÁLÁS EN>HU She knew that he was watching her as she moved to the adjoining coffee tavern. Hátában érezte a tekintetét, miközben a bárból átment a szomszédos kis étterembe.
2.	Grammatikai felbontás (felemelés) és összevonás (lestüllyesztés)	Az az átváltási művelet, amikor a fordító megváltoztatja a mondatathatárokat, két mondatot összevon, vagy egy mondatot két mondatra bont (Klaudy 1991. 172). A tagmondatok (mondategységek) határát változtatja meg, a célnyelvi mondat több vagy kevesebb mondatból fog állni, mint az eredeti.	Felemelés: EN: He sat at the table with his chin on his hands. (Greene 461) HU: Ott ült az asztalnál, állát két kezére támasztotta. (Szobotka 28) Lestüllyesztés: HU – két mondat: Egy szeptemberi estén kipirulva, lihegve jöttek haza. Egy összekötőzött baglyot cipeltek magukkal. (Csáth 82) EN – egy mondat: One September night they returned panting, red-cheeked, dragging a trussed owl behind them. (Kessler 165)

Sz.	Megnevezés	Meghatározás és leírás	Példa
3.	Betoldások és kihagyások	Olyan elemek maradnak ki vagy kerülnek bele a fordításba, melyek jelentésben szegények, a mondatban inkább mondatszerkesztési funkciót töltenek be, és nyelvek szintaktikai lehetőségeinek különbségei miatt van rájuk szükség (Klaudy 1991. 181). A magyarban a bővítményeket az alapszó előtt kell áthelyezni. Ez gyakran csak kisegítő elemek betoldásával lehetséges (pl. egyes melléknévi igenevek: való, lévő, történő, gyakorló). Jelentésük elhomályosult, mondat-szerkesztési kényszer miatt kerülnek be a magyar mondatba.	Kihagyás: HU: Az osztályfőnök nagy patáliát csapott, hogy minek pusztították el a szobájában levő virágokat takarítás közben. EN (melléknévi igenév kihagyása): The headmaster made a big fuss about the fact that they destroyed the flowers in her room while cleaning. Betoldás: HU (igék nélkül): Az osztályban sok parasztfiú is volt, tarka ingben és mezítlábasan. EN (igék betoldásával): There were many peasant boys in the class, some went barefoot and wore color red shirts.
4.	Áthelyezések, szórendi műveletek	A grammatikai áthelyezés a fordításban olyan rendszeres átváltási művelet, melynek során a fordítók a CNY-ben megváltoztatják a FNY-i mondat elemeinek sorrendjét, azaz a szórendet. Szórendváltotásra szinte minden mondat fordításakor szükség van. Magyarról angolra fordításakor az angol nyelvben kötelező (S+V +O) szórend alkalmazandó. Ezzel szemben az angolról magyarra való fordítás során szabad szórend is alkalmazható.	HU>EN (kötelező szórendváltás): Elvette Péter a könyvet. Peter took the book. EN>HU (mellékmondatok sorrendjének felcserélése): No arms was yet apparent under the coverlet printed with pink rabbits. (Greene 125) A rózsaszín nyulacskákkal mintázott takaró alól nem látszott ki semmiféle kar. (Borbás 236)
5.	Grammatikai cserék	1. szófajok (főnév felcserélése igével)	Főnév, melléknév felváltása igével (idegen nyelv>magyar): No belief in an afterlife, no hope for it. (Updike 1.93) Nem hisz a túlvilági létben, nem is reménykedik benne (Göncz 109)

Sz. Megnevezés	Meghatározás és leírás	Példa
	2. mondatbeli szerepek (alany felcserélése tárggyal, határozó felcserélése jelzővel)	EN: The blood-stain has been much admired by tourists and others. HU: Ezt a vérfoltot számtalan turista és más látogató megcsodálta.
	3. mondatok típusai (egyszerű-összetett)	
	4. mondathatárok (egy mondat felcserélése két vagy három mondattal, vagy fordítva)	HU – két mondat: Egy szeptemberi estén kipirulva, lihegve jöttek haza. Egy összekötözött baglyot cipeltek magukkal. (Csáth 82) EN – egy mondat: One September night they returned panting, red-cheeked, dragging a trussed owl behind them. (Kessler 165)
	5. forma (szenvédő-cselekvő, többes szám cseréje egyes számmal)	EN: I went back to the sequel, encouraged by requests from the readers. ('Tolkien 9) HU: ...visszatértem a folytatáshoz – erre biztattak olvasóim is. (Göncz 9)

E négy csoporton belül nyelvpáronként számtalan alcsoport különböztethető meg.

3.2. A Joseph Malone-féle átváltási műveletek (Malone 1988)

3.2.1. Általános meghatározások

1. *Megfeleltetés (matching): kiegyenlítés – helyettesítés*

A kiegyenlítés az a művelet, amely során a forrásnyelvi elemet a neki leginkább megfelelő célnyelvi elemmel helyettesítjük (pontos lefedés – párok: teljes ekvivalencia).

A helyettesítés az a művelet, amely során valamely forrásnyelvi elemet nem a neki leginkább megfelelő célnyelvi elemmel helyettesítjük (nem párok).

A megfeleltetésnek több formáját ismerjük: az *átemelő megfeleltetés*, a *calque megfeleltetés*, az *előre gyártott, berögződött megfeleltetés* és a *hamis barátok*.

Az átemelő megfeleltetés azt jelenti, hogy a fordító a forrásnyelvi elemet átemeli a célnyelvbe. Bár azt lehetne mondani, hogy ez a kiegyenlítésnek a legtisztább fajtája, mégsem az, mert mihelyt átkerül egy nyelvi elem egyik nyelvből a másikba, a kontextuscsera meghatározza és meg is változtatja az illető szó célnyelvben betöltött szerepét. Beszélünk forrásnyelv-orientált átemelésről és célnyelv-orientált átemelésről. Forrásnyelvi átemelésre példa a Mr./ Mrs. átemelése a fordításba.

A *calque* az idézett szerző értelmezésében a viszonzások átemelését jelenti.

Az előre gyártott megfeleltetés azt jelenti, hogy a fordító nem magától, hanem berögzött konvenciók alapján dönt a megfeleltetést illetően.

A *hamis barátok* megnevezés arra utal, hogy a hasonló hangalak miatt a jelentéseket is azonosítják (Malone 1988. 22–26).

Kiegyenlítés – equation

Ilyen fordítással a valóságban nem nagyon találkozunk: ezt azt jelentené ugyanis, hogy minden szinten és így a szórendben is pontosan megfeleljen egymásnak a forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg, de ez helytelen, sőt értelmetlen mondatokat hozna létre (Malone 1988. 19–20).

Helyettesítés – substitution

Okok, amelyek miatt szükséges ehhez folyamodni:

- célnyelvi megfelelő hiánya
- nyelvtani körülmények – megszorítások

- kifejezésekben való különbözőségek, eltérések az állandósult szó szerkezetekben
- kulturális különbségek
- intermoduláris nyomás (szemantikai szempontból más elemekkel kifejezni valamely forrásnyelvi elemet azért, hogy például megőrizze a ritmust vagy a rímet) (Malone 1988. 20–21).

2. Zigzagolás: *divergencia és konvergencia*

A divergencia azt jelenti, hogy valamely forrásnyelvi elemnek a célnyelvben kettő vagy több megfelelője van, és ezek közül lehet választani a fordítás során. A célnyelv paradigmáinak gazdagságából fakad. Ez nem mindig van előnyére a fordításnak, és sok esetben elég nagy gondot okoz a fordítóknak. Néhány módja e probléma kezelésének: a nyelvi, szituacionális és stilisztikai sajátosságok figyelembevétele.

A konvergencia azt jelenti, hogy két vagy több forrásnyelvi elemnek a célnyelvben ugyanaz a megfelelője (pl. az angol *you* személyes névmás, a többi európai nyelvben erre van önöző forma is). Konvergencia esetén a jelentéstani ellentét elve nyújthat megoldást a fordító számára: pl. ha nem *ön*, akkor *te* (két külön szituáció/névmás ugyanarra a *you* angol névmásra) (Malone 1988. 29–36). Ebben az esetben a fordítás során figyelemmel kell lenni, hogy melyik illik a szövegbe (divergens fordítás).

Mind a divergencia, mind pedig a konvergencia fölé rendelt átváltási művelet sajátosságokkal bír, melyek abból fakadnak, hogy a két alárendelt műveletsor tulajdonképpen kölcsönösen tükröképei egymásnak. Ez úgy fogható fel, hogy egy és ugyanaz a fordítási csoport egyidejűleg lehet divergens vagy konvergens, annak függvényében, hogy melyik a célnyelv és melyik a forrásnyelv. Van olyan eset, amikor a célnyelven léteznek szó párok, melyek egy esetenként fennálló két nyelvűség eredményei: pl. az egyházi nyelvben a latin és a nemzeti nyelvek együtt élése, mely arra készítette az íreket, hogy saját gall szentjeiket *na-omh*-mal illessék, míg a nemzetközi szenteket a latin *san* szóval. Ezeket *lexikai doublet*-eknek nevezzük. Stratégiai szempontból mondhatjuk, hogy van olyan eset is, amikor a zigzagolás „betokosítja” az alternatív megoldásokat egy fordítói nexusba (ti. csoportba). Pl. a francia *cette illustre Westphalienne* angol fordítása nem lehet *that illustrious Westphalian female one*, mert ez esztétikai szempontból megengedhetetlen. Ilyen esetben semlegesíteni kell a nemet, de akkor veszít a szöveg, tehát ajánlatosabb az áthidalás, mint pl. *that illustrious Westphalian lady* (Malone 1988. 39–40).

3. Átfogalmazás (*recrescence*): bővítés és szűkítés

A bővítés – amplification – azt jelenti, hogy egy forrásnyelvi elemet a célnyelven kettő vagy több elemmel fejezzük ki (pl. *Indulok* – *I will depart.*) A szűkítés (redukció) pedig azt jelenti, hogy a forrásnyelvi szövegben több nyelvi elemmel kifejezett gondolatot a célnyelvi szövegben egyetlen nyelvi elemmel adjuk vissza.

A bővítés (amplifikáció) – ti. kompenzálás – történhet magyarázat, explicitálás, leírás útján. Abban az esetben, ha a célnyelvben nincsen pontos megfelelője, mondjuk egy egyesületnek, szervezetnek, akkor ezt ajánlatos a célközösség számára magyarázat útján nyilvánvalóvá tenni (Malone 1988. 41).

Vannak esetek, amikor a fordítók próbálják megtalálni az illető elemnek a célnyelvi kultúrában meglévő hasonló párját, hogy ezáltal nyújtsanak magyarázatot (pl. *negro marron* – *unknown soldier in the USA / ismeretlen katona az AEÁ-ban*). Ezek a kompenzálások nem nyelvi tényezők miatt válnak szükségessé, hanem sokkal inkább a nyelven kívüli tényezők teszik ezeket fontossá. Vannak esetek, ahol a kompenzálás-bővítés-amplifikáció glosszárium segítségével történik. A glosszáriumok használata nagyon fontos, különösen filozófiai szövegek (új gondolatok új szavakkal való kifejezése fordítói nehézséget jelenthet) vagy fejlődő/revitalizált nyelveken írott munkák, nyelvtanulók részére adaptált szövegek esetében, pidzsin/kreol nyelvek esetében.

Az osztályozó jelleggel bíró amplifikáció egy olyan strukturális átváltási művelet, melyet főként a lingvisztikai tényezők tesznek szükségessé. Ez a művelet azt jelenti, hogy a megfeleltetés mellett bekerül a célnyelvi szövegbe egy olyan elem, mely a megfeleltetett elemmel kapcsolatban információkat hordoz (szemantikai és szintaktikai szempontú információkat) (Malone 1988. 42–45).

A szűkítés (redukció) azt jelenti, hogy egy forrásnyelvi elemet csak részlegesen hoz át a fordító a célnyelvbe. Például a francia *un phenomén naturel, comme disent les Anglais* – *un act of God* mondat második felében lévő magyarázatot az angol fordítás esetében nem szükségszerű feltüntetni. Ugyanakkor ez a jelenség nem fontos, és egyértelmű információk elhagyását is jelenti (Malone 1988. 46–49).

4. Átszervezés: diffúzió és kondenzáció

A diffúzió azt jelenti, hogy egy bizonyos forrásnyelvi elemet egy sokkal terpeszkedőbb célnyelvi elemmel fordítunk. A kondenzáció ezzel szemben azt jelenti, hogy a forrásnyelvi szövegrészt összevonjuk a célnyelvi szövegben, ennek eredményeképpen rövidebb szöveget kapva. A kondenzáció sűrítő művelet például poétikai célokból műfordítás esetében. Ezt az átváltási műveletet használják a szintaktikai nehézségek áthidalására is. Fontos, hogy megkülönböztessük az amplifikációtól (bővítéstől). Nem kompenzáló bővítést jelent, hanem terpeszke-

dő bővítést (pl. fine gold helyett fine and gold). Beszélünk magyarázó diffúzióról is, melyet etnolingvisztikai sajátosságok tesznek szükségessé.

A diffúciónak nevezett átváltási műveletet leginkább akkor használják, ha a célnyelvi elemnek nincs párja a forrásnyelvben, vagyis abban a kultúrában nem létezik az a jeltárgy, amire a jel utal. Diffúzió figyelhető meg a ragozások esetében is, például a francia ragozhatja az igét feltételes módban, míg az angol ezt csak feltételes mellékmondatokkal tudja körülírni.

A mondatok szintjén a diffúzió egyik megjelenési formája, amikor a nagyon hosszú német körmondatokat az angol fordító általában két részre osztja (Malone 1988. 55–62).

5. Átrendezés – felcserélés

Ennek az átváltási műveletnek a során a célnyelvi szövegben a forrásnyelvi szöveg néhány gondolatát felcserélt sorrendben adja vissza a fordító (Malone 1988. 15–19).

Esetei:

- átrendezés az érthetőség növelése céljából,
- a narratívával kapcsolatos felcserélés,
- a célnyelvben ismeretlen stilisztikai alakzatok céljából történő átrendezés (Malone 1988. 65–70).

3.2.2 Az átváltások elemzésének néhány dimenziója

A legtöbb nyelvészeti elmélet elismeri a nyelv kompozicionális természetét, ezért az átváltási műveleteket is meg lehet vizsgálni ebből a szempontból. Valószínűleg problémát fog jelenteni, hogy melyik kompozicionális-szerkezeti szintet állítsuk elemzésünk fókuszpontjába. Például a *de voksnes fest – the grown up's party* előbb mint a kiegyenlítés-behelyettesítés (ti. equation) példája került elemzésre. Majd látszólag inkohereus módon ugyanannak a kifejezésnek az elemzésére sor került a redukció, diffúzió és átrendezés szempontjából is. Az inkoherencia azonban csak látszólagos, mert az elemzendő egységeket legalább három dimenzióban lehet vizsgálni. A két kifejezés vizsgálata a diffúzió és átrendezés szempontjából érvényes a morféma szintjén: a *voks* diffúzió által *grown up* lesz, és átrendezés is van, mert az *n* bekerül a *grow up* vonzatos igei szerkezetbe (ún. phrasal verb). Ez a két átváltási művelet azonban nem érvényes a szavak szintjén, mert itt a *voksnes*-nek egyenesen a *grown up* felel meg, és ez kiegyenlítés (equation). Ugyanígy a *de – the* közötti diszkrepancia kiegyenlítésként vizsgálható, ugyanakkor redukcióként is elemezhető. Ez azzal magyarázható, hogy a fordításban elveszik a többes számra való utalás. Ezt azonban a szószerkezetek szintjén pótolja a *the grown ups' party*, mert itt történik utalás a többes számra.

A két nyelv többes számra utaló jele különbözik, ez a különbség diszkrepanciához vezet a morfémák és a szavak szintjén. A szó szerkezetek szintjén azonban a két kifejezés egymás ekvivalense, és azt jelenti mindkettő, hogy több felnőtt ember számára tartott ünnepség.

6. táblázat. *Az átváltási műveletek aspektusai Joseph Malone szerint*

Szerkezeti/ kompozicionális szint	Szó szerkezet	De voksnes fest	The grown-ups' party
	Szó	/de/ /voksnes/ /fest/	/the/ /grown-ups'/ /party/
	Morféma	/de/ /voks/ /n/ /es/ /fest/	/the/ /grow/ /n/ /up/ /s/ /party/

Több átváltási szint szimultán vizsgálata képet nyújthat a fordítási folyamatban részt vevő nyelvek közötti hasonlóságokról, illetve különbségekről. Továbbá az átváltási műveletek mibenléte meghatározhatja a fordítás minőségét is. Ha a magasabb szerkezeti szinteken van egyezés, akkor a fordítás valószínűleg idiomatikus, míg ha az alacsonyabb szinteken figyelhetünk meg nagyobb fokú egyezést, akkor a fordítás szó szerinti (Malone 1988. 73).

3.2.3. Az átváltási műveletek közötti kapcsolat

- A divergencia velejárója az amplifikáció, a konvergencia velejárója a redukció.
- A helyettesítés együtt jár az átfogalmazással.

Tudjuk, hogy a helyettesítés azt jelenti, hogy a célnyelvből egy olyan elemet választunk ki, mely nem pontos megfelelője a forrásnyelvi elemnek. De tudjuk azt is, hogy ez nem történhet meg anélkül, hogy amplifikációt vagy redukciót alkalmazzunk. Tulajdonképpen a legtöbb esetben lesznek nyereségek és veszteségek is. Felmerül a kérdés, hogy a zigzagolást és a helyettesítést nem kellene-e átértelmezni az átfogalmazás szempontjából. Van azonban két fő ok, ami miatt ez nem tehető meg.

Még akkor is, ha az átfogalmazás befolyásolhatja a zigzagolás és a helyettesítés műveletét, ez a hatás legtöbbször elhanyagolható, ha figyelembe vesszük a kontextust is. Például nézzük a *Die drei Mannlein im Walde / The Three Little Man in the Wood* címet. A kontextus figyelmen kívül hagyásával a *die* többes számú német névelő konvergencia révén az angolban *the* lesz, a német *Mannlein* az angolban divergencia útján *little men* lesz. De tulajdonképpen az az átfogalmazás, melyet a *die* tett szükségessé, teljes mértékben semlegesül, amikor ezek az elemek együtt vannak, és egymás számára kontextust teremtenek. A német *die* egyértelművé teszi a *Mannleint* mint többes számot, az angol *men* pedig egyértelművé teszi a *the*-t mint többes számot. Gyakran találkozunk helyettesítéssel abban az esetben, ha különbözik a két nyelv névmásainak rendszere. Ilyenkor gyakran főnévvel helyettesítik a nem létező névmást.

Legtöbbször a fordító célja nem kibővíteni vagy leszűkíteni a szöveg információtartalmát, hanem visszaadni annak stilisztikai sajátosságait.

Sok fordítói technika előnybe helyezi a zigzagolást. A kétnyelvű szótárak úgy vannak megalkotva, hogy a címszó azonnal divergenciára ad okot. Egy szónak több jelentése van a célnyelvben. Ugyanígy épülnek fel a kétnyelvű nyelvtani paradigmák is: *tu, voi, Lei, Loro – tu, vous – you* (Malone 1988. 71–80).

Kérdések az átváltási műveletekkel kapcsolatos ismeretek ellenőrzésére

1. Mit nevezünk átváltás műveletnek Klaudy Kinga szerint?
2. Melyik az átváltási műveletek két fő csoportja? Nevezzük meg és határozzuk meg. Példázzuk válaszunkat.
3. Hasonlítsuk össze Klaudy Kinga és Joseph Malone rendszereit a különbségekre fókuszálva.

SAKFORDÍTÁS ÉS MŰFORDÍTÁS

A fordítói társadalom két fő csoportra osztható: a műfordítók és a szakfordítók csoportjára. A műfordítók és a szakfordítók tevékenysége főként a munkájuk tárgyát képező szövegek jellegében különbözik. A műfordítók szépirodalmi alkotások fordítását végzik (vers, próza, dráma), a szakfordítók pedig különféle szakterületekhez tartozó szövegeket fordítanak (jogi, gazdasági, műszaki, orvosi stb.). A tulajdonképpeni szépirodalmi fordítások és a tényleges szakfordítások a fordítói munka két végletét jelentik, létezik viszont egy olyan átmeneti területe is a fordítói szakmának, amely a kreatívabb szakszövegeket öleli fel. Idesorolhatók a reklámszövegek, filmek, televíziós műsorok, ismeretterjesztő könyvek. Beszélhetünk továbbá az ún. könyvfordításról, ami nem minden esetben valamely szépirodalmi munka fordítását jelenti, hanem például akár egy környezetvédelmi vagy tájépítészi szakkönyv fordítását is.

A szakfordítók általában nem készítenek műfordításokat, és ez többnyire fordítva is igaz, a műfordítók sem fordítanak szakszövegeket.

Az alábbiakban a szakfordítás és a műfordítás közötti főbb különbségeket összegezzük hét szempont szerint.

4.1. A fordítás tárgya

A szakfordítók szakszövegek fordításával foglalkoznak, ezért a szakfordítás tárgya a szakszöveg. A műfordítók szépirodalmi művek fordításával foglalkoznak.

Karcsay Sándor meghatározása szerint az irodalmi és a nem irodalmi szöveg (szakszöveg) közötti alapvető különbség abban keresendő, hogy míg az irodalmi szöveg (vers, széppróza, dráma stb.) elképzelt cselekményeket, situációkat mutat be szórakoztatás vagy valamilyen esztétikai hatás megteremtése érdekében, addig a nem irodalmi szöveg mindig valóságos és aktuális információt kíván nyújtani valamely szakterület konkrét kérdéseinek, problémáinak vonatkozásában. Ezért az irodalmi szöveg szerzőközpontúnak tekinthető, és míg elsősorban esztétikai élménynyújtásra törekszik, vagy az érzelmekre kíván hatni, addig a szakszövegnél az informatív tényező, a tartalom a meghatározó, vagyis ez a szövegtípus tárgyközpontú (Karcsay 1978. 515).

Míg a műfordítások esetében a fordítónak a szerző személyes mondanivalóját, élmény- és érzelmvilágát kell adekvát módon és formában tolmácsolnia, addig a tárgyközpontú szöveg fordítóját a szövegbe foglalt konkrét információ és

a címzett kommunikációs közösség igénye vezérli, és ehhez igazodik a nyelvi eszközök megválasztása is (Karcsey 1978. 517). A műfordításoknak esztétikai, míg a szakfordításoknak használati értékük van.

4.2. Fordítói nehézségek a munkafolyamat során

A szakfordítások elkészítésének előkészítő szakasza minden esetben a terminológiai munka.

Tamás Dóra Mária meglátása szerint a terminológus arra keresi a választ, hogy „melyik terminus képviseli a fogalmat a legmegfelelőbb módon” (Tamás 2015. 48). Két- vagy többnyelvű terminológiai munka során – amilyennek a szakfordításokat előkészítő terminológiai munka is minősíthető – a fordító is, akár csak a terminológus, a fogalmakat felelteti meg egymásnak, és így keres ekvivalenseket. A fogalmak összehasonlítása során választja ki a megfelelő ekvivalenseket (Tamás 2017. 21). Szakfordítások esetében különösen fontos a teljes ekvivalencia biztosítása, azonban vannak olyan szakterületek, amelyek esetében ez nem lehetséges. Ilyenek például a jogi szakszövegek, a közigazgatási szakszövegek, az egyes országok törvényei, hiszen ezek nagymértékben országspecifikusak vagy akár régióspecifikusak, és így nem minden fogalom létezik valamennyi rendszerben. Ilyen esetben vagy a részleges ekvivalenciát fogadja el a fordító, vagy pedig fordítás révén javasol új terminust. Ez utóbbi megoldás nem mindig a legmegfelelőbb, hiszen a szakfordítások megrendelőit és későbbi felhasználóit is figyelembe kell venni a terminus kiválasztása során.

A terminológiai adatbázis elkészítése után a fordító elkezd a szöveg fordítását. Szakfordítások esetében különösen ajánlott a fordítástámogató eszközök használata.³² Ahhoz, hogy jó minőségű fordítást hozzon létre a szakfordító, ismernie kell a forrásnyelvi és különösen a célnyelvi szakszövegírási paradigmát, vagyis azokat a szabályokat, amelyeket a szakírók alkalmaznak szövegeik létrehozása során. Ez azért kiemelten fontos, mivel csak így lesz a szakszöveg célnyelven is hiteles és használható.

A fordítás elkészítését követően a nyelvi lektoráláson kívül nagyon fontos a szaklektori munka is, hiszen csak a szóban forgó szakterület valamely szakértője tudja megállapítani, hogy a fordítás elfogadható-e és használható-e a szakma művelői számára.

A szakfordítók számára javasolt a szakosodás, hiszen nagyon sok típusú szakszöveg létezik, és nem biztos, hogy ugyanaz a fordító minden szakterületen megfelelő jártasságot tud szerezni és megbízható fordításokat tud készíteni.

A műfordítások elkészülésének munkafolyamatát nagymértékben befolyásolja a kiadói politika, vagyis a munka menetét a fordítást kiadó könyvkiadó fogja

32 A fordítástámogató eszközökről l. bővebben a 6. fejezetet.

meghatározni. A fordító általában a kiadónál dolgozó szerkesztővel egyeztetve végzi a munkáját. A műfordítások esetében is fontos a lektorálás. A műfordítások esetében a legfontosabb összetevő a szöveg stílusa. K. Reiss (1986. 33) is rámutatott arra, hogy míg a szakfordításban a tartalomközpontú szövegek kifejezés használata ajánlott, addig a szépirodalmi kontextusban a formaközpontú szövegek kifejezés a megfelelőbb, hiszen egyértelmű, hogy a mű formája nem módosítható a tulajdonképpeni fordítási folyamatban.³³ A műfordítás egyik legsajátosabb esete a versfordítás, ahol a forma, a rím és a ritmus minden más szempontot felülír. Léteznek olyan esetek, amikor valamely művet a befogadóra való tekintettel úgy fordítanak le, hogy nem őrzik meg annak eredeti formáját. Ilyen például Dante Alighieri *Divina Commediájának* (magyar címe: *Isteni színjáték*) Nádasdy Ádám által történő újr fordítása, amelynek célja, hogy mindenki számára érthetővé váljon a mű, ne csupán „a művelt közönség számára”, amint Babits az ő fordításának előszavában megírta. Ugyanakkor léteznek olyan esetek is, amikor nem lehetséges megőrizni az eredeti formát. Ennek talán legszemléletesebb példája a japán *haiku*, amely egy rendkívül szigorú, formailag kötött versforma, 17 szótagból (mórából) áll, és amelyet ebben a formájában egyetlen más nyelvre sem lehet tökéletesen átültetni vagy újraköltöteni (Vihar 1994).

4.3. A fordítói profil és a fordító képzettsége

Szakfordítás esetében kevésbé érvényesülnek az egyénileg jellemző megoldások, kevésbé lehetnek kreatívak a fordítók, ezzel szemben a műfordítókat jellegzetes, egyéni fordítói profil jellemzi. A műfordítók stílusa szinte olyan egyedi, mint maguké a szerzőké, éppen ezért sokuk számára nehézséget okoz, hogy az eredeti mű szerzőjének stílusát kell követniük az azonos hatás elérése érdekében.

A szakfordítóknak nem minden esetben van saját stílusuk, tekintettel arra, hogy a munkájuk tárgyát képező szövegek sokkal kötöttebbek, és az egyes tudományterületekre jellemző fogalmazásmód jellemző rájuk. Ez nem azt jelenti, hogy a szakfordítók esetében ne beszélhetnénk fordítói preferenciákról, hiszen egyes fordítók például egy indoeurópai nyelvről magyar nyelvre történő fordítás során meghagyják a nominális jelleget, amely jellemző a szakszövegekre, míg más fordítók az igei állítmányokat részesítik előnyben. Ugyanez a helyzet a szintetikus és analitikus szerkezetek váltakoztatásával is.

A műfordítás szervezett képzésen belüli tanulhatóságát-taníthatóságát többen megkérdőjelezi, mondván, hogy műfordítónak születni kell, vagy legalábbis érzék kell hozzá (vö. Lackfi 2008. 86). Ez nem jelenti azt, hogy a szakfordításhoz ne kellene valamiféle alapkészség, de ennek a fordítástípusnak sokkal több olyan komponense van, amelyet egy fordítóképzés keretein belül készségszinten el le-

33 Ezzel szemben említhetjük például Nádasdy Ádám Shakespeare-fordításait, amelyek fő célja, hogy könnyen olvasható változatban kínálja az olvasónak a műveket.

het sajátítani. Műfordítóvá válhatnak tehát azok, akiknek tehetségük van, a legtöbb műfordító maga is szerző (író vagy költő, esetleg publicista). Szakfordítóvá azok válhatnak, akik valamely képzés keretében szert tettek az általános fordítói készségek mellett szakfordítói készségekre is (például jogi, gazdasági vagy orvosi ismeretekkel, a szóban forgó területekhez tartozó terminológiai és szaknyelvi ismeretekkel ismerkedtek meg, és megtanulták ezeket tudatosan alkalmazni fordítói munkájuk során).

Romániában műfordító bárkiből lehet, a jogszabályok semmilyen végzettséget nem írnak elő ahhoz, hogy valaki számlát tudjon kiállítani (kisvállalkozóként, céggként, egyéni vállalkozóként). Ezzel szemben a szakfordítóknak (és a tolmácsoknak) képesítéssel kell rendelkezniük, amelyet szükség esetén oklevél vagy diploma formájában igazolniuk kell (a tevékenységet pedig csak engedély³⁴ alapján végezhetik).³⁵

A műfordítók és a szakfordítók között a munkanyelvek és a fordítási irány szempontjából is létezik különbség. A szakfordítók esetében gyakori az idegen nyelvre való fordítás, tekintettel arra, hogy a kereslet ezt szükségessé teszi, míg a műfordítóknál ez ritka kivételnek számít, hiszen a legtöbb fordító az anyanyelvére fordítja a szépirodalmi műveket.

4.4. Fordítástámogató eszközök

A szakfordításkor ajánlott a fordítástámogató szoftverek (CAT-eszközök) használata, hiszen a terminológiai adatbázisok és a fordítói memória miatt nagy segítséget jelentenek ezek a szoftverek. A fordítástámogató eszközök műfordításnál legtöbb esetben használhatatlanok. Ezek használata nem jelent különösebb segítséget, hiszen a szépirodalmi művek esetében nem követelmény a szavak következetes használata (eltekintve a tulajdonnevektől). Kivételt képeznek a háborús regények (fegyvernemek, katonai rangok miatt), a sci-fi irodalom és a phantasy könyvek, amelyek fordítása komoly terminológiai munkát igényel, esetükben ezért elképzelhető a fordítástámogató eszközök használata is.

A CAT-eszközök gondot okozhatnak a nagyobb lélegzetvételű munkák fordítása során, mivel a szegmensekre tagolt szöveg miatt a fordító több csapdába is beleeshet, nem veszi észre például a zavaró szóismétléseket, nem alkalmazza a szövegkohéziót biztosító eszközöket (anafora, katafora), vagy nem megfelelő szórend mellett dönt, amely miatt az előző szegmens tartalmával ellentétes szórend jöhet létre.

A műfordítónak nagyobb gondolati ívekből kell kiindulnia a szöveg létrehozása érdekében, ezért a szegmensenkénti feldolgozás ronthat a szöveg minőség-

34 Autorizarea de către Ministerul Justiției a interpretilor și traducătorilor.

35 L. bővebben a 7. fejezetben.

gén, vagy túlzott odafigyelést igényelne, illetve nagyon tudatos lektorálási munkát tenne szükségessé.

4.5. Egyéni elismertség és a szakma presztízse

A műfordítónak az elismertség, a fordítások révén megszerzett hírnév jelenti a fő motivációt. A szakfordítók neve ritkábban válik ismertté, számukra az ügyfelektől kapott visszajelzés és az elégedettségük jelenti a motivációt.

A műfordítók szakmai presztízsét növeli, hogy a műfordítást általában művészi tevékenységnek tekintik, annak ellenére, hogy nem idegen a fordítástudományban a műfordítás gyakorlati megközelítése sem. Így például Géher István állítása szerint a műfordítók közművelők, Bart István meglátása szerint a széles irodalmi-kulturális közmegegyezés a műfordítók munkájának egyetlen mércéje, André Lefevre pedig komoly társadalmi, irodalmi és ideológiai megfontolásokat lát a műfordítói tevékenység mögött, ezért a műfordítóknak társadalomformáló szerepük is van (Pusztai-Varga 2008. 44).

Pusztai-Varga idézett cikkében a műfordítókat kulturális brókernek nevezi, aki egy eltérő érdekek között közvetítő egyén, hangsúlyozottan aktív szerepkörrel. A kulturális bróker a közvetítés folyamatára közvetlen befolyással bír, segít, reflexív és kontextusérzékeny személy, akinek munkája több, mint nyelvi közvetítő tevékenység vagy pusztán információátvitel, hiszen rálátása és befolyása van a közvetítés folyamatára, tevékenységében nagyobb teret kap az egyéni kezdeményezés, ezért szerepköre segít, előmozdító (Pusztai-Varga 2008. 45).

Bár a szakfordítók is nyelvi közvetítői feladatokat látnak el, mégis meg kell elégedniük a névtelenséggel és azzal, hogy az elismerést legfeljebb az állandó megbízások jelentik. A szakfordítóknak közvetítői munkájuk során pusztán a lefordított szöveg használhatóságát és szakszöveggént való elfogadhatóságát kell szem előtt tartaniuk, és ennek ismerve a terminológiai pontosság és a szakma fogalmazási szabványainak való megfelelés (gondoljunk a műszaki leírásokra, szabadalmak szövegére, orvosi látletelekre, jogszabályokra).

Kérdések a szakfordítás és műfordítás közötti különbségekről és hasonlóságokról szóló ismeretek ellenőrzésére

1. Mit nevezünk szakfordításnak? Melyek a főbb jellemzői?
2. Mit nevezünk műfordításnak? Melyek a főbb jellemzői?

3. Soroljuk fel, milyen szempontok szerint lehet összevetni a szakfordítást és a műfordítást!
4. Mire vonatkozik Pusztai-Varga szerint a *kulturális bróker* szintagma?
5. Használandók-e a fordítástámogató eszközök műfordítás során? Válaszunkat érvekkel támasszuk alá.

FORDÍTHATÓSÁG ÉS FORDÍTHATALANSÁG

A fordításelmélet egyik legtöbbet vitatott kérdése, hogy lehetséges-e olyan fordítás, amely teljes mértékben egyenértékű az eredeti szöveggel. George Mounin *A szép hűtlenek* című munkájában a következőképpen fogalmaz: „a fordítás ellen felhozható összes érv ebben az egyben foglalható össze: a fordítás nem az eredeti” (Mounin 1955. 7).

A fordíthatatlanság kérdése leginkább a műfordítás, különösen pedig a versfordítás területén merül fel a forma és a tartalom egysége megőrzésének szükségessége végett. További problémát jelenthetnek a fordító számára a kultúrspecifikus fogalmak (ti. a reáliák), a nyelvi játékok, illetve a frazémák, állandósult nyelvi szerkezetek.

Tudjuk azonban, hogy nemcsak a viszonylag könnyen fordítható szövegeket fordítják le a legkülönbözőbb forrásnyelvekről a legkülönbözőbb célnyelvekre, hanem a szépirodalmi munkák is le vannak fordítva, tehát nem beszélhetünk tényleges fordíthatatlanságról, hanem sokkal inkább fordítói kihívásokról, fordítási nehézségekről, amelyek áthidalására léteznek különféle stratégiák és módszerek. Ilyennek tekinthető a körülírás, magyarázat, kompenzálás, formai megfeleltetés.

Az alábbiakban a kultúrspecifikus fogalmakkal, a nyelvi játék fogalmával, a frazeológiai egységekkel és az ezekhez kapcsolódó fordítási kérdésekkel foglalkozunk.

5.1. A reáliák³⁶ fordítása

A reáliáknak mint kultúrspecifikus fogalmaknak a fordítása jelentős nehézséget okoz a fordítók számára, hiszen nyilvánvaló, hogy ezeknek a forrásnyelvi szöveg célnyelvbe való egyszerű áthelyezése lehetetlen, mivel a nyelvek rendszerbeli és szemléletbeli, valamint kulturális, társadalmi, gazdasági és státusbeli különbségei meggátolják a teljes és problémamentes átültetést. Amint az előbbi fejezetekben többször is láthattuk, a fordítás nem tekinthető egyszerűen az egyik nyelven keletkezett szöveg helyettesítésének egy másik nyelvű szöveggel, mivel egy olyan alkotó és újraalkotó tevékenységről beszélünk, amely – függetlenül attól, hogy milyen műfajról van szó – nyelvi, kulturális és politikai közve-

36 L. a reália meghatározását az 1.16. alfejezetben.

títés, az információhoz való hozzáférés lehetőségének megteremtését szolgálva. Tehát ennek a folyamatnak fontos része a *reáliák* fordítása. Minden kultúrának megvannak a sajátos vonásai, jellegzetességei. A forrásnyelvi kultúrát sajátosan jellemző jeltárgyak és az ezeket jelölő szavak a *reáliák*. A reáliákban kifejeződik egy adott kultúrközség élmény- és ismeretanyaga, fogalmai, mentális sémái (Lendvai 2005. 68).

5.1.1. A reáliák fordításának makrokontextusa

A fordítás, ezen belül a reáliafordítás az interkulturális kommunikáció sajátos, minősített esete. Ennek működési mechanizmusa csak az alábbi makrokontextusban válik jól értelmezhetővé. Kognitív funkciójából eredően a nyelv rendelkezik egy „saját kultúraidegen kultúra” markerrel, melyet a kommunikációban lexikális eszközök (kölcsonszavak, műveltségyszavak) jelölnek. Jól példázzák ezt az egyes államok „legfelsőbb törvényhozó orgánumait” megnevező lexikális képződmények, a forrásnyelvi reáliák célnyelvi kópiái: *Állami Duma* (orosz), *Bundestag* (német), *Kongresszus* (AEÁ), *Nagy Népi Hurál* (mongol), *Rigsdag* (dán), *Riksdag* (svéd), *Szejm* (lengyel). Sok tényezőtől vezérelve a mindenkori nyelvi közvetítő dönti el, hogy él-e a kontextusban a pontosabb, színesebb kölcsönszó használatával, vagy pedig a körülírást alkalmazza (orosz, amerikai, német stb. törvényhozás). Ezt koloritteremtő, illetve kolorittörő fordítói megoldásnak tekinthetjük (Klaudy 1999. 13; Lendvai 1999. 40).

Egy nyelvközség nemcsak közvetlen környezete, hanem a határain kívüli, többé vagy kevésbé egzotikus világ mentális-verbális leképezésében is érdekelt. Az idegen kultúrák tipikus jeltárgyait megnevező nyelvi reáliák megfeleltetése, kölcsönzése nyelvi-kulturális kontaktusok közegében realizálódik – ilyen kontaktusnak tekinthető a fordítási tevékenység is, és a fordítók egyik tevékenységének tekinthető a megfeleltetések elvégzése, a kulturális reáliák fordítási nehézségeinek áthidalása. Ez azonban nem történhet adekvát nominatív-értelmező (átváltási) mechanizmusok nélkül (Heltai 2013).

A kölcsönzés-megfeleltetés nem pillanatnyi aktus, hanem folyamat, mely az első okkasionális megfeleltetésektől a teljes szemantikai beágyazódásokig tarthat. E folyamatban a kölcsönzött lexémák részben lecserélődnek, részben beépülnek a befogadó nyelvbe. Így történt, hogy a sportterminológiában aktív angol terminusok (bekk, center, half, ofszájd, taccs) a magyar terminológiának adták át a helyüket (hátvéd, középcsatár, lesállás, partdobás), más szavak pedig integrálódtak (öngól, taccsra vág). A számítógépes terminológiában a folyamat lefutása jóval rövidebb (*file* – *fájl* – *akta*, *e-mail* – *villanyposta*, *homepage* – *honlap*, *user* – *felhasználó*). Vagy konkurencia alakult ki: *football* – *labdarúgás*, *printer* – *nyomtató* stb.

A kölcsönzött terminológia a jeltárgyak meghonosodása folyamán megszűnik nyelvi és kulturális reália lenni, elveszíti egzotikumát.

5.1.2. A reália meghatározása és osztályozása

A nyelvi reália terminusnak népes szinonimasora van: kulturális reália, kultúrszó, lefordíthatatlan elem, nonekvivalens lexéma, kultúraspecifikus szó, etnokulturéma. Meghatározása pedig a következő lehet: kultúrspecifikus jeltárgy megnevezése, nyelvi megnyilvánulás, amelyben kifejeződik az adott kultúrközösség sajátos élmény- és ismeretanyaga.

Papp Nándor *Terminológia és reáliák* c. cikkében a terminológia és a reáliák elvileg egymást kizáró halmazát vizsgálja. A társadalomtudományi műszavak egy része rendelkezhet reáliastátussal is. *Plázs (a budapesti Duna-parton), la-cikonyha, Mohács (Nekünk Mohács kell? – Do we need an other national disaster?), frontier (az elfoglalt és a még nem elfoglalt amerikai területek határa)*. Ezzel szemben a *NASA, FBI, CNN (úrkutatási központ, nyomozóiroda, hírtelevízió)* világszerte ismert intézmények, reáliajellegük eltűnőben van. Univerzális jeltárgyakat jelölnek, ezért nem nyelvi reáliák, hanem tükörfordított műszók: *ENSZ, EBESZ, AIDS, fájl, CD*.

Magyar nyelvterületen még a 19. században is a pragmatikai adaptáció dominált. Magyarították a szerzők nevét, magyarították a drámák szereplőit és cselekményét (Papp 2004. 79–90).

Valló Zsuzsa kulturális reáliának nevez „minden olyan nyelvi megnyilvánulást, amelyben kifejeződik az adott kultúrközösség sajátos élmény- és ismeretanyaga, tárgyai, fogalmai, mentális, emotív sémái, amelyek az adott kulturális kontextusban speciális jelentéssel bírnak” (Valló 2000. 34–49).

Forgács Erzsébet kiterjeszti a reália fogalmát a frazeologizmusokra is, amelyek egy adott nyelv sajátjai, s így fordításuk nem kis gondot okoz (a hazáért előre, ajjaj fekete vonat, veri, mint szódás a lovát, itt vagyok, ragyogok, mint a fekete szurok, kihúzza a gyufát) (Forgács 2002. 72–73).

Vermes Albert a fenti tág értelmezésben vett reáliákat „kultúraspecifikus kifejezéseknek” nevezi: egy feltevés, amely eleme az egyik közösség kölcsönös kognitív környezetének, de nem eleme egy másik közösség kölcsönös kognitív környezetének (*Petőfi, Bolyai, Belváros, ÁVÓ, parizer, harisnyaszem-felszedő, kuruc, labanc, között*) (Vermes 2004).

Ezen meghatározások és behatárolási kísérletek után a Vlahov–Florin-féle osztályozást vázoljuk fel röviden (1980. 51), amelyet Tellinger Dusántól vettünk át (Tellinger 2003):

I. Földrajzi reáliák

- Geográfiai képződmények (*szavanna, sztyepp*)
- Ember alkotta földrajzi objektumok (*polder*)
- Endémiák (szűk területen előforduló növény- és állatfajták – eukaliptusz, coyote)

II. Néprajzi reáliák

- A mindennapi élet reáliái (*ételek, italok, öltözet, lakhely, bútor, edény, közlekedési eszköz*)
- Munkatevékenységek (*foglalkozásnevek, munkaeszközök, munkaszervezés*)
- Művészet és kultúra (*zene, tánc, hangszer, színház, szokások, rituálék*)
- Etnikai reáliák (*népnevek, csúfnevek, gúnynevek*)
- Mértékegységek és pénzek (*puđ – súlymérték az oroszban, centime – francia aprópénz, fitying, peták*)

III. Társadalmi politikai reáliák

- Közigazgatás, államberendezés (*közigazgatási egységek, települések, települések részei*)
- Hatalmi szervek (*irányító szervek, vezetők*)
- Politikai élet (*politikai tevékenység – tory /konzervatív/, társadalmi szervezetek, mozgalmak, rangok, titulusok, oktatási intézmények, osztályok, rétegek, kasztok, politikai szimbólumok*)
- Katonai reáliák (*egységek, fegyverek, munda, rangok, beosztások*)

Ezen osztályozás nem veszi fel a történelmi eseményeket, vallási rítusokat, megszólításokat, bár ezek fordítása is sok gondot okozhat a fordítóknak.

Tellinger Dusan cikkében beveszi a tipológiába a beszélő nevet, a megszólításokat is. Utal a nyelvi reáliák kultúrszémáira: „A reáliák a mű cselekményét térben és időben lokalizálják.”

„A reáliák kísérői a velük egybefonódott konnotációk”, pl. a *sztyepp* – határtalan orosz táj, *szamovár* – meleg otthon. Ezen konnotációkat főleg kontextuális eszközökkel vagy semleges fordítással lehet megjeleníteni a fordításban. Honosító vagy idegen színeket megőrző fordítástípusról beszélünk ebben az esetben (Tellinger 2003. 58–70).

5.1.3. Lehetőségek reáliák fordítására

A reáliák fordítása során alkalmazható stratégiák közül bemutatásra kerül a Vlahov–Florin által javasolt négy fordítási lehetőség: a transzkripció, szókölcsonzés, kommentálás és analógia (Klaudy 2003. 65–67).

A transzkripció vagy más néven a transliteráció a reáliák mechanikus átvitele a forrásnyelvből a célnyelvbe magyarázattal vagy anélkül. Például: a román *ciorbă* gasztronómiai reália magyar nyelvű szövegekben *csorba* formában jelenik meg. Hasonló példa a gasztronómiai reáliák köréből a *kürtőskalács*, amelyet gyakran részlegesen emelnek át a román nyelvű szövegekbe a diakritikus jelek elhagyásával, különírva, román szuffixumokkal ellátva (változatok az online média nyelvéből kiemelve: *kurtos kalacs*, *Kurtos kalacs*, *kurtos kalacs-ul*).

Ezen régióspecifikus édesség nevét tükörfordítással is szokták átültetni más nyelvekre, így például angolul a *chimney cake* megnevezés terjedt el, ugyanakkor explicitációhoz is szoktak folyamodni, ezért a román megnevezés sok esetben a *cozonac secuiesc* vagy a *colac secuiesc*. E két eset a Vlahov–Florin által említett lehetőségek közül a második és a harmadik fogalmát meríti ki. A *chimney cake* tulajdonképpen egy tükörfordítás eredménye, amely Vlahov–Florin besorolása szerint szókölcsönzésnek tekinthető. A szókölcsönzés tehát ebben az értelemben a tükörfordítást jelenti, és a tükörszavakat és a részleges tükörszavakat öleli fel. A tükörszavak esetében a reáliák alkotóelemei vannak lefordítva, a részleges tükörszavak esetében a fordító ötvözi a fordítást a transzkripcióval (invāṭământ secundar 'középiskolai oktatás' helyett részleges tükörszóként a *szekundér oktatás*, amely nem pontos ekvivalens, és akár félrevezető is lehet).

A kommentálás egyfajta explicitáció, ez a módszer a fordítás bővített változatát jelenti, vagyis maga a fordítás többletinformációt is tartalmaz: példánk esetében jelzi, hogy a székely nép által készített, székelyföldi édességről van szó.

A negyedik lehetőség a reáliák átültetésére az analógia. Az analógiás fordítás azt jelenti, hogy a fordító valamilyen hasonló ételt, italt, intézményt, tisztséget keres a célnyelvben, amely hozzávetőlegesen ugyanazt a helyet foglalja el a célkultúrán belül. Ilyen példa lehet a román nyelvű *țuica* nevet viselő szeszes italnak a *pálinka* szóval történő fordítása.

Az átváltási műveletek közül a jelentések generalizálását is alkalmazhatjuk a reáliák általánosító fordítására. Amint Klaudy rámutat, ha a szóban forgó reáliának a műben nincs különösebb funkciója, vagyis ha mindegy, hogy a szereplő például milyen típusú gépjárművel közlekedik, mit eszik, iszik vagy visel, akkor nem muszáj törekedni a reália tényleges fordítására, használható a hiperonim fogalom is (Klaudy 1997). Ezzel a módszerrel találkozunk például akkor, ha a tipikusan londoni közlekedésre jellemző *doubledeckert* egyszerűen *busznak* fordítjuk a magyar szövegben. Ennek a megoldásnak az oka az, hogy a fordítók gyakran a könnyebb megoldás irányába haladnak, ha nem találják meg a pontos célnyelvi megfelelőt, egy általánosabb célnyelvi megfelelőt választanak, mely könnyebben illeszkedik a célnyelvi mondat egészébe. A fent említett kommentálás mellett a magyarázó-betoldó explicitáció is hasznos módszernek bizonyulhat a reáliák fordítása során. Az explicitáció körébe tartozó jelenségek a lexikai és grammatikai betoldások és felbontások, valamint a mondategységek felemelése a mondat szintjére. A magyarázó-értelemező szándékkal történő, de szükségszerű információbetoldás használható márkanév fordítása során, az étel- és italnevek átültetésekor, földrajzi nevek fordításakor (Balaton – Lake Balaton), intézménynevek fordítása során, történelmi reáliák esetében (Klaudy 2007. 250–256).

A teljes átalakítás is megoldást jelenthet a reáliák fordítása során. Ez azt jelenti, hogy a forrásnyelvi jelentést olyan célnyelvi jelentéssel cseréljük fel, amely nem szótári ekvivalense az eredetinek, sőt látszólag semmiféle kapcsolatban nincs vele. A teljes átalakítás oka általában nyelven kívüli különbségekben

rejlük. A következő esetekben alkalmazható: étel- és italnevek fordítása, személynevek, állatnevek, mesefigurák nevének fordítása, megszólítások fordítása, gyermekjátékok fordítása, történelmi reáliák fordítása, pénznemek, mértékegységek, intézménynevek fordítása (Klaudy 1997. 267).

Utolsóként a kihagyást említjük. Ennek hátterében a célnyelvi olvasóknak a forrásnyelvi olvasókétól eltérő háttérismeretei állnak. Egyes márkanevek, utcanév, történelmi események, történelmi személyiségek nevei, amelyek fontosak és ismertek a forrásnyelvi olvasó számára, nem jelentenek semmit a célnyelvi olvasóknak. Ezért – főként ha a célnyelvi szövegkörnyezetben nem hordoz fontos információt – akár ki is hagyható. Kihagyás fordulhat elő márkanevek fordításakor, intézmények nevének fordításakor, történelmi reáliák fordításakor (Klaudy 1997. 242).

5.2. A nyelvi humor fordítása

A nyelvi humor és fordítás kérdéskörét Benő Attila *Nyelvi játék és fordítás*, valamint Lendvai Endre *Verbális humor és fordítás* című munkái alapján mutatjuk be.

A verbális humor a szövegértékű megnyilatkozások olyan nyelvi eleme, amely szándékosan hibás, rossz vagy legalábbis szokatlan. A verbális humor különböző példáit vizsgálva látható, hogy a legtöbb esetben a formai rész a feltűnő (például amikor a humor szerkezeti homonímiákból fakad), de van olyan eset is, amikor a szemantikai szerkezet (pl. a humoros narratíva) a humor forrása. Létezik olyan eset is, amikor e kettő ötvözése vezet el a humoros hatás eléréséig.

A verbális humor a közérdekű megnyilatkozásokban is megjelenik. Ilyen a verbális szójátékon alapuló címek, de szintén verbális humorral találkozhatunk reklámokban is. Gyakran a nyelvi humort a lefordíthatatlan elemek kategóriájába sorolják, de nem minden verbális humornak számító nyelvi elem lefordíthatatlan. Azonban azok, amelyek nyelvspecifikus elemeket (homonímiát – azonosalakúság: vár (ige, főnév), paronímiát (hasonlóalakúság, szóhasadás: allegória–filegória, Kossuthot a vasúttal...), poliszémiát (többértelműség: befejeztem a könyvet – olvasni, írni), parafrázisokat: valaminek más szavakkal való ismétlése, körülírása, tartalom, értelem szerinti elmondása) tartalmaznak, valóban a lefordíthatatlan elemek körébe sorolhatók.

Az olyan humoros nyelvi megnyilvánulások, amelyekben nincsen bizonyos nyelvi formán alapuló humoros hatás, viszonylag könnyen fordíthatók. Idesorolhatók azok a viccek, amelyek a humoros szituáción, a helyzetkomikumon alapulnak.

Példa:

HU>RO, EN:

Egy ember betelefonál a rendőrségre:

– *Halló, rendőrség? Kérem, jöjjenek azonnal a Rezeda utca 8-ba, mert betörő van a lakásban!*

– *Hogy hívják?*

– *Nem kérdeztem tőle.*

Un om sună la poliție.

– *Alo? Poliția? Vă rog să veniți urgent pe strada Florilor nr. 8, avem un hoț în apartament...*

– *Numele, prenumele?*

– *Nu știu, nu l-am întrebat.*

A person calls the police:

– *Police? Please come immediately to Rose Avenue 8 because there is a burglar in my apartment!*

– *Name?*

– *I didn't ask him.*

A verbális humor játékszabálya a normaszegés, ugyanakkor a verbális humor gyakran valamilyen pragmatikai célra használják: közvetlenség megteremtése, ironia, gúny, paródia vagy szatíra. Fordítása azért okozhat gondot, mert olykor éppen az őrzendő meg, ami a fordításban rendszerint elvész: a konkrét forrásnyelvi forma. A verbális humor fordításának paradoxonja: a humoros hatást biztosító nyelvi formát is meg kell őrizni a fordításban, és ez csak úgy valósítható meg, ha a fordító képes megalkotni annak célnyelvi párját. Az alábbi példák ezt kívánják szemléltetni:

EN:

Customer: Waiter, there is a needle in my soup.

Waiter: Sorry, madam, that's a typographical – that should have been a noodle.

Az angol vicc a needle–noodle szavak hasonló alakúságán alapul, illetve azon, hogy a vicc csattanójában a vendéglői bakit nyomdahibával magyarázza a pincér (tű, aminek semmi keresnivalója nincs a levesben – galuska, nudli, metélt, ami levesbetétként használható).

Magyar nyelven ennek a viccnek a szó szerinti fordítása nem váltaná ki a várt humoros hatást, ezért a fordító előtt két út áll: vagy a helyzetkomikumra fókuszálva választ ekvivalenst, vagy pedig a nyelvi humort is megpróbálja megőrizni. Előbbire megoldás lehetne:

Első variáns:

Vendég: Pincér! Jöjjön ide! Mi úszik a levesemben?

Pincér: Ne mondja uraságod, hogy nem ismeri a legyet?!

Második variáns:

Vendég: Pincér! Ennek az ételnek se íze, se bűze.

Pincér: Már megbocsásson, uram, bűze azért van!

A rossz, ehetetlen ételre szoktuk mondani: se íze, se bűze, tehát nem kelt sem íz-, sem szagérzetet. Ebben a szólásban a *bűz* szónak nincs rossz, kellemetlen szag jelentése, hiszen az egy korábbi, ősi semleges szag, illat jelentést őrzí. A pincér válasza azonban már arra utal, hogy az étel romlott, emiatt rossz szaga van.

Domnule doctor, câinele meu nu are nas! – Şi cum miroase? – Îngrozitor.

A román vicc komikuma az *a mirosi* ige két jelentésén alapul, az ige jelentheti ugyanis azt is, hogy szagolni, szaglászni, és azt is, hogy valamilyen szaggal/illattal rendelkezni. Ezért a *hogyan szagol/szaglászik a kutya* (*Şi cum miroase*) kérdésre a *rettenetes* (Íngrozitor) nem megfelelő válasz, ez a válasz arra a kérdésre lehetne a felelet, hogy milyen szagú a kutya, de magától értetődő, hogy az állatorvos nem erre kíváncsi. A humor forrása tehát a kérdés félreértése. A vicc átültetése magyar nyelvre csak megfeleltetés révén történhet. Íme két lehetőség:

1. variáns:

Két kutyatulajdonos beszélget:

– *És hol alszik a kutyád?*

– *A lábamnál.*

– *És nem bűdös?*

– *Majd megszokja.*

Ez a megoldás a szaglószerivel kapcsolatos félreértést próbálja visszaadni, itt nem találhatunk két jelentéssel bíró lexémát, viszont az *És nem bűdös?* kérdés kétféleképpen is érthető. Amennyiben nem alkalmaz a megszövegező szövegen belüli visszautalást (*És nem bűdös a kutyád?*), a kérdés vonatkoztatható a kutyára vagy a tulajdonos lábára is, és a válasz ez utóbbi értelemben vett kérdésre jövő felelet.

2. variáns:

– *Hogy hívják a süket kutyát?*

– *???*

– *Hát jó hangosan!*

Amennyiben ezt a megoldást választjuk, a poliszémiát próbáljuk visszaadni: hív

1) szóval, jellel arra kér valakit, hogy menjen vagy közelítsen hozzá;

2) embert vagy állatot valamely megállapított vagy szokásos néven nevez.³⁷ Ilyen tekintetben ez a megoldás jobban visszaadja az eredeti vicc komikumának forrását.

A verbális humor forrásai és a lefordíthatatlan elemek fordítási lehetőségei (Lendvai Endre kategorizációja alapján):

1. *Ambivalens szójáték*

Példa:

How did you win the fight?

Torreador: I took the bull by the horns...

Újságíró a torreadorhoz: Hogy ment a viadal? Elkapta a bika szarvát?

Torreador válasza: Igen, megragadtam az alkalmat és elkaptam a szarvát...

A humor alapja itt a *to take the bull by the horns* idióma értelmezési lehetőségeiben rejlik. Az idiomatikus jelentés („megragadni az alkalmat”) összemósódik a szabad szószerkezeti jelentéssel („elkapni a bika szarvát”). Az angol eredetiben az idióma egy alkalommal jelenik meg, a magyar fordításban megjelenik a szó szerinti fordítása és a tényleges jelentése is.

2. *Nonekvivalens lexéma*

A kultúrspecifikus fogalmakat (ti. reáliákat) tartalmazó viccszövegeknél alkalmazott eljárás a magyarázó explicitáció. Első látásra ez viszonylag egyszerű megoldásnak tűnhet, azonban a fordítónak oda kell figyelnie az explicitáció mértékére, hiszen a túlzott explicituság a humor hatás elsikkadásához vezet.

Példa:

HU:

Két székely találkozik az erdőben.

– Adjon Isten!

– Adjon Isten!

Leülnek egy kidőlt fára. Miközben ott üldögélnek, elkezd esni az eső.

– Megeredt.

– Meg.

Jó negyedóra múlva arra siet az erdész, felhajtott gallérral, döbbsenten áll meg a két székely előtt.

– Maguk meg mit csinálnak itt ebben a szakadó esőben?

– Beszélgetünk!

37 <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/h-2E554/hiv-1-308C7/>

EN (explicitálva):

(Székelys/Szeklers, Hungarians of Eastern Transylvania, are famous for their wit and peculiar way of thinking).

Two Szeklers meet in the forest.

– God bless you!

– God bless you, too!

They sit down on a fallen tree. While they are sitting there, it starts to rain.

– It's raining.

– Yeah!

After a good quarter of an hour, the ranger hurries over, collar turned up, and stops astonished in front of the two Szeklers.

– What are you doing here in this pouring rain?

– We are having a talk!

Példa:

RO:

Doi ardeleni stau pe marginea unei străzi:

– Mă crezi că pot trece strada asta în 10 minute?

– Dar ce, mă, ești fulger??

HU (explicitálva):

(A román gondolkodásban az erdélyi románok képviselik a lassúságot)

Két erdélyi ember áll egy utca szélén:

– Szerinted 10 perc alatt át tudok kelni ezen az utcán?

– Micsoda, talán villám vagy??

3. Kultúraspecifikus háttérismeretek

A forrásnyelvi és célnyelvi befogadó eltérő háttérismerete miatt olykor a fordítónak magyarázó betoldásokkal kell élnie.

Példa:

RO:

Un om condamnat la moarte este întrebat: – Care este ultima ta dorință? – Să vizionez serialul La bloc, cap-coadă, cu tot cu publicitate.

HU:

Egy halálraítéltet megkérdezznek, mi az utolsó kívánsága, mire ő: Meg szeretném nézni a La bloc sorozatot elejétől végéig, a reklámokkal együtt.

Ennek a viccnek a megértéséhez szükség van arra, hogy a hallgató ismerje a *La bloc* (A tömbházban) című sorozatot, tudja, hogy nagyon hosszú ideig futó

televíziós műsorról van szó, illetve azt is, hogy a román kereskedelmi adókon a műsorokat megszakító reklámok időtartama szinte egyenlő a műsor időtartamával, vagy akár hosszabb is annál. A fordító úgy is megoldhatná, hogy a sorozatcímet lecseréli például a *Szomszédokra* vagy angolra fordítás esetén a *The Young and the Restless*-re.

Az alábbi vicc megértéséhez háttérismeretekre van szükség, tudni kell a Rákosi-korszakról, amely nevét a totális diktatúrát kiépíteni akaró vezetőjéről, Rákosi Mátyásról kapta, és amelyet a megtorlások és a szegénység jellemzett. A közéletmezés úgynevezett jegyek alapján történt, minden állampolgár csak meghatározott adag élelemhez juthatott ezeknek a jegyeknek az alapján.

- *Emlékeznek, milyen volt a Rákosi-szendvics?*
- *Két kenyérjegy között egy húsjegy.*

Amennyiben ezt a politikai viccnek is tekinthető viccet románra szeretnénk fordítani, a *Rákosi-szendvics* helyett *sandvișul Ceaușescu* szerepelhetne.

4. Analóg fordítás

Az analóg fordítás esetében a forrásnyelvi és a célnyelvi paradigma eltérő, a helyzet ugyanaz, a történet is ugyanaz, de más szereplőkkel, mivel kultúránként más-más szereplők jelképezik ugyanazt a tulajdonságot.

Példa:

EN:

- How can you burn a Belgian's ear?*
- Call him on the phone when he is ironing.*

A francia viccekben a belgák jelképezik a butaságot. A magyar vicckultúrában a rendőr tölti be ezt a szerepet.

HU:

- *A rendőrt kórházba szállítják, mert megégette a fülét. Az orvos megkérdezi tőle:*
- *Hogy történt a baleset?*
- *Éppen vasaltam, amikor telefonon hívtak.*

5. Definitív fordítás

A viccfordításban az explicit és az implicit információknak megfelelő arányban kell megjeleníteniük.

Ha a vicc túlságosan didaktikus, magyarázó, az a humoreffektus rovására megy. Ha túl tömör, lakonikus, akkor érthetatlenné válik.

Példa:

Egy román közéleti vicc fordítása:

RO:

Care este diferența dintre Adevărul și Gândul?

În Gândul nu este nimic adevărat, iar în Adevărul nu este nici un gând.

HU:

Mi a különbség az Adevărul (Igazság) és a Gândul (Gondolat) között?

1. variáns:

A Gândul-ban semmi sem igaz, az Adevărul-ban pedig nincs egyetlen gondolat sem.

2. variáns:

A Gondolatban semmi sem igaz, az Igazságban pedig nincs egyetlen gondolat sem.

Háttérismeretként szükséges tudni, hogy mindkét cím egy román nyelvű újság címe, illetve hogy Romániában az emberek bizalma az utóbbi időben elvesztett a hagyományos médiával szemben.

A nyelvi humor fordítása során a fordító kompenzáláshoz is folyamodhatna, azonban mielőtt megpróbálna kompenzálni, meg kell figyelnie, hogy megéri-e vagy sem – jegyzi meg Newmark.

A kompenzálás csupán abban az esetben ajánlott, ha a fordító beavatkozása megfelel a forrásnyelvi szöveg szándékának, ugyanakkor releváns a célnyelvi szöveg kifejező erejének szempontjából is (Newmark 1996. 143).

Nem az a jó fordítás, mely görcsösen ragaszkodik a forrásnyelvi szöveg szavaihoz, kifejezéseihez, szófordulataihoz, hanem az, mely tökéletesen beilleszkedik a célnyelvi kultúrába, nem hat idegennek, élve a célnyelv adta lehetőségekkel a forrásnyelvi szöveggel ekvivalens szöveget hoz létre. Ezt az azonos hatás elvének nevezzük, és a nyelvi játékok verbális fordítása során ennek az elvnek a tiszteletben tartása kiemelkedő fontosságú.

5.3. A frazémák fordítása

Az állandósult kifejezés, idiomatikus szerkezet terminusok Albert Sándor meglátása szerint kiszorulnak az utóbbi években a magyar nyelvészeti szaknyelvből, helyüket átveszi a frazéma gyűjtőfogalom. Éppen ezért jelen jegyzet keretében a *frazéma* kifejezést használjuk minden olyan nyelvi elemre, amelyre illik Albert Sándor alábbi meghatározása: „Azok a nyelvi kifejezések, szókapcsolatok tartoznak ebbe a kategóriába, amelyeket a hagyományos grammatika

és a leíró stilisztika a közmondások, szólások, szállóigék, szólásmondások, szóláshasonlatok, frazémák, frazeologizmusok, hungarizmusok gyűjtőnévvel jelöl. Legfontosabb sajátosságuk a formai és jelentésbeli összeforrottság. Olykor jól le lehet vezetni e kifejezések értelmét a benne szereplő szavak jelentéséből is, de az idiomatikus szerkezet jelentése általában több és más, mint az azt alkotó szavak jelentésének összessége. Az olyan összetételek, mint a *köti az ebet a karóhoz, felkapja a vizet, borsot tör valaki orra alá* vagy *fittyet hány valamire*, azért tekinthetők idiomatikus kifejezésnek, mert mindenben eleget tesznek az állandósult szókapcsolatokkal kapcsolatos követelményeknek: az esetek nagy többségében nem cserélhető fel bennük a szavak sorrendje, nem lehet belőlük se kihagyni, sem hozzátenni egyetlen szót sem, nem lehet egyik szavukat sem más szóval (valamelyik szinonimájukkal) helyettesíteni, nem lehet grammatikai szerkezetüket megváltoztatni stb.” (Albert 2013. 11)

A frazémák fordítása azért jelent nehézséget a fordítók számára, mivel ezek mögött mindig fellelhető valamilyen kép vagy képzet, szerepük nem nyelvtani viszonyjelölés, hanem képzetkeltés. További problémát okoz a fordítóknak az is, hogy a frazémák egy része általában reália is. A frazémák esetében a fordító feladata az, hogy az ekvivalenciát ne a szavak, hanem a kép, illetve a gondolat szintjén valósítsa meg.

Példák:

EN: *Add insult to injury.*

HU: *Olajat önt a tűzre.*

RO: *A aduce apă după ce s-a stins focul.*

HU: *Eső után köpönyeg.*

A szólások és közmondások fordítása azért nehéz, mivel ezek kulturálisan erősen kötött nyelvi egységek, ezért fordításuk veszteséggel jár (Albert 2013. 12–13). Klaudy Kinga meglátása szerint a frazémákat valójában nem is fordítjuk, hanem megfeleltetjük, azaz megkeressük a célnyelvi szólást-közmondást, amelyet a célnyelvi beszélők hasonló helyzetben használni szoktak (Klaudy 1988. 305).

A frazémák fordítása során semmiképpen nem lehet a szótári ekvivalenciát keresni (szótári ekvivalens: a kétnyelvű szótár címszavaihoz rendelt célnyelvi szavak, illetve a forrásnyelvi szintagmákkal szembeállított célnyelvi megfelelők), hanem a kontextuális ekvivalenciát (milyen nyelvi elem feleltethető meg a forrásnyelvi frazémának az adott kontextusban a hasonló hatás elérése érdekében) kell keresnünk (Kovács M. 2015).

A megfeleltetés nem a kifejezést alkotó nyelvi elemek, sem pedig a forrásnyelvi idióma alapjául szolgáló képpel megegyező vagy ahhoz hasonló képet tartalmazó kifejezés, hanem az idióma funkciója alapján történik. Az idiómák fordítása rendkívül komplex és kreatív feladat elé állítja a fordítót.

5.3.1. A frazémák fordítása során jelentkező leggyakoribb problémák Benő Attila csoportosítása alapján (Benő 2010)

1. Reálijelleg:

Amennyiben a frazéma kultúraspecifikus elemet tartalmaz, ez nem jelenti feltétlenül azt, hogy lefordíthatatlan.

Például a *to carry coals to Newcastle* (szó szerinti jelentése: ‘szenet hord Newcastle-ba’) kifejezés esetében az adekvát magyar fordítása megfeleltetés révén a *völgyből tölteni a hegyet* kifejezés lenne.

További példák egyéb nyelvekből:

- *porter de l’eau à la mer* (fr.): ‘vizet hord a tengerbe’;
- *Eulen nach Athen tragen* (ném.): ‘baglyokat visz Athénba (a kultúra szimbólumát az antik görög műveltség bölcsőjébe)’;
- *at tage sand med til Sahara* (dán): ‘homokot visz a Szaharába’

2. Eltérő használati kontextus:

A frazémának létezik hasonló megfelelője a célnyelvben, de használati kontextusa eltérő, a két kifejezés konnotációi különbözőek, vagy az idiómák pragmatikai szempontból nem cserélhetők fel egymással.

Az angol *to sing a different tune* (‘más húrokat penget’, ‘más hangon kezd beszélni’) frazéma esetében elmondható, hogy a mandarin nyelvben egy hasonló jelentésű lexikai elemeket tartalmazó frazémának hasonló jelentése van, de ez nemcsak ellentmondó nézetekre vonatkozik, hanem erőteljes politikai konnotációkkal egymást kiegészítő véleményekre is utalhat.

3. A forrásnyelvi szövegben a frazéma idiomatikus és nem idiomatikus jelentésében egyszerre található meg. Ennek példázására álljon az alábbi mondat:

EN:

He had sufficient influence to be able to poke his nose into the private affairs of others where less aristocratic noses might have been speedily bloodied.

HU:

Elég befolyásos volt ahhoz, hogy beleüsse az orrát mások magánügyeibe olyankor, amikor kevésbé arisztokratikus orrokra egykettőre rákoppintottak volna.

Ebben a mondatban az *orr* főnév egy frazéma részeként és önállóan is jelen van, így mind a frazéma teljes átvitt jelentése (‘más dologgal foglalkozni, amely-

hez semmi közünk nincs’), mind az orr konkrét jelentése szerepet játszik a mondat szemantikájában.

5.3.2. A frazémák fordítási stratégiái

Az alábbi táblázatban összefoglaltuk a forrásnyelvi frazémák fordítási lehetőségeit.

7. táblázat. *A frazémák fordítási stratégiái Benő alapján*

Ssz.	Módszer megnevezése	Magyarázat	Példa
1.	Hasonló jelentésű és felépítésű idióma használata	Ez az eset akkor áll fenn, ha a célnyelvi idióma nem is pontos megfelelője a forrásnyelvi kifejezésnek, de jelentésük megközelítőleg megegyezik, és emellett a lexikai elemek száma is azonos a két kifejezésben. A megfelelőlésnek ez a típusa meglehetősen ritka.	behind someone's back: valakinek a háta mögött
2.	Hasonló jelentésű, de eltérő felépítésű frazéma használata	A fordítónak gyakran sikerül olyan állandó szókapcsolatot találnia a célnyelvben, melynek jelentése hasonló a forrásnyelvi idióma jelentéséhez, ám felépítésében az eredetitől eltérő lexikai elemek vesznek részt.	to put one's foot down: sarkára áll
3.	Körülírás	Amennyiben az idiómának nincs megfelelője a célnyelvben, illetve ha a forrásnyelv és a célnyelv közötti stilisztikai preferenciabeli különbségek nem teszik lehetővé az idiomatikus fordítást, a fordítók által leggyakrabban alkalmazott stratégia a körülírás.	to put someone's back up: felbosszant, feldühít valakit
4.	Kihagyás	Megtörténik, hogy – ahogyan a különálló szavakat – egy idiómát is teljes egészében ki lehet hagyni a célnyelvi szövegből. Ennek oka lehet az, hogy nincs közeli célnyelvi megfelelője, jelentését nehéz volna körülírni, vagy a körülírás nem illik a szöveg stílusába.	-
5.	Kompenzálás	Amennyiben a fordító a szöveg egy adott pontján kénytelen háttérbe szorítani az idiomaticitást vagy teljességgel lemondani róla, pótolhatja a mulasztást a szöveg más részében.	-

(Forrás: https://www.researchgate.net/publication/370130747_NYELVI_JATEK_ES_FORDITAS)

Kovács Marietta az alábbi fordítási stratégiákat javasolja a frazémák átültetése céljából (Kovács 2015. 78):

8. táblázat. *A frazémák fordítási stratégiái Kovács M. alapján*

Ssz.	Módszer	Magyarázat	Példa
1.	Teljes megfeleltetés	A forrásnyelvi frazémára a célnyelvben azt az adekvát megfelelőt alkalmazza, amely azonos elemeket tartalmaz, azaz a szó szerinti jelentés is egyezik.	Fny (EN): Miss the boat. Cny (HU): Ez a hajó elment.
2.	Részleges megfeleltetés	A célnyelven a forrásnyelvi frazéma adekvát megfelelője szerepel, a forrásnyelvi és a célnyelvi egységek között a szemantikai azonosságot eltérő elemek fejezik ki, azaz nincs szó szerinti egyezés.	Fny (RO): Cine se trezește de dimineață departe ajunge. Cny (HU): Ki korán kel, aranyat lel.
3.	Variatív megfeleltetés	Valamely másik frazéma alkalmazása még akkor is, ha létezik teljes megfelelést biztosító frazéma	Fny (EN): Come rain or shine Cny (HU): Ha esik, ha fúj v. Ha boszorkányok potyognak is az égből.
4.	Frazeologizálás	Valamely forrásnyelvi hétköznapi kifejezés helyett a fordító célnyelven frazeologizmust alkalmaz	Fny (EN): Nagyon boldog – Cny (HU): On cloud nine
5.	Teljes átalakítás	Egyszerűsítést jelent: a forrásnyelvi frazéma célnyelven semmilyen formában nem jelenik meg, de a célnyelvi szöveg funkciója egyezik a forrásnyelvi szöveg funkciójával	Fny (EN): He is not playing with a full deck. Cny (HU): buta
6.	Teljes kihagyás	Szemantikai hiány: a frazéma még egyszerűsítés vagy körülírás révén sem jelenik meg.	-

(Forrás: <http://doktori.btk.elte.hu/lingv/kovacsmarietta/diss.pdf>, letöltés ideje: 2025. 02. 25.)

A frazémák fordítása során az egyik legfontosabb dolog, hogy a fordító pontosan értse meg és helyesen értelmezze a forrásnyelvi idiomatikus kifejezés jelentését, értelmét, stílusát, konnotációit, ellenkező esetben a fordítás minőségi szempontból nem lesz megfelelő, és nem fog érvényesülni az azonos hatás elve sem.

Kérdések a fordíthatóság–fordíthatatlanság témaköréhez tartozó ismeretek ellenőrzésére

1. Mit nevezünk reáliának? Milyen elnevezései vannak a szakirodalomban?
2. Milyen szempontok szerint lehet csoportosítani a reáliákat? Minden csoport esetében keressünk példákat kedvenc irodalmi művünkből.
3. Milyen fordítási stratégiák alkalmazhatók a reáliák esetében? Példázzuk a bemutatott stratégiákat.
4. Mit nevezünk nyelvi humornak? Mi a nyelvi humor szerepe az emberi kommunikációban általában?
5. Válasszunk egy stratégiát a nyelvi humor fordítására, és mutassuk be annak előnyeit és hátrányait.
6. Miért nehéz a nyelvi humor közvetítése két különböző nyelv és kultúra között? Indokoljuk meg a válaszunkat.
7. Határozzuk meg a frazémákat.
8. Soroljuk fel a frazémák fordítása során jelentkező legjelentősebb problémákat.
9. Mutassuk be a frazémák fordítási stratégiáit.
10. Mit jelent a fordíthatatlanság a műfordítás esetében?

A FORDÍTÁSTÁMOGATÓ ESZKÖZÖK, A GÉPI FORDÍTÁS ÉS A MESTERSÉGES INTELLIGENCIA SZEREPE A FORDÍTÁSBAN

6.1. Fordítástámogató eszközök a fordítási folyamatban

Amint az előző fejezetekből láthattuk, a fordítás egy nagyon sokrétű folyamat, nagyon sok tudatos fordítói döntésre van szükség ahhoz, hogy megfelelő minőségű fordítás jöjjön létre. Nincsen ez másként akkor sem, ha fordítástámogató eszközt alkalmazunk, sőt akkor sem, ha gépi fordításhoz folyamodunk.

A CAT-eszközök (ang. CAT-tools – computer assisted/aided translation)³⁸ megjelenése kétségkívül megváltoztatta a fordítói munkát, illetve a fordítói piacot is. Ahhoz, hogy valaki professzionális fordítónak vallhassa magát, elengedhetetlen, hogy ismerje és használja a fordítástámogató szoftvereket. Amint a fordítással mint szakmával foglalkozó fejezetben olvashattuk,³⁹ a fordításszolgáltató cégek (ti. az ún. fordítóirodák) elvárják, hogy fordítók képesek legyenek a CAT-eszközök használatára. Ezek ismerete nagyon fontos azon fordítók számára is, akik szabadúszó fordítóként dolgoznak. Előnyei közé sorolhatjuk, hogy a fordítói memória segítségével, továbbá a terminológiai adatbázis révén biztosítják az egységes fordítást, és segítenek az áttekinthetőség fenntartásában, ami megkönnyíti a fordító munkáját úgy, hogy közben az ügyfelek számára kiváló minőségű fordítást biztosít.

Eszenyi Réka *A modern fordító és tolmács* című kötetben megjelent tanulmányában így jellemzi a CAT-eszközöket: „A számítógépes fordítástámogató programok [...] segítségével a fordító egyszerre láthatja a forrás- és a célszöveget a képernyőn, terminológiai adatbázisokat és fordítómemóriát építhet, és régebbi munkáit könnyen [...] fel tudja használni a fordítás során. Ha már egyszer lefordított valamit, a szoftver a megfelelő beállítások után automatikusan felkínálja azt, így teljes kifejezések, sőt mondatok, szövegrészek fordítását, begépelését lehet megspórolni...” (Eszenyi 2015. 179, idézi Ugrin 2018)

A CAT-eszközök funkcióik révén nagyon sok segítséget nyújtanak a fordító-nak a munkavégzés során. Ez különösen igaz az ismétlődésekben gazdag műszaki-informatikai szövegek, jogi szerződések esetén. Ezek az eszközök idő- és költséghatékony segítséget nyújtanak mind a megbízói, mind pedig fordítói oldalon

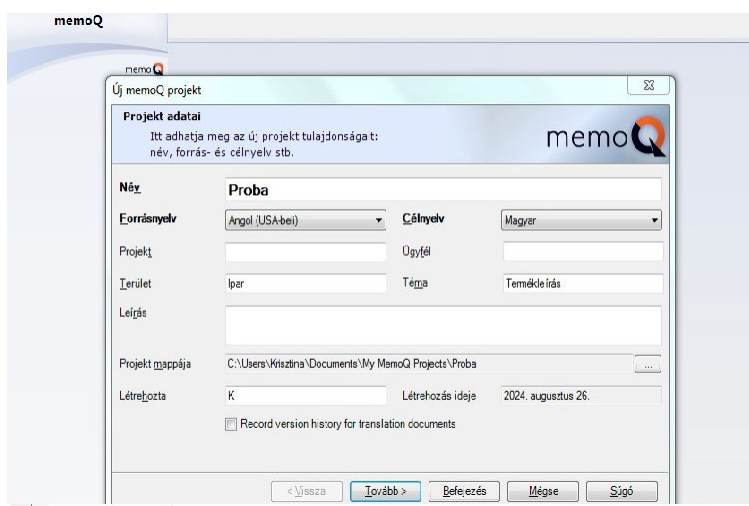
38 A meghatározás az 1.18. alfejezetben olvasható.

39 L. a 6. fejezetet.

(Ugrin 2018). Az alábbiakban megvizsgáljuk, hogy melyek is a fordítástámogató eszközök ezen sok előnyt jelentő funkciói.

Mivel a Sapiaientia EMTE hallgatóinak lehetősége nyílik a MemoQ fordítástámogató eszköz használatának elsajátítására, ebben a fejezetben a MemoQ példáján mutatjuk be a fordítástámogató eszközök néhány működési alapelvét.⁴⁰ A főbb előnyök közé sorolható az egyes fordítói projektek egyszerű kezelése, mentése és tárolása, a párhuzamos szövegelrendezés a fordítás során, a terminológiai adatbázis és a fordítómemória. Ezek leírása a következőkben olvasható.

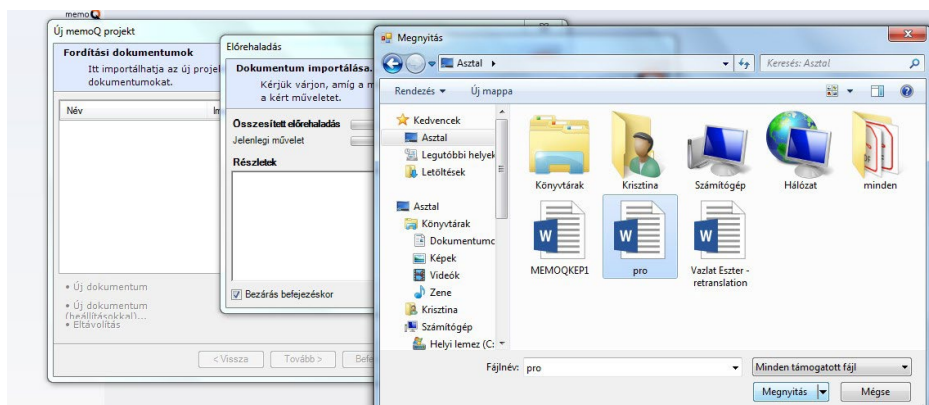
A MemoQ fordítástámogató szoftver esetében nagyon egyszerű a fordítási projekt létrehozása, amelybe feltölthető a fordítandó forrásnyelvi szöveg. A projekt létrehozása a forrás- és cél nyelv kiválasztását, a terminológiai adatbázis és a fordítómemória projekthez való rendelését, illetve a lefordítandó szöveg feltöltését jelenti.

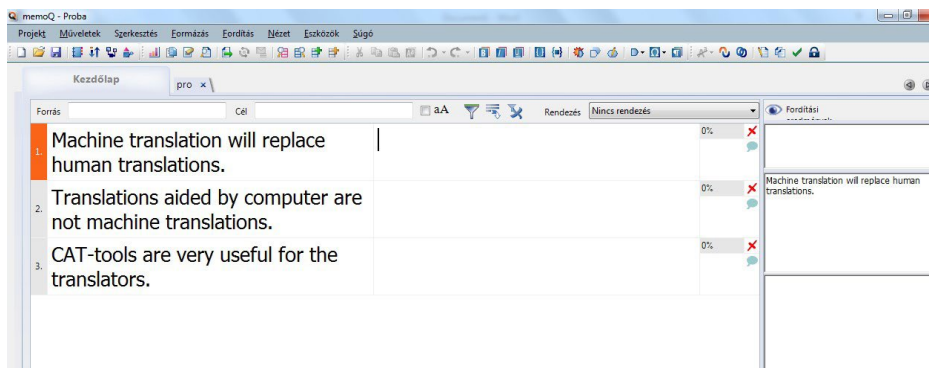
2. ábra. Projekt létrehozása a MemoQ fordítástámogató programban

A párhuzamos szövegelrendezés azt jelenti, hogy a fordító egymás mellett látja oszlopos formában a szoftver által automatikusan szegmensekre tagolt forrásnyelvi szöveget és a készülő fordítást, a jobb oldalon pedig láthatja a terminológiai adatbázisba mentett terminusokat, illetve a fordítómemória találatait is, ha vannak ilyenek.

⁴⁰ A Kilgray Fordítástechnológiai Kft. és a Sapiaientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem között létrejött megállapodás értelmében előbbi ingyenesen rendelkezésre bocsátja a MemoQ fordítói környezet használatához szükséges évi felhasználói licencket hallgatóink számára hallgatói jogviszonyuk teljes időtartamára, illetve lediplomázásuk után további egy évig.

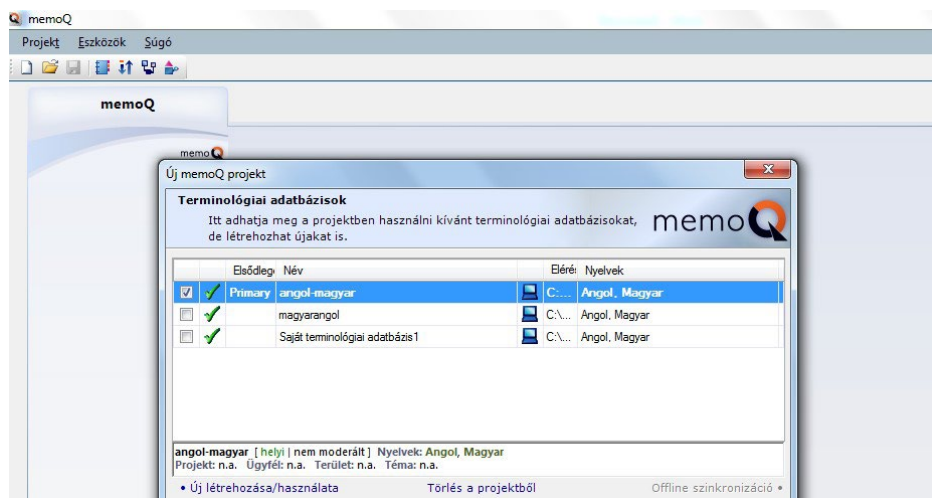
3. ábra. A forrásnyelvi szöveg importálása fordítás előtt

4. ábra. Párhuzamos szövegelrendezés a MemoQ-ban

A terminológiai adatbázis meghatározásához szükséges meghatározni a terminológia fogalmát is. A terminológia egy adott szakterület szókincsét jelenti, amely tartalmazza az illető szakterületen használatos lexémákat és frazémákat. Az előbbi a szakterminusokat, az utóbbi pedig a szaknyelvi jelleggel bíró szókapcsolatokat jelenti [pl. *mérleg* (könyvelési szakszó), *éves beszámoló* (könyvelési szaknyelvhez tartozó szókapcsolat)]. A terminológiai adatbázis (angolul *termbase*, rövidítve *TB*) a szakszavakból és a szaknyelvi kifejezésekből felépített adatbázis, amely kereshető és rendszerezett nyelvi adatokat tartalmaz. Klasszikus értelemben a terminológiai adatbázis a gyakorlatban egy olyan szövszedetet jelent, amely egy vagy több nyelven tartalmazza az adott szakkifejezéseket. A fordítástámogató programok esetében a terminológiai adatbázis a fordító által a lefordított szövegek fordítás során lementett terminuspárokat jelenti. A terminológiai adatbázis építése folyamatos, ha a fordító munkája során terminusértékű

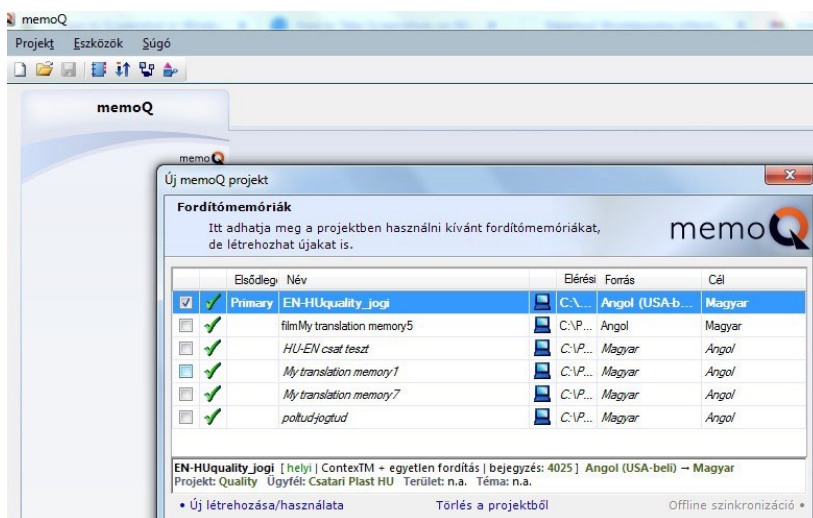
szóval, kifejezéssel találkozik, kijelöli azt a forrásnyelvi szövegben, majd annak célnyelvi megfelelőjét is kijelöli a célnyelvi szövegben, és egy billentyűparanccsal lementi azt a terminológiai adatbázisba, ami a fordítás kezdetén létrehozott vagy kiválasztott terminológiai adatbázisba kerül, majd a későbbiekben onnan bármikor előhívható, sőt automatikusan is megjelenik lehetséges fordítási opcióként a későbbi fordítási folyamatokban.

5. ábra. Terminológiai adatbázis kiválasztása egy MemoQ-projekt keretében

A fordítómemória egy olyan adatbázis, amely tárolja mindazokat a mondatokat, bekezdéseket vagy szövegrészeket, amelyeket korábban már lefordított a fordító. Minden egyes lefordított mondat vagy szövegrész megmarad a fordítási memóriában, tartalmazva az eredeti szöveget és a fordítását. Ezeket a párokat fordítási egységeknek nevezzük.

A fordítómemóriák a fordítástámogató szoftverek legfontosabb elemeinek tekinthetők. Amikor a fordító megnyitja a lefordítani kívánt dokumentumot (a forrásfájlt) a CAT-eszközben, a szoftver automatikusan ellenőrzi, hogy van-e olyan tartalom, amelyet korábban már lefordítottak, és amely már benne a fordítómemóriában. Ha a fordítandó szöveg egy forráseleme azonos egy korábban lefordított elemmel, azt a szoftver 100%-os egyezésként jelöli. Ha hasonló, de nem pontos, akkor a hasonlóság függvényében jelenik meg a százalékos arány (l. a 4. ábrát).

6. ábra. Fordítómemória projekthez rendelése egy MemoQ-projekt keretében

A fordítómemóriához kapcsolódóan megjegyzendő, hogy a „fordítómemória-használat nem tekinthető az átváltási műveletek modelljének. Az [...] eszközök pusztán a transzformáció bemenetét és kimenetét jegyzik fel, illetve egyetlen manipulatív műveletre, a helyettesítésre alkalmasak, a terminus és a szegmentum (nagyjából a mondat) szintjén.” (Kis 2008. 11) Amint ez a kijelentés is jelzi, a CAT-eszközökkel támogatott fordítási folyamat sem nélkülözheti a fordítói munkát, az átváltási műveletek elvégzése, a megfelelő ekvivalensek megtalálása továbbra is a fordító tudatos döntésein alapszik, a fordítástámogató szoftver csupán időhatékonyabbá teszi a döntéshozási folyamatot. Ehhez a CAT-eszközök először elemzik a fordítandó szöveget, és jelzik az olyan fogalmakat és kifejezéseket, amelyek már megtalálhatók a fordítási memóriában. A fordítandó dokumentumot végül a program szegmensekre osztja fel, melyek a fordító számára átláthatóbbá teszik a fordítási folyamatot. Ezáltal a lektor is, aki a fordítás ellenőrzését végzi, könnyebben tájékozódik a lektorálás során. A fordítástámogató szoftverek egy további előnye, hogy a lektorálás is a projekten belül a szoftver használata révén történhet, ez is gyorsítja a munkafolyamatot, és segít a minőségbiztosításban is.

Elengedhetetlen a projektmenedzsment fogalma is, amely lényeges eleme a fordítói munkának, különösen akkor, ha nagy mennyiségű fordítandó anyaggal kell megbirkóznia valamely vállalkozónak. A CAT-eszközök a projektmenedzsmentben is jelentős támogatást nyújtanak. A fordítási megbízások teljesítésének ideje csökken, a megbízó nyomon követheti az egyes projektek előrehaladási fokát, könnyebben tud tervezni, és az ügyfélnek nagyobb biztonsággal tudja megfélelő időben szállítani a fordításokat.

Amint az 1.16. alfejezet meghatározásában is jeleztük, a CAT-eszközök nem automatikus fordítóprogramok, és továbbra is az emberi teljesítménytől függenek. Egy nem megfelelő szakmai tudással rendelkező fordító a CAT-eszközökkel is gyenge minőségű fordításokat készít, miközben egy szakmailag jól felkészült fordító emelheti a minőséget ezeknek a szoftvereknek a segítségével.

A piacon az itt bemutatott MemoQ-n kívül különböző CAT-eszközök léteznek, melyek alkalmasak arra, hogy hivatásos fordítók használják őket, ezek közül a legismertebbek a Trados, az Across, a CafeTran.

6.2. A gépi fordítás szerepe a fordításban

Fordítógépnek nevezhető minden olyan technikai berendezés vagy szoftver, ami lehetővé teszi, hogy bizonyos szóösszetételeket, mondatokat, bekezdéseket vagy akár egész oldalakat egyik nyelvről a másikra lefordítsanak. A beviteli nyelv (ti. a forrásnyelv) lehet szóbeli és írásbeli is, és ugyanez vonatkozik a kimenetire (ti. a célnyelv) is.⁴¹

Már 1946-ban felmerült az ötlet, hogy a számítógépet használják fel fordítási célokra. Mintegy másfél évtizeden keresztül folytak kísérletek, amelyek rész eredményekhez vezettek, de bizonyos szintet nem sikerült ezekben az évtizedekben meghaladni.

Az első komolyabb fordítógépet (egy IBM-701 típusú, adatfeldolgozási célokra épített számítógép) – amely az IBM-el együttműködésben készült el – 1954. január 7-én mutatták be az amerikai Georgetown Egyetem kutatói. „A beszéd által gondolatokat közvetítünk” volt az a mondat, amellyel New Yorkban az IBM munkatársai és a Georgetown Egyetem kutatói demonstrálni kívánták, mire képes az általuk készített fordítógép.

Ez az eszköz akkor még hat nyelvtani szabály alapján és 250 szó ismeretével tudott lefordítani több tucat egyszerűbb orosz mondatot (Prószéky 1989). Ez az eredmény optimizmusra adott okot, az egyetemi csapat vezetője, a nagy tekintélyű nyelvész, Léon Dostert⁴² akkor „kész tényként” jelentette be, hogy 3-5 éven belül elkészülnek a tökéletes fordítógépek is.⁴³

Az elkövetkező időben azonban bebizonyosodott, hogy a fordítások alig érték el az érthetőség határát, és sokszor gyakran „ferdítések” kerültek ki a számítógépből. Emiatt a hatvanas években a gépi fordítás iránti érdeklődés és a kutatásokra fordított anyagi erőforrások is megcsappantak.

41 <https://www.szotar.net/blog/forditogepek-jovoje-hova-tart-technologia/> (hozzáférés ideje: 2024. 08. 28.)

42 Akinek nagy szerepe volt a szinkrontolmácsolás elterjedésében, hiszen ő volt az, aki a müncheni per során megszervezte a négy nyelv közötti szinkrontolmácsolást.

43 IBM-sajtóközlemény, 1954. jan. 8.

Ennek egyik oka az volt, hogy a gépi fordítás és az ún. fordítógépek megalkotásának hajnalán a számítógépekkel foglalkozó szakemberek s a kérdés iránt érdeklődő nyelvészek úgy vélték, hogy a nyelvet le lehet redukálni szókészletre és szintaxisra,⁴⁴ és a számítógépbe elég betáplálni a két nyelv szótárát, morfológiai és szintaktikai szabályait, és ez majd képessé teszi a számítógépet a kész fordítások előállítására (Prószéky 1989). Ezért igazából nem is beszélhetünk fordítógépről vagy gépi fordításról, csupán egy 250 egyenértékűséget tartalmazó gépi szótárról, amely révén a gép 60 gondosan összeválogatott orosz nyelvű, műszaki témájú mondatot fordított le angolra. A demonstrációt Peter Sheridan, Cuthbert Corwin Hurd és Léon Dostert végezte. A „fordítás” során a gép önkényes „gépi” szótöveket és szógyököket és ugyancsak önkényes toldalékokat (ragokat és képzőket) sorakoztatott föl egymás után, mindvégig azonos mondatszerkezetben (Tarnóczy 1973. 332).

A tulajdonképpeni gépi fordítás evolúcióját Eszenyi Réka *Humán fordító és gépi fordítás 8 leckében. Változások a 21. századi nyelvi közvetítő szerepében* című, 2023-ban megjelent könyve alapján mutatjuk be.

A *szabályalapú gépi fordítás* (rule based machine translation, RBMT). Az első gépi fordító rendszereket úgy hozták létre, hogy a kutatók azonosították a forrásnyelv szabályait és jellegzetességeit, és megkísérelték leírni, hogy ezek miként fordíthatók le egy adott célnyelvre algoritmusok segítségével. A fordítás mechanizmusa beépített szótáron és nyelvtani szabályokon alapul. Az elemzési folyamat során a forrásnyelvi mondatokhoz egy belső reprezentációt (általában fastruktúrákat) rendelnek. A szöveg generálása ezen belső reprezentáció célnyelvi kifejtése. A fordítás történhet direkt módon, transzfer révén vagy közvetítőnyelv révén, ez utóbbit interlingua módszernek nevezik. A direkt, avagy szóról szóra való gépi fordítás esetében az összes morfológiai szabály meg van határozva, így a rendszer a szavakat a szükséges változtatásokkal célnyelvi szavakra cseréli. Hiányzik a transzkódolás, ezért a módszer kezdetleges, amely általában rossz minőségű, érthetetlen eredményt ad (Eszenyi 2023. 19). A transzferalapú gépi fordítás esetében már három lépcsőből áll a fordítási folyamat: ez a dekódolás, transzkódolás és kódolás (Varga 2015, idézi Eszenyi 2023. 19). A folyamat keretében a rendszer a forrásnyelvi szöveg mondatairól szintaktikai reprezentációt képez, majd saját nyelvtana alapján ebből megalkotja a célnyelvi reprezentációt (Nitzke et al. 2021, idézi Eszenyi 2023. 19). Az interlingua módszer szintén egy közvetett módszer, amely beiktat a folyamatba egy természetes vagy mesterséges

44 Ezt tette Chomsky és a matematikai nyelvészet. A matematika és a nyelvtudomány határtudománnyá válásának folyamata körülbelül a huszadik század első harmadában kezdődött, az érintkezési tartományai, amelyek mentén a nyelvészet szoros kapcsolatot épített ki a matematikával, a nyelvstatisztika; a matematikai (v. formális) modellek alkalmazása a nyelvi relációk és struktúrák ábrázolására; a nyelvtechnológia (Pásztor Kicsi Mária: A nyelvészet matematikája: https://epa.oszk.hu/00900/00997/00032/pdf/EPA00997_Letunk-2014_4_118-126.pdf).

közvetítőnyelvet, és az erre lefordított forrásnyelvi szövegből hozza létre a rendszer a célnyelvi szöveget (Nitzke et al. 2021, idézi Eszenyi 2023. 19).

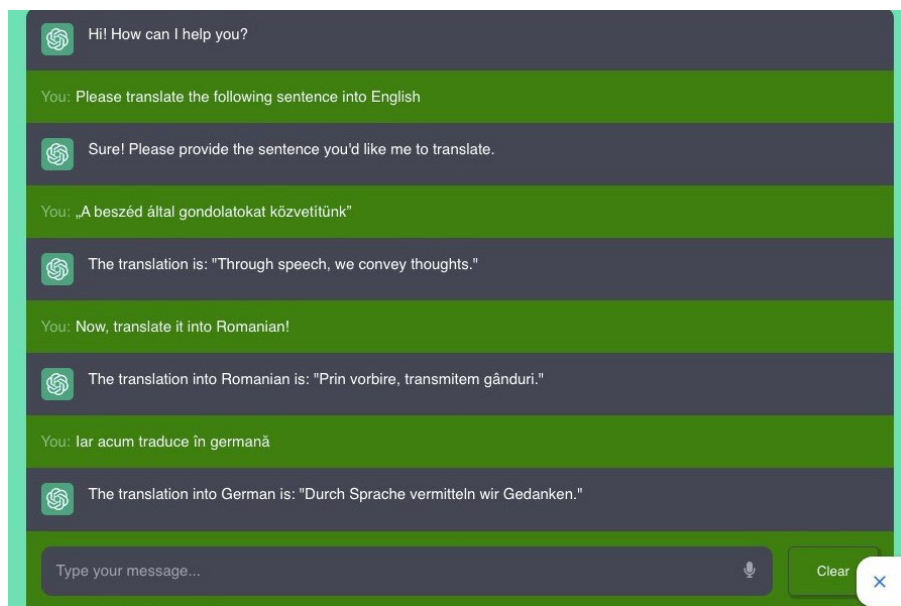
A *példaalapú gépi fordítás* (example based machine translation, EBMT) alapja a fordítómemória, amelyben gyakran előforduló mondatokat és/vagy kifejezéseket tárolnak. A fordítandó mondathoz leghasonlóbb tárolt mondatokból rakják össze a lefordított mondatot. Ezeket a mondatokat egy adott nyelvpár humán fordításaiból emeli be a rendszer a fordítómemóriába (Eszenyi 2023. 20).

A *statisztikai alapú gépi fordítás* (statistics based machine translation, SBMT) egy olyan módszer, amely egy beépített szövegtörzsön alapul. Ezek a beépített szövegtörzsek az internetnek köszönhetően rendelkezésre álló nagy mennyiségű digitalizált szövegből állnak. A gép a fordítás előtt nagyszámú lefordított szöveget elemez, amelyek ezekben a kétnyelvű párhuzamos korpuszokban találhatóak, aminek során előáll egy szótár és egy nyelvtaniszabály-gyűjtemény, majd a fordítás ezek alapján történik. Ez a módszer ma is igen népszerű, mert nem igényli az adott nyelvek ismeretét. A módszer nagy előrelépést jelentett a gépi fordítás evolúciója során, és ez volt évtizedekig a kutatások középpontjában. Statisztikai alapú gépi fordítást alkalmazott a neurális rendszerek megjelenéséig a Pentagon és a Google Fordító is, mivel ezen módszer használatával nem volt szükség emberi közreműködésre a szabályok leírásához (Eszenyi 2023. 20).

Bár a *neurális gépi fordítás* (neural machine translation, NMT) csak 2017-ben jelent meg és vált egyértelműen a legdivatosabb kifejezéssé a fordítóipar különböző szereplői – szabadúszók, fordítóirodák, fordításokat beszerző cégek, illetve a számítógépes nyelvészettel foglalkozók – körében, megalkotása már 1997-ben megtörtént, ekkor hozták létre ugyanis az első neurális gépi fordító rendszert, de az akkor rendelkezésre álló technológia még nem tette alkalmassá nagy mennyiségű nyelvi adat kezelésére (Laki–Yang 2022b, idézi Eszenyi 2023. 21). A késő 2000-es évek elején egy új gépi tanulási technológia, az úgynevezett mély tanulás vagy neurális hálózaton alapuló tanulástechnológia jelent meg, amely megpróbálja utánózni, hogyan működik az emberi agy (legalább részben). Ez több mint tízéves statisztika alapú gépi fordítás eredményeit használja fel. Meg kell azonban említeni a neurális gépi fordítás alapjául szolgáló technológiát is, az RMN-t (recurrent neural network). Ennek a modellnek a részei egy enkóder és egy dekóder, az előbbi a változó hosszúságú bemeneti szövegből állandó vektorrepresentációt készít, az utóbbi pedig a vektorból kimeneti szöveget generál. A rendszer fejlett változata szemantikai és kontextusra vonatkozó információkat is tartalmaz. Jelenleg mind a Google Fordító, mind pedig a DeepL ezt a technológiát alkalmazza (Yang 2018, idézi Eszenyi 2023. 23).

6.3. A mesterséges intelligencia szerepe a fordításban

A gépi fordításhoz szorosan kapcsolódik, de egy következő lépést jelent a fordítási tevékenység vonatkozásában a ChatGPT nevű eszköz, amely, akárcsak a neurális gépi fordítás, nem más, mint egy mesterségesintelligencia-alapú nyelvi modell. A név eredete: generative pre-trained transformer,⁴⁵ amelyet magyarul generatív előtanított transzformernek nevezhetünk. Ez a kifejezés azt a mélytanulási architektúrát jelöli, amely a modell alapjául szolgál, vagyis a transformer hálózatot, amely rendkívül hatékony a kontextusfüggő nyelvi feladatok megoldásában is (Eszenyi 2023. 11). A ChatGPT tulajdonképpen egy chat-alapú program (egy csevegőrobot), amely emberszerű válaszokat ad, és támpontokat nyújt a felhasználóknak az információszerzésben vagy akár a problémák, feladatok megoldásában is. Ha a fordítást megoldandó feladatként fogjuk fel, akkor ez a chat-bot képes lesz megfelelő parancs (prompt) alapján „megoldani” azt. A rendszer 2022 novemberétől elérhető, és a kutatási fázisában ingyenesen használható a fejlesztő cég, az OpenAI felületén. Az eszköz betanításához óriási adatbázist használtak, a modell betanítása nagy mennyiségű, emberek által létrehozott, többnyelvű szöveggel történt, többek közt hírekből, könyvekből, tudományos publikációkból, közösségimédia-kommunikációból és beszélt nyelvi korpuszokból (Eszenyi 2023. 26–27).

7. ábra. Mesterséges intelligencia és fordítás⁴⁶

⁴⁵ <https://www.computer.org/csdl/magazine/co/2022/10/09903869/1H0G6xvtREk>

⁴⁶ <https://chatgpt4online.org/chatgpt-free-online/#chatgpt-free>

6.4. Gépi fordítás és *post editing*

A gépi fordítás megjelenésével és fejlődésével egyre inkább megnő az utószerkesztés (post-editing, PE) iránti kereslet is, amely a gépi fordítás útján előállított szövegek módosítását jelenti (Szlávik 2023. 68).

A gépi fordítás utószerkesztése a gépi fordítással készült szöveg alapos átnézését és finomítását jelenti annak érdekében, hogy pontosság és koherencia tekintetében jobb minőségű szöveget kapjunk. A gépi fordítás gyorsaságát ötvözve a humán fordítók nyelvi jártasságával és szakterületi tudásával, az utószerkesztett gépi fordítás megoldást jelenthet a növekvő piaci igényekre, ahol fontos, hogy rövid idő alatt jó minőségű fordítás álljon az ügyfél rendelkezésére.

A gépi fordítás utószerkesztése azt jelenti, hogy egy emberi fordító felülvizsgálja a gépi fordítási motor által generált fordítást. Például ha egy cég gépi fordítást használ technikai kézikönyvek lefordítására, az emberi fordító összehasonlítja a lefordított szöveget az eredeti szöveggel, hogy kiszűrje az esetleges pontatlanságokat, például a tévesen fordított szakkifejezéseket vagy a furcsa, a célnyelvi normáknak nem megfelelő megfogalmazásokat (Vieira 2019. 321).

A folyamat során az emberi fordító finomítja a megfogalmazást a természetesebb hangzás érdekében, továbbá gondoskodik arról is, hogy szakszövegek esetében az adott szakterülethez kapcsolódó szakszavak megfelelőképpen szerepeljenek a célnyelvi szövegben, biztosítva a következetességet, ami különösen fontos a jogi, orvosi, műszaki dokumentumok vagy marketinganyagok esetében. Az utószerkesztés eredményeként olyan fordítások jönnek létre, amelyek pontosak, informatív szempontból adekvátak és kulturálisan, illetve kontextuálisan is megfelelőek (Vieira 2019. 323).

A gépi fordítás utófeldolgozásának előnyei közé sorolható az időhatékony-ság növekedése, hiszen az utószerkesztett gépi fordítás ötvözi a gépi fordítás gyorsaságát az emberi fordítók által biztosított pontossággal és következetességgel, ezáltal pedig lehetővé válik, hogy nagy mennyiségű szöveg fordítása rövid idő alatt történjen meg anélkül, hogy a gyorsaság a minőség rovására menne. Másik előnyként említhetjük a költséghatékonyságot, ugyanis a gépi fordítás alkalmazása a nyersfordítás létrehozásához, majd ennek a változatnak az emberi utószerkesztés általi finomítása költséghatékonyabb lehet, mint a hagyományos, kizárólag emberi fordítással elvégzett fordítói munka. Ez különösen igaz nagyobb projektek esetén (Mellinger 2018/2019).

Elkerülhetetlen, hogy a fordítók használják a gépi fordítást munkájuk során, éppen ezért sokkal nagyobb figyelmet kell szentelni a minőségbiztosítási folyamatoknak. Az utószerkesztés tehát nagy szerepet játszik a minőségbiztosítás területén is, hiszen az emberi utószerkesztők felülvizsgálják és javítják a gépi

fordítással készült tartalmat, biztosítva, hogy a fordítások pontosak, koherensek és kulturálisan megfelelőek legyenek a célközönség számára.⁴⁷

Az utószerkesztés célja többféle lehet, a szakirodalomban és a fordítóiparban leggyakrabban az ún. részleges és a teljes utószerkesztéssel találkozhatunk. A teljes utószerkesztés célja, hogy a célnyelvi szöveg elérje a szakfordítók által készített fordítások minőségét, míg részleges utószerkesztésnél csupán az információ megfelelő átvitelét ellenőrzik, stilisztikai jellegű beavatkozásokra nincs szükség (az utószerkesztés típusairól lásd pl. ISO 18587:2017) (Szlávik 2023. 68).

6.5. A gépi fordítás alkalmazásának etikai vonatkozásai

Amennyiben a fordítói tevékenység során elfogadjuk a gépi fordítás létjogosultságát, és alkalmazzuk azt a munkafolyamatok során, tudatában kell lennünk annak, hogy a gépi fordítás már nemcsak a fordítási folyamat, de a végeredmény szintjén is egyre inkább összemosódik a humán fordítással.

A fordítói piac szükségessé teszi, hogy az idő- és költséghatékonyság biztosítása és fokozása érdekében a képzett fordítók képesek legyenek alkalmazni nemcsak a fordítástámogató eszközöket, hanem a gépi fordítást is. Ahhoz azonban, hogy ezt szakmai szempontból elfogadható módon tegyék, tudatában kell lenniük néhány alapszabálynak, amelyek betartása szükséges az ügyfelek adatainak védelme érdekében. Az általános adatvédelmi rendelet – az EU 2016 évi 679. rendelete a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról (rövidítve GDPR-direktíva) – részletes követelményeket rögzít a vállalkozások és szervezetek részére a személyes adatok gyűjtése, tárolása és kezelése tekintetében.⁴⁸ Ezek nagy része a fordításszolgáltató cégek és a szabadúszó fordítók számára egyaránt kötelező jelleggel bír.

Az ingyenes gépi fordítóeszközök használata során megbízóink szövegeit – így a bennük szereplő adatokat – óhatatlanul megosztjuk az eszközök fejlesztőivel, holott a fordítókra általános titoktartási kötelezettség vonatkozik. Érzékeny információkat és adatokat tartalmazó szövegek esetén ez komoly kockázatot jelenthet a megbízóra nézve (Nitzke et al. 2019), éppen ezért a fordítóknak tudniuk kell, hogy mi számít személyes adatnak és érzékeny információnak. Személyes adatnak minősül az azonosított vagy azonosítható érintett személlyel kapcsolatos bármely információ, így például a név, a lakcím, a személyazonosító igazolvány/útlevél száma, a javadalmazással kapcsolatos információk, a kulturális azonossággal kapcsolatos információk, az internetprotokoll-cím, kórház vagy orvos

47 <https://pgls.com/a-guide-to-machine-translation-post-editing-mtpe/>

48 <https://eur-lex.europa.eu/HU/legal-content/summary/general-data-protection-regulation-gdpr.html>

birtokában lévő adatok (melyek egészségügyi célból beazonosítják az érintettet). Érzékeny adatnak minősülnek a faji, illetve az etnikai hovatartozásra vonatkozó adatok, a szexuális irányultságra vonatkozó adatok, a politikai, vallási, világnézeti meggyőződésre vonatkozó információk, genetikai, biometrikus, egészségügyi adatok, büntetőjogi felelősséget megállapító határozatok, bűncselekményekre vonatkozó személyes adatok.⁴⁹ Éppen ezért a fordító, mielőtt bármely birtokába került szöveg tekintetében gépi fordítást kíván alkalmazni, köteles a szöveget anonimizálni, azaz minden olyan adatot törölni, amely lehetővé tenné bármely személy beazonosítását. Ezek az adatok nem kerülhetnek harmadik felek – így az MI – birtokába se.

Egy másik etikai vonatkozású kérdés is felmerül a gépi fordítás alkalmazása során, és ez közvetlenül kapcsolódik a fordításhoz mint sokak számára megélhetést biztosító vállalkozáshoz. Ez a kérdés az árak meghatározásával kapcsolatos: vajon indokolt-e a kedvezmény, és ha igen, mekkora, ha egy fordító ingyenes gépi támogatással „gyorsítja” munkáját? Véleményünk szerint az a helyesnek tekinthető megoldás, ha a megbízót informáljuk a gépi fordítás alkalmazásáról, jelezve, hogy a humán fordítói munka a dokumentumok kezeléséből, illetve a kész fordítások lektorálásából és utószerkesztéséből áll. Ugyanakkor a szövegtípus, a lefordítandó szövegek műfaja is meghatározhatja, hogy alkalmazható-e a gépi fordítás, és a felelős fordító akár fel is hívhatja az ügyfél figyelmét arra, hogy valamely szóban forgó dokumentum nem alkalmas gépi feldolgozásra és így gépi fordításra sem. A fordító ez alapján határozhatja meg az árait is. Saját döntése, hogy nyújt-e kedvezményt a tulajdonképpeni fordítói díjból az ügyfél számára, ha gépi fordítást (is) alkalmaz. Megoldást jelenthet, ha a tulajdonképpeni fordítói díjból kedvezményt ad, viszont az utószerkesztés és a lektorálás díját a piaci árak szerint határozza meg, majd a két ár összesítésével számítja ki a végső fordítói díjat.

Azzal kapcsolatban, hogy a fordító köteles-e erről tájékoztatni a megbízóját, úgy vélekedünk, hogy a tájékoztatás szükségszerű, hiszen a fordító a fordítói szolgáltatói szerződésben tudomásul veszi a rá vonatkozó titoktartási előírásokat, amennyiben pedig az ügyfél tájékoztatása nélkül használ gépi fordítást, megszegi a szerződés ezen előírásait, ami miatt erkölcsi és anyagi felelősséggel is tartozik. A tájékoztatásnak teljes körűnek kell lennie, jelezni szükséges, hogy az adatvédelmi előírások betartása nem csorbul.

49 https://europa.eu/youreurope/business/dealing-with-customers/data-protection/data-protection-gdpr/index_hu.htm

Kérdések a gépi fordítással kapcsolatos ismeretek ellenőrzésére

1. Mutassuk be a röviden a gépi fordítás történetét!
2. Mit nevezünk fordítástámogató szoftvernek?
3. Mi a különbség a gépi fordítás és a fordítástámogató szoftverek között?
4. A fordító szerepe a fordítástámogató szoftverek segítségével végzett munka folyamatában
5. Az utószerkesztés szerepe a gépi fordítás alkalmazása esetében
6. Hogyan alakította át a technológiai eszközök a fordítási folyamatot?
7. Melyek a gépi fordítás etikai vonatkozásai?
8. A mesterséges intelligencia: kihívás vagy lehetőség?

A FORDÍTÁS MINT SZAKMA

A megrendelő a lehető legmagasabb minőségű fordítást a lehető legrövidebb idő alatt a lehető legolcsóbban szeretné megkapni, éppen ezért a jó fordító egy-szerre könyvelő, behajtó, informatikus, projektmenedzser.

Az EU Fordítási Főigazgatóságának EMT – European Masters in Translation szakértői csoportja 2009-ben kidolgozott egy modellt (Gambier 2009) elsősorban a felsőoktatásban működő fordítóképző intézmények számára, amelyben a professzionális fordítóktól megkívánt hat fő készségterületről olvashatunk. A Közös Európai Nyelvi Referenciakerethez hasonlóan a fordítói kompetenciák meghatározása is a képzés és értékelés egységesítését biztosítja.

A szakértői csoport a következő hat fő kompetenciát határozza meg:

9. táblázat. Kompetenciák Gambier (2009) szerint

	Kompetencia megnevezése magyarul és angolul	Kompetencia meghatározása	Példák, magyarázatok
1	Fordítói szolgáltatások nyújtása (translator service provision competence)	Szolgáltatás: a projekt egy időben behatárolt erőfeszítés egy egyedi termék, szolgáltatás vagy eredmény létrehozása céljából	Az árképzés dilemmája: mérlegelni kell, hogy megbízáshoz, piachoz jutás a fontosabb, vagy pedig hogy képzett fordítóként méltányos áron dolgozzon
		Szolgáltatói minőségfaktorok: határidő tisztelőben tartása, eszközök ismerete, kommunikáció	Egy fordítói oldal: 2000 leütés szóközökkel. A díjszabás történhet a fordítói oldal egységárának meghatározásával (Románia).
			Az EU-s országok többsége szavakban és nem leütésekben számolja a díjat, Magyarországon a leütésenkénti árat határozzák meg.
			Language Quality Assurance: mintát küld a megbízónak, várja igényeit, visszajelzéseit
			A kommunikáció az ügyféllel nagyon fontos
			Időráfordítási kalkuláció: egyes műveletek napokban és órákban kifejezve

Kompetencia megnevezése magyarul és angolul	Kompetencia meghatározása	Példák, magyarázatok
2 Nyelvi kompetencia (language competence)		Nyelvi kompetencia: C1- es idegennyelv-tudás Jó fogalmazókészség és kreativitás, Az anyanyelv kiváló ismerete
3 Interkulturális kompetencia (intercultural competence)		Interkulturális kompetencia: szociolingvisztikai és szöveghez kapcsolódó részek Különböző dokumentumok szerkezetének és összefüggéseinek ismerete Implicit jelentések, utalások felismerése Sztereotípiák és intertextuális jegyek felismerése Saját szövegértő korlátainak felismerése Stratégiák bevetése ezek megoldására: párhuzamos szövegek felkutatása Szöveg lényegének megragadása Pontos szerkesztés, újraserkesztés, javítás Célközönség figyelembevétele
4 Információkereső kompetencia (information mining competence)		Információkeresés Rendszerezett tárolás Glosszárriumok, terminológia Arány: ne sok minden jöjjön saját kútfőből, mert az a minőséget rontja, és ne keresgéljünk túl sokat, mert az az óradíjat csökkenti Megnézni, hány találat van a saját javaslatunkra, az sem mindegy azonban, hogy milyen oldalon
5 Műszaki-technikai kompetencia (technological competence – mastery of tools)		IT, technológia CAT-eszközök Google Translate MI
6 Tematikus kompetencia (thematic competence)		Tematikus Belatanulni egy-egy szakterületbe

Romániában az 1997. évi 178-as törvény, melyet 2004-ben, majd 2016-ban módosítottak, és 2005-ben a 110-es törvénnyel egészítettek ki, határozza meg a fordítói szakma egy szegmensére vonatkozó legfontosabb jogszabályi rendelkezé-

seket. Eszerint a hivatalos engedéllyel rendelkező fordítók a következő szervezeteknek dolgozhatnak/kell dolgozniuk:

- a Legfelsőbb Bírói Tanács,
- az Igazságügyi Minisztérium,
- a Legfelsőbb Semmítő- és Ítélszék Ügyészsége,
- a Nemzeti Korruptióellenes Ügyészség,
- az ügyészségi hatóságok, a bíróságok, a közjegyzői irodák, az ügyvédek és a bírósági végrehajtók.

Romániában az a személy lehet hivatalos fordító és tolmács, aki a Kulturális Minisztérium által a jogtudományok területén román nyelvről arra az idegen nyelvre, amelyre az engedélyt kérelmezi, és az idegen nyelvről román nyelvre történő fordítói vizsgát sikeresen leteszi, és ez alapján a fordítói engedélyt a román Igazságügyi Minisztérium kibocsátja számára.

7.1. A fordítói vizsga

Évente két rendes vizsgaidőszakot tartanak, amelyek időpontját minden év elején közzéteszik a honlapon.⁵⁰ A vizsgák eredményeit az ülőszak végét követő 30 munkanapon belül hirdetik ki, a bizonyítványokat pedig az eredmények kifüggesztését követő 60 munkanapon belül adják ki. A rendes vizsgaidőszakokon kívül a jelöltek kérésére különleges vizsgaidőszakokat is szerveznek. Ekkor a vizsga díja⁵¹ kétszerese a rendes vizsgák díjának. Az eredményeket a vizsgát követő 15 napon belül közlik, a bizonyítványokat pedig az eredmények kihirdetését követő 15 napon belül adják ki. A vizsgákra azok jelentkezhetnek, akik legalább érettségi diplomával rendelkeznek (amennyiben érettségi vizsgájukat más országban tették le, az oklevélnek egyenértékűnek kell lennie a romániai érettségi diplomával).

A vizsga (pl. fordítás románról angolra a jog területén) egy kb. 2000 betűből álló szöveg írásbeli fordításából áll, és 2 órán át tart. A vizsga során kétnyelvű szótárak használhatók.

Egy jelölt egy ülőszakon belül legfeljebb 6 vizsgadolgozatot írhat meg. Szakterületek és nyelvek a romániai fordítói vizsgán:

⁵⁰ <https://www.culturadata.ro/examen-traducatori/calendar-examen-traducatori/>

⁵¹ Uo.

10. táblázat. *Nyelvek, amelyekre vizsgázni lehet a román Kulturális Minisztérium által szervezett fordítói vizsgán*

1. kategória	2. kategória	
angol	arab	holland
francia	bolgár	lengyel
német	cseh	romani
olasz	dán	szerb
portugál	héber-ivrit	szlovák
spanyol	japán	szlovén
	magyar	svéd
	görög	török
		ukrán

11. táblázat. *Szakterületek, amelyekre vizsgázni lehet a román Kulturális Minisztérium által szervezett fordítói vizsgán*

1.	történelem
2.	irodalom
3.	orvostudomány
4.	gyógyszerészet
5.	szociológia, politológia
6.	jog
7.	mezőgazdaság
8.	matematika, informatika
9.	közgazdaságtan
10.	technológia
11.	művészetek
12.	kémia
13.	fizika
14.	elektronika, távközlés
15.	földrajz
16.	vallás, filozófia

A fordítói engedély kizárólag a jogi szakterületen letett vizsga alapján váltható ki.

7.2. Üzleti lehetőségek a fordítói szakmában

A fordítói engedély kiváltása után a fordítónak döntenie kell, hogy milyen jogi formában szeretne tevékenykedni annak érdekében, hogy számlaképes vállalkozó lehessen. Az alábbi táblázat összefoglalja a romániai lehetőségeket azok számára, akik szabadúszó fordítóként kívánnak piaci szereplővé válni.

12. táblázat. *Gazdasági lehetőségek a román fordítói piacon*

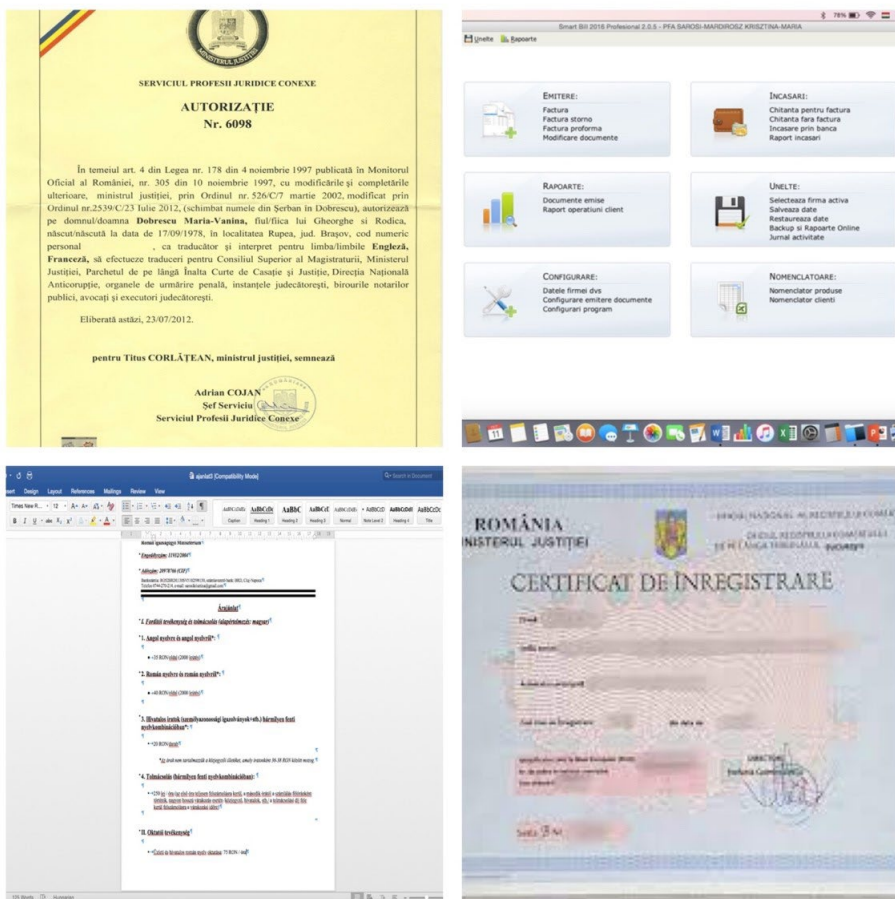
Jogi forma	A jogi forma rövid leírása	Tudnivalók, fontos információk
kft. – gazdasági társaság (könyvelven: cég) r: societate cu răspundere limitată, microîntreprindere	korlátolt felelősségű társaság / általában kisvállalkozó	– 3%-os jövedelemadó egyszemélyes vállalkozás esetében, amennyiben nincs munkavállaló, 1%-os jövedelemadó, amennyiben van munkavállaló – 5%-os osztalékadó – a társadalmi hozzájárulások befizetése kötelező (tb, egészségügy) bizonyos évente változó pénzügyi jogszabályok függvényében, amelyek az esetleges mentességet és annak feltételeit is szabályozzák – szükséges és kötelező a mérlegképes könyvelő alkalmazása – csak a pénzügyi év lezárása (zárszámadás) után vehető ki osztalék formájában a profit vagy annak egy része
magánvállalkozó r: PFA – PFL (persoană fizică autorizată, profesie liberală)	szabadúszó magánvállalkozó	– 10%-os jövedelemadó – a társadalmi hozzájárulások befizetése kötelező (tb, egészségügy) bizonyos évente változó pénzügyi jogszabályok függvényében, amelyek az esetleges mentességet és annak feltételeit is szabályozzák – nem szükséges mérlegképes könyvelő – a bevétel szabadon felhasználható a pénzügyi év folyamán is

A fenti lehetőségeken kívül a fordítók dolgozhatnak ún. *in-house fordítóként* is, vagyis valamely fordításközvetítő iroda vagy egyéb gazdasági társaság, intézmény keretében.

Függetlenül a választott működési formától a fordítók nyelvi szolgáltatóként dolgoznak, amely megnevezés magába foglalja a fordítókat, tolmácsokat, nyelvi és szaklektorokat, projektmenedzsereket, továbbá a számítógépes kiadványszerkesztőket (ún. DTP-szakemberek).

Szabadúszó fordítónak lenni ideális mindazok számára, akik szeretik a szabadságot, nem félnek kockáztatni, szívesebben választják meg saját maguk ügyfeleiket, meg akarják határozni, hogyan és mikor dolgozzanak, szeretik a cégvezetéssel kapcsolatos teendőket. A szabadúszó fordítóknak ismerniük kell az ügyfelekkel való szerződéskötés ügymenetét, kezdve az ajánlattételtől a munka elvégzésén át a számla kiállításáig. Mindezen feladatok elvégzése érdekében jogi, számviteli, banki és PR alapismeretekkel is rendelkezniük kell.

Nagyon fontos, hogy a fordítók az általuk elvégzett munka vonatkozásában rendelkezzenek referenciával is, ennek érdekében az ügyfelekkel kötött megállapodásnak erre is ki kell térnie. A saját szolgáltatások népszerűsítése érdekében a fordítók számára ajánlott egy honlap üzemeltetése is, amely tartalmazza a referenciaportfóliót is.

8. ábra. Fordítói engedély, könyvelési program, árajánlat, pénzügyi bejegyzést igazoló okmány

Kérdések a fordítás szakmaként való értelmezésével kapcsolatban

1. Mit jelent a hivatalos fordítói minőség Romániában?
2. Hogyan válhat valaki hivatalos fordítótá Romániában?
3. Milyen üzleti lehetőségek vannak Romániában a fordítói szakma gyakorlásához?

II. FORDÍTÁSGYAKORLAT

GYAKORLATOK FORDÍTÓ SZAKOS HALLGATÓK SZÁMÁRA

1. feladatlap: Ekvivalencia és parafráziskészítés

1. Határozzuk meg magyar nyelven az alábbi szövegben aláhúzással jelölt szavakat és kifejezéseket. Jelöljük meg a meghatározás forrását is! Adjuk meg a meghatározott szavak és kifejezések ekvivalensét, és határozzuk meg az ekvivalencia típusát is (teljes, részleges, ekvivalencia hiánya – ad hoc fordítás). Használjuk a terminológiai táblázatot.

2. Készítsük el a szöveg parafrázisát magyar nyelven. A kiemelt szavaknak és kifejezéseknek szerepelniük kell a parafrázisban is.

Eredeti szöveg: Tila Muhammad:
The Nature of British Constitution

Parafrázis

(https://www.academia.edu/23727960/BRITISH_CONSTITUTION_NATURE_OF_BRITISH_CONSTITUTION)

Constitutions organise, distribute and regulate state power. They set out the structure of the state, the major state institutions, and the principles governing their relations with each other and with the state's citizens. Britain is unusual in that it has an 'unwritten' constitution: unlike the great majority of countries there is no single legal document which sets out in one place the fundamental laws outlining how the state works. Britain's lack of a 'written' constitution can be explained by its history. In other countries, many of whom have experienced revolution or regime change, it has been necessary to start from scratch or begin from first principles, constructing new state institutions and defining in detail their relations with each other and their citizens. By contrast, the British Constitution has evolved over a long period of time, reflecting the relative stability of the British polity. It has never been thought necessary to consolidate the basic building blocks of this order in Britain. What Britain has instead is an accumulation of various statutes, conventions, judicial decisions and treaties which collectively can be referred to as the British Constitution. It is thus more accurate to refer to Britain's constitution as an 'uncodified' constitution, rather than an 'unwritten' one.

**Eredeti szöveg: Tila Muhammad:
The Nature of British Constitution**

Parafrázis

(https://www.academia.edu/23727960/BRITISH_CONSTITUTION_NATURE_OF_BRITISH_CONSTITUTION)

It has been suggested that the British Constitution can be summed up in eight words: What the Queen in Parliament enacts is law. This means that Parliament, using the power of the Crown, enacts law which no other body can challenge. Parliamentary sovereignty is commonly regarded as the defining principle of the British Constitution. This is the ultimate lawmaking power vested in a democratically elected Parliament to create or abolish any law. Other core principles of the British Constitution are often thought to include the rule of law, the separation of government into executive, legislative, and judicial branches, and the existence of a unitary state, meaning ultimate power is held by 'the centre' – the sovereign Westminster Parliament. However, some of these principles are mythical (the British constitution may be better understood as involving the fusion of executive and legislature) or in doubt (Parliamentary sovereignty may now be called in question given the combined impact of Europe, devolution, the Courts, and human rights).

The British Constitution is derived from a number of sources. Statutes are laws passed by Parliament and are generally the highest form of law. Conventions are unwritten practices which have developed over time and regulate the business of governing. Common law is law developed by the courts and judges through cases. The UK's accession to the European Communities Act 1972 has meant that European law is increasingly impacting on the British Constitution. The UK is also subject to international law. Finally, because the British Constitution cannot be found in any single document, politicians and lawyers have relied on constitutional authorities to locate and understand the constitution.

An uncodified constitution creates two problems. First, it makes it difficult to know what the state of the constitution actually is. Second, it suggests that it is easier to make changes to the UK Constitution than in countries with written constitutions, because the latter have documents with a 'higher law' status against which ordinary statute law and government action can be tested, and are only amendable via elaborate procedures. The flexibility of the UK constitution is evident from the large number of constitutional reforms since 1997, including the abolition of the majority of hereditary peers in the House of Lords, the introduction of codified rights of individuals for the first time in the Human Rights Act 1998, and devolution to Scotland, Wales and Northern Ireland. Arguably, however, these recent constitutional reforms may have made the constitution less flexible in some respects: it is debatable, for instance, whether the devolution settlements could ever be repealed.

2. feladatlap: MTPE – gépi fordítás utószerkesztése

Végezzük el az alábbi feladatokat a lenti szöveggel kapcsolatban:

- fordítsuk le MAGYAR NYELVRE a csatolt szöveget (papíron, manuálisan)
- ezután fordítsuk le a szöveget GÉPI FORDÍTÓ PROGRAM segítségével
- a szöveget vessük össze az eredeti szöveggel, illetve a saját fordítással is
- elemezzük írásban (10 mondat) az eredményt (figyeljenek arra, mit csináltak önök jobban, és mit „tudott jobban” a gép)
- végül a saját fordítástól függetlenül, attól elvonatkoztatva, javítsuk ki a gépi fordítással generált szöveget

Impactul Brexit-ului asupra economiei britanice, „mai rău decât al COVID-ului”.

(<https://www.digi24.ro/stiri/externe/ue/statistica-oficiala-impactul-brexit-ului-asupra-economiei-britanice-mai-rau-decat-al-covid-ului-1716667>)

Brexitul va avea pe termen lung asupra economiei britanice „un impact mai important decât pandemia” de COVID-19, a estimat joi Richard Hughes, președinte al organismului public de previziune bugetară OBR, într-un interviu pentru BBC, relatează AFP.

Ieșirea Regatului Unit din UE „va reduce PIB-ul pe termen lung cu circa 4%”, în timp ce efectul pandemiei îl va diminua cu „încă 2%”, potrivit estimărilor OBR (Office for Budget Responsibility), a precizat Hughes.

Organismul a revizuit în creștere previziunea sa de creștere economică pentru acest an – la 6,5% de la 4% anterior – și a revizuit în scădere estimarea sa privind impactul pe termen lung al pandemiei asupra Produsului Intern Brut (PIB) – la 2%, față de 3%.

„Cu timpul, vor deveni din ce în ce mai greu de distins efectele pandemiei de alți factori, precum Brexitul”, a avertizat OBR în raportul în care își prezintă previziunile economice.

În pofida unui acord comercial între UE și Regatul Unit, comerțul cu bunuri între insulă și continent a scăzut după intrarea efectivă în vigoare a Brexitului.

Ieșirea britanică din UE a complicat, de asemenea, foarte puternic venirea în Regatul Unit a lucrătorilor europeni, ceea ce agravează penuriile de mână de lucru și perturbările lanțurilor de aprovizionare ale țării.

Relansarea arată semne de scădere de tonus pentru Regatul Unit, care are de suferit din cauza penuriei de mână de lucru, creșterii prețurilor la energie, problemelor de aprovizionare, fără a omite însă și numărul din nou ridicat de cazuri de COVID-19.

3. feladatlap: Önreflexió a szakfordításban

1. Fordítsuk le románra/németre/angolra az alábbi szöveget!
2. Készítsünk Fordítói naplót (Translator Protocol), amelynek során leírjuk a fordítói munka során előforduló nehézségeket.

Alkoholos befolyásoltság vizsgálata

(<https://igazsagugyizsakerto.hu/2011/02/alkoholos-befolyasoltság-vizsgálata/>)

Az alkoholos állapot és befolyásoltság orvosszakértői megállapítására elsősorban büntetőügyekben és közlekedési balesetek kivizsgálásánál kerül sor. Az alkoholos befolyásoltság megállapítása a vizsgált személy véralkohol-koncentrációja alapján történik. A biztonságos gépjárművezetésben való korlátozottság véleményezésénél a befolyásoltság megállapítására a véralkoholszint a megfelelő.

Visszaszámolás

A vérminta minden esetben a minta vételének időpontjában meglévő alkoholkoncentrációt jelzi. A gyakorlatban azonban minden esetben felmerül az igény, hogy a koncentráció a cselekmény időpontjára visszaszámolva is kerüljön megállapításra. A véralkoholszint csökkenése általában óránként 0,15‰ (15 mg%), ami 7 g alkohol lebontásának felel meg.

A szakértői gyakorlatban gyakran előfordul, hogy az italfogyasztási adatok ismeretében alkoholos befolyásoltságra, a véralkohol-koncentrációra utólag kell véleményt adni. Ilyen esetekben vérvétel nem történt, a szakértői vizsgálat kizárólag az előzmény adatokra és az érintett vallomására támaszkodhat. Az előzményi adatok és az érintettek vallomása azonban gyakran bizonytalan, ami nehezíti a szakértői vélemény kialakítását.

Ezekben az esetekben a vélemény adását a következő adatok segíthetik: az elfogyasztott szeszes ital mennyisége, az italfogyasztás időpontja és időtartama, az adott időtartamon belül kb. hogyan oszlott meg az italfogyasztás mennyisége, a gyanúsított testsúlya, mikor, milyen élelmiszert fogyasztott.

Gyakran feltett kérdés, hogy a kiürülés stádiumában – akár hosszabb idővel az alkoholfogyasztás után – ittasanak érezhette-e magát az egyén. A kijózanodás során természetesnek tűnik, hogy az előzőleg súlyosabb alkoholos befolyásoltság alatt álló személy enyhülő tüneteket tapasztalhat, azonban ez balesetveszélyességi szempontból megtévesztő, mivel a tünetek nem jelzik pontosan az alkoholos állapot mértékét.

4. feladatlap: Adaptáció

Készítsük el az alábbi szövegek rövidített magyar nyelvű változatát úgy, hogy nem a szó szerinti pontosságra figyelünk, hanem a jó hangzásra, illetve a célnyelvi olvasók igényeire. Képzeljük el, hogy egy egészségmegőrző magazin számára írunk rövid cikket, útmutatót!

1. szöveg

Sfaturi pentru o sănătate mintală puternică

(<https://spitalulvoila.ro/sfaturi-pentru-o-sanatate-mintala-puternica/>)

Dacă ai putea alege cum să-ți construiești viața după cum ți-ai dori să arate, ce anume ai schimba pentru asta? Ai avea curajul să renunți la temerile tale în favoarea lucrurilor la care aspiři pentru o viață mai bună? Știi cine ești și unde vrei să ajungi, sau simți că vrei să fii cineva, și sunt obstacole care te țin pe loc? Ce anume te ține pe loc, sunt cu-adevărat acele piedici, sau este doar teama ta de propria-ți putere interioară care ți-ar oferi tot ceea ce ai nevoie pentru a-ți construi viața după cum vizezi?

Da, oamenii se tem de puterea lor interioară, de puterea psihicului lor, se tem să iasă din zona de confort a unor traume sau neputințe care împiedică progresul. Suntem prea obișnuiți să suferim, să trăim în frică, statutul de victimă pare să ofere un oarecare confort, dar nu există o farsă mai mare decât aceasta pe care ne-o jucăm singuri. Cu toții am trecut la un moment dat sau vom trece prin anumite traume, viața poate aduce cu ea și un șir de suferințe, depinde de noi cum ne adaptăm la ele.

Totul ține de sănătatea noastră mintală. Aici începe abordarea unui subiect complex care vizează înțelegerea sănătății mintale, a modului în care aceasta influențează gândirea și comportamentul nostru de zi cu zi, relațiile cu semenii noștri, felul în care ne adaptăm situațiilor stresante, și cel mai important, cum dobândim o reziliență psihică pentru a avea capacitatea să funcționăm optim, indiferent de situațiile mai dificile în care ne-am putea afla la un moment dat.

Înțelegerea unei sănătăți mintale optime

Suntem tentați să credem că o bună sănătate mintală înseamnă absența unei patologii la nivel psihic, lipsa depresiei și a anxietății. Însă mai mult decât atât, un psihic sănătos este un complex de caracteristici pozitive care permit o adaptare mai ușoară a individului la situații stresante sau mai puțin fericite care pot apărea inevitabil pe parcursul vieții.

Astfel, o persoană cu o sănătate mintală optimă prezintă:

- flexibilitate și adaptare la situații noi, învățând mecanisme de rezistență la stres,
- are poftă de viață,

- menține un echilibru între muncă și relaxare,
- construiește relații sănătoase cu semenii,
- vede scopul și sensul acțiunilor sale,
- are un sentiment de mulțumire și încredere în sine.

Relația între reziliență și sănătate mintală

Viața este un concept dinamic, este mereu în continuă schimbare. Dacă înțelegem acest lucru, ne-ar fi mai ușor să realizăm că și problemele pe care le avem la un moment dat se vor schimba, nu vor rămâne în viața noastră în permanență, asta dacă le lăsăm să plece. Ține de capacitatea noastră de adaptare și de puterea interioară la care alegem să apelăm pentru a ne regenera, eliberându-ne de rănila trecutului.

Majoritatea trecem în decursul vieții prin dezamăgiri, pierderi, schimbări, putem suferi tot felul de traume care-și pun amprenta asupra noastră într-un fel sau altul. Să nu uităm însă că toate au scopul lor, și să ne eliberăm de întrebări de genul „De ce mie?”, „Ce am făcut să merit asta?”, să punem problema altfel: „Cum pot folosi ce s-a întâmplat în favoarea mea?”, „Ce pot învăța sau cum pot crește ca om prin ceea ce s-a întâmplat?” Oamenii pot avea probleme, dar ei nu sunt problema lor, o detașare de situația respectivă ajută la găsirea unei soluții mult mai bune și mult mai rapid.

Asta fac oamenii rezilienți: înțeleg că lucrurile nu se întâmplă mereu în favoarea lor, dar se adaptează situației și rămân pozitivi cu speranța că vor găsi o rezolvare chiar dacă nu pe moment. Această abilitate numită reziliență este o caracteristică a unei sănătăți psihice puternice care permite revenirea din evenimentele neplăcute, persoanele în cauză reușesc să rămână concentrate, flexibile și productive în acțiunile lor.

Având un nivel crescut al rezilienței psihice și emoționale, ele reușesc să găsească mecanisme de adaptare la situațiile dificile, sunt mai puțin temătoare de incertitudinea caracteristică viitorului și sunt mai deschiși experiențelor noi.

Ne-am putea gândi că așa sunt ele, nu toți putem fi la fel de puternici și de curajoși, însă nu este chiar așa. Sunt o mulțime de modalități prin care îți poți îmbunătăți sănătatea psihică, poți deveni mai pozitiv și mai energic, poți învăța să-ți gestionezi mai bine emoțiile și înveți modalități de a te adapta la stresul zilnic, menținându-l la un nivel redus care să-ți permită să funcționezi optim.

Cum să-ți îmbunătățești sănătatea mintală?

În principiu, suferința este ceva neplăcut, este o durere interioară greu de localizat care ne împiedică să ne bucurăm de viața și de faptul că, pur și simplu, suntem.

Înțelegem altfel, suferința este un semnal al eului nostru că neglijăm niște mesaje emoționale pe care ni le transmite ființa noastră. Ignorând în continuare, deși e neplăcută suferința, o lăsăm să ajungă zona noastră de confort, constatăm problema, dar nu facem nimic pentru a o combate.

Dacă vedem că problema încă încearcă să obțină o schimbare benefică de la noi, ne distragem atenția de la ea cu tot felul de comportamente auto-distructive, căutăm soluția în alcool, droguri, ceva ce pe moment pare că este o rezolvare. De fapt, acel ceva nu este decât o perpetuare a problemei noastre pentru că atâta timp cât vom amâna găsirea unei soluții vom suferi mai mult.

Adevărul este că nu trebuie să suferi, nu trebuie să faci din suferință o prioritate, fă din viață o prioritate și bucură-te de ea alături de cei dragi. Sunt suficiente modalități prin care poți face asta.

Conexiunea socială – mai ales cea față-n față – o prioritate

Viața poate să ne aducă destule dezamăgiri în ceea ce privește relațiile pe care le avem cu cei din jur, ne poate face timizi și neîncrezători în oameni. Asta nu înseamnă că mereu se va întâmpla la fel, asta nu înseamnă că trebuie să renunțăm la interacțiunea cu ceilalți.

Suntem ființe sociale, avem nevoie de conexiuni pozitive și relații emoționale cu ceilalți. Experiențele mai puțin fericite pe care le-am avut în trecut vis-a-vis de acest subiect n-ar trebui să ne inhibe, din contră, ne-ar putea ajuta să căutăm relații sănătoase, constructive, bazate pe valori reale.

2. szöveg

What are Eating Disorders?

(<https://www.psychiatry.org/patients-families/eating-disorders/what-are-eating-disorders>)

Eating disorders are behavioral conditions characterized by severe and persistent disturbance in eating behaviors and associated distressing thoughts and emotions. They can be very serious conditions affecting physical, psychological and social function. Types of eating disorders include anorexia nervosa, bulimia nervosa, binge eating disorder, avoidant restrictive food intake disorder, other specified feeding and eating disorder, pica and rumination disorder.

Taken together, eating disorders affect up to 5% of the population, most often develop in adolescence and young adulthood. Several, especially anorexia nervosa and bulimia nervosa are more common in women, but they can all occur at any age and affect any gender. Eating disorders are often associated with preoccupations with food, weight or shape or with anxiety about eating or the consequences of eating certain foods. Behaviors associated with eating disorders including restrictive eating or avoidance of certain foods, binge eating, purging by vomiting or laxative misuse or compulsive exercise. These behaviors can become driven in ways that appear similar to an addiction.

Eating disorders affect several million people at any given time, most often women between the ages of 12 and 35. There are several types of eating disorders. The most common are anorexia nervosa, bulimia nervosa, binge eating

disorder, avoidant restrictive food intake disorder (ARFID) and other specified feeding and eating disorder (OSFED).

Eating disorders often co-occur with other psychiatric disorders most commonly, mood and anxiety disorders, obsessive-compulsive disorder, and alcohol and substance use disorders. Evidence suggests that genes and heritability play a part in why some people are at higher risk for an eating disorder, but these disorders can also afflict those with no family history of the condition. Treatment should address psychological, behavioral, nutritional and other medical complications. The latter can include consequences of malnutrition or of purging behaviors including, heart and gastrointestinal problems as well as other potentially fatal conditions. Ambivalence towards treatment, denial of a problem with eating and weight, or anxiety about changing eating patterns is not uncommon. With proper medical care, however, those with eating disorders can resume healthy eating habits, and recover their emotional and psychological health.

Types of Eating Disorders

Anorexia Nervosa

Anorexia nervosa is characterized by self-starvation and weight loss resulting in low weight for height and age. Anorexia has the highest mortality of any psychiatric diagnosis other than opioid use disorder and can be a very serious condition. Body mass index or BMI, a measure of weight for height, is typically under 18.5 in an adult individual with anorexia nervosa.

Dieting behavior in anorexia nervosa is driven by an intense fear of gaining weight or becoming fat. Although some individuals with anorexia will say they want and are trying to gain weight, their behavior is not consistent with this intent. For example, they may only eat small amounts of low-calorie foods and exercise excessively. Some persons with anorexia nervosa also intermittently binge eat and/or purge by vomiting or laxative misuse.

There are two subtypes of anorexia nervosa:

Restricting type, in which individuals lose weight primarily by dieting, fasting or excessively exercising.

Binge-eating/purging type in which persons also engage in intermittent binge eating and/or purging behaviors.

Over time, some of the following symptoms may develop related to starvation or purging behaviors:

- Menstrual periods cease
- Dizziness or fainting from dehydration
- Brittle hair/nails
- Cold intolerance
- muscle weakness and wasting
- Heartburn and reflux (in those who vomit)
- Severe constipation, bloating and fullness after meals

- Stress fractures from compulsive exercise as well as bone loss resulting in osteopenia or osteoporosis (thinning of the bones)
- Depression, irritability, anxiety, poor concentration and fatigue

3. szöveg

Gesunde Ernährung

(<https://www.stmgp.bayern.de/vorsorge/gesund-leben/ernaehrung>)

Eine gesunde Ernährung wirkt sich positiv auf das gesamte Wohlbefinden aus, hilft vielen Krankheiten vorzubeugen und kann bestehende Beschwerden maßgeblich lindern.

- Grundlagen einer gesunden Ernährung
- Vorteile einer gesunden Ernährung
- Übergewicht bei Kindern und Jugendlichen
- Emotionales Essverhalten
- Gesund und Gut: Rezeptideen für jeden Geschmack
- Aus dem Bayerischen Präventionsplan
- Mehr erfahren
- Grundlagen einer gesunden Ernährung

Oftmals fällt es heute schwer, sich gesund zu ernähren. Zeitmangel und einfache Verfügbarkeit führen zu vermehrtem Konsum von Fertiggerichten. Auch werden oft zu viel Fleisch, Wurst, Fett und Zucker verzehrt. Diese kalorienreiche Fehlernährung und der gleichzeitige Mangel an körperlicher Aktivität können das Risiko für viele Erkrankungen erhöhen. Dazu zählen zum Beispiel Herz-Kreislauf-Leiden oder Diabetes mellitus.

Wer sich gesund ernährt, erhält und verbessert sein Wohlbefinden, beugt zahlreichen Krankheiten vor und fühlt sich fit und vital. Obst und Gemüse enthalten Ballaststoffe und Vitamine und sollten täglich Bestandteil des Speiseplans sein. Vollkorngetreideprodukte, Kartoffeln und Hülsenfrüchte beliefern den Körper mit Energie und Mineralstoffen. Eiweiß findet sich in zahlreichen pflanzlichen und tierischen Lebensmitteln und gilt als unverzichtbarer Baustoff für die Zellen.

Eine ausreichende Flüssigkeitszufuhr ist ebenfalls wichtig, dabei sollten energiearme Getränke wie Wasser oder ungesüßte Tees bevorzugt werden.

Der ausgewogene Konsum verschiedener Lebensmittel ist das Prinzip der gesunden Ernährung. Wer die Lebensmittelvielfalt genießt und bei Zucker, Salz und Fett Maß hält, hat in der Regel keine Mangelerscheinungen zu befürchten.

Viele Lebensmittel beinhalten versteckt größere Mengen Zucker oder sind daher nur bedingt und in Maßen zu empfehlen. Dies gilt beispielsweise für Limonaden, Fertig-Müslis oder viele Fertiggerichte.

Gesund, gut und abwechslungsreich

Immer wieder hört man das Vorurteil, gesunde Ernährung würde den Verzicht auf viele schmackhafte Nahrungsmittel bedeuten. Die Auswahl an Lebensmitteln und Rezepten, die gesund und gut sind, ist unbegrenzt und bietet für jeden Geschmack das Richtige. Dabei ist stets auf individuelle Besonderheiten und Umstände Rücksicht zu nehmen. Nicht nur sind die Geschmäcker verschieden. Alter, eventuelle Erkrankungen, körperliche Betätigung und vieles weitere sollten im Rahmen einer gesunden Ernährung berücksichtigt werden. Wer sich viel bewegt, hat beispielsweise einen höheren täglichen Energieverbrauch als weniger aktive Menschen.

5. feladatlap: Átváltási műveletek a fordításban

Az alábbi részlet Abonyi Árpád 1907-ben megjelent ifjúsági regényéből származik. Fordítsuk le a szöveget angol/német, illetve román nyelvre. A fordítás elkészítése során vegyük figyelembe, hogy a regény nyelvezete, szóhasználata, stílusa és helyesírása az 1907-es nyelvállapotot tükrözi. Fordítás közben figyeljünk az anakronizmusok elkerülésére. A fordítás elkészítése után gyűjtsük ki kategóriák szerint az átváltási műveletek legfontosabb példáit (l. a 3. fejezetet). Figyeljünk oda a reáliákra is (l. az 5.1. alfejezetet).

Abonyi Árpád: *Magyar fiúk Afrikában*. 1907. Első fejezet (részlet)
(<https://mek.oszk.hu/11800/11858/>)

Az 1878-diki esztendőben, midőn a mi katonáinknak háborút kellett viselniök a bosnyákokkal, odalenn Bosnyákországban egy Radák István nevű fiatalember is szolgált tüzérönkéntesi sorban – családja két hűséges szolgáljával: az oláh Gozár Juonnal és a székely származású Vigyázó Jánoskával.

A fiatal tüzérönkéntes, Radák testvérbátyja: Radák Domokos, ki nagytudományú, lelkes, bátor férfiú volt s élete főcéljának tartotta, hogy a magyar névnek a tudományos világban becsületet szerezzen: mintegy három esztendő előtt elutazott Közép-Afrikába, hogy e még ismeretlen, vad afrikai területen új tudományos fölfedezéseket tegyen és ettől az időtől kezdve nyoma veszett. Hova lett, mi történt vele, nem tudta senki.

Testvéröccse, a fiatal tüzérönkéntes, odalenn Bosnyákországban erre, nemes fiatal szíve ösztönzésére, elhatározta, hogy török-szakad, de eltűnt bátyját minden áron föl fogja keresni. És ha még életben van, haza vezérli özvegy édesanyjuk kastélyába, hol a tisztos ősz nagyasszony fájdalmas szívvel búsult nagyobbik édes fia után, kit tudományszomja valahol az ismeretlen Afrika vadonságában nyilván súlyos veszedelembé sodort. Erre a nagy útra, mely életveszedelem és vasakarat dolgában vetekedett a legvakmerőbb elhatározásokkal, hűséges kísérő gyanánt hozzácsatlakozott az oláh Gozár Juon és a székely Vigyázó Jánoska. A bosnyák községből egy enyhe téli éjszakán, lovaikra kapva, utána rugaszkodtak s kijelentették neki, hogy tűzön-vizen keresztül, akárhová követni fogják.

Erre mindhárman útnak indultak s az 1878. évi enyhe, decemberi éjszakáján kilovagolván a bosnyák faluból, gyors ügetéssel tartottak rövid tájékozódás után a nyugatra eső dalmáciai határ felé.

Harmadfélórai lovaglás után éjjeli tizenegy óra tájban Radák egy sziklás fensíkon megállította lovát s elégedetten mutatott kinyújtott jobb kezével délnyugat felé.

– Ott az első állomás, fiuk! Nincs messzebb fél mértföldnél.
Jánoska és Gozár a mutatott irány felé néztek.

A magasan járó hold fényében kibontakozó festői szép látvány annyira meglepte őket, hogy az első percekben nem tudtak szóhoz jutni a bámulattól. A sziklák közelében ósrégi, ódon városka feküdt.

– Miféle város légyen ez, úrfi? – tudakolta Jánoska, mikor Gozárral együtt már jól kibámulta magát.

– Raguza – felelte az ifjú s örvendő hangján megérzett, mennyire meg van elégedve, hogy útjának ez első állomását szerencsésen, minden baj nélkül sikerült elérnie. – Ahol most állunk – fordult magyarázva a két emberhez –, az már Dalmácia. Az meg ott, amint mondtam, Raguza, a dalmát partvidék egyik legnagyobb és legrégebb városa.

– Hát az a rettentő nagy fehérség ott lenn, ugyan mi légyen? – kérdezte Jánoska csodálkozva. – Minthogy, úgy nézem... mozog...

– Persze, hogy mozog – válaszolta mosolyogva az ifjú –, ez a rettentő nagy fehérség, Jánoska fiam, az Adriai-tenger.

– Tyű, fikomadta!... – csúszott ki Vigyázó Jánoska száján a góbé ige, s nagy bámulatában szeme még tágabb karikára nyílt – hát lám, az ott a tenger... be rettentő egy víz! Nincs annak vége sehol!

Radák most visszatolta messzelátóját tokjába, mely vállán átvetve keskeny szíjon függött s elindította lovát a város felé.

– Lépésben, fiaim – parancsolta az utána poroszkáló legényeknek –, éjféltől nem akarok a városba érkezni.

6. feladatlap: Szövegtípus és fordítás

1. Az alábbi tudósításokat fordítsuk le magyar nyelvre. Figyeljünk a sajtónyelvi jellegzetességekre.

1. szöveg:

Poșta Română investește patru milioane de euro pentru curierat și transport mai eficient

AGERPRES/(AS – editor: Constantin Balaban, editor online: Irina Giurgiu)
(<https://agerpres.ro/economic/2025/05/02/posta-romana-investeste-patru-milioane-de-euro-pentru-curierat-si-transport-mai-eficiente--1445019>)

Poșta Română a demarat procedura de achiziție a 80 de autoutilitare moderne, pentru un transport mai rapid, mai sigur și mai eficient, investiția totală estimată pentru această achiziție fiind de 18,96 milioane lei, fără TVA.

‘Achiziția face parte dintr-un amplu proces de transformare și digitalizare a companiei, alături de investițiile recente în echipamente IT, automatizări și dezvoltarea de servicii noi, adaptate așteptărilor clienților’, a informat Compania Națională ‘Poșta Română’ într-un comunicat de presă, transmis vineri AGERPRES.

Potrivit companiei, în prezent, Poșta Română operează cu peste 1.000 de vehicule. Cele 80 de noi vehicule vor fi achiziționate prin leasing financiar pe patru ani și vor beneficia de asigurare CASCO pe întreaga perioadă și RCA pentru primul an.

Contractul este împărțit în două loturi: un prim lot de 40 de autoutilitare de 3,5 tone, tip Furgon, și un al doilea lot compus din 40 de autoutilitare de 3,5 tone, caroserie Box cu oblon ridicător.

Anunțul de participare a fost publicat în SEAP sub codul CN108057, iar termenul limită pentru depunerea ofertelor sau a cererilor de participare este 2.06.2025, ora 15:00.

Compania Națională ‘Poșta Română’ își continuă demersurile de modernizare și își consolidează astfel poziția de lider pe piața serviciilor poștale și de logistică din România, răspunzând dinamic noilor cerințe ale pieței și standardelor europene.

Poșta Română este operatorul național din domeniul serviciilor poștale și se află în proprietatea statului român, reprezentat de Ministerul Cercetării, Inovării și Digitalizării (93,52% din pachetul de acțiuni) și Fondul Proprietatea (6,48% din pachetul de acțiuni).

2. szöveg:

Activists say ship heading to Gaza was attacked by drones off coast of Malta
(<https://www.bbc.com/news/articles/cx27z0r8n5do>)

The Maltese authorities said they had sent a tugboat to put out a fire on board the vessel.

Activists who were planning to sail an aid ship to Gaza say it was struck by drones in international waters off the coast of Malta – appearing to accuse Israel of being behind the attack.

The Freedom Flotilla Coalition said its ship The Conscience was targeted at 00:23 local time on Friday and issued an SOS signal right after the attack.

The group said it had planned to sail to Gaza and “challenge Israel’s illegal siege and blockade” there.

The Maltese government said everyone aboard the ship is “confirmed safe” and that a fire onboard the ship was “brought under control overnight”.

The NGO called for Israeli ambassadors to be summoned to answer for “violation of international law, including the ongoing blockade and the bombing of our civilian vessel”.

The Israeli military said it was looking into reports of the attack.

The Maltese government said that 12 crew and four activists were on board the boat, while the NGO said 30 activists had been on board.

The Freedom Flotilla Coalition uploaded a video showing a fire on one of its ships but did not indicate whether anyone had been hurt. It said the attack appeared to have targeted the generator, which left the ship without power and at risk of sinking.

Freedom Flotilla Coalition Flames shown on a ship Freedom Flotilla Coalition

The activists posted a video of a fire on board their ship

The Maltese government said a tugboat was sent to the scene to extinguish the fire, which they say was under control by 01:28 local time.

“By 2:13, all crew were confirmed safe but refused to board the tug,” the statement said, adding the ship remains outside territorial waters.

Cyprus responded to the SOS signal by dispatching a vessel, the charity said, but that it was not “providing the critical electrical support needed”.

The coalition is campaigning to end Israel’s blockade of Gaza.

Two months ago, Israel shut all crossings to Gaza – preventing all goods, including food, fuel and medicines from entering – and later resumed its military offensive, ending a two-month ceasefire with Hamas.

The Israeli military launched a campaign to destroy Hamas in response to an unprecedented cross-border attack on 7 October 2023, in which about 1,200 people were killed and 251 others were taken hostage.

At least 52,418 people have been killed in Gaza during the ensuing war, according to the territory's Hamas-run health ministry.

3. szöveg:

Keno Verseck: Präsidentschaftswahl in Rumänien: Siegt ein Rechtsextremist?

(<https://p.dw.com/p/4tlN2>)

In Rumänien wird am Sonntag die im Dezember 2024 annullierte Präsidentschaftswahl wiederholt. Favorit ist ein prorussischer Rechtsextremist. Sein wichtigster Kontrahent steht für die Kontinuität des Klientelismus.

Drei Männer und eine Frau stehen vor einer bunten Wand in den rumänischen Farben blau, gelb und rot und schauen auf das Publikum, das von hinten zu sehen ist

Bei einer TV-Debatte stellten sich vier der Präsidentschaftskandidaten den Zuschauern (v.l.n.r): George Simion, Elena Lasconi, Nicusor Dan und Crin AntonescuBild: Cristian Ștefănescu/DW

In der rumänischen Öffentlichkeit scheint derzeit nicht das Gefühl zu herrschen, dass man schicksalhafte Tage erlebt. Die Stimmung hat eher etwas von einer Mischung aus Überdruß und Müdigkeit. Dennoch steht das Land an einem Scheideweg.

Am Sonntag (04.05.2025) findet eine der wichtigsten Wahlen der postkommunistischen rumänischen Geschichte statt – jene Präsidentschaftswahl, die nach der annullierten Wahl von Ende 2024 wiederholt werden muss. Der Präsident hat in Rumänien wenige innenpolitische, dafür aber einige außenpolitische Befugnisse und ist eine einflussreiche Stimme im Land. Nun ist für dieses Amt zum ersten Mal seit dem Sturz der national-stalinistischen Ceausescu-Diktatur im Dezember 1989 ein Rechtsextremist der Favorit – der ehemalige Fußball-Hooligan George Simion. Sein wichtigster Kontrahent, Crin Antonescu, steht für die jahrzehntelange Misere der rumänischen Demokratie.

Es ist eine Wahl, bei der nur eines feststeht: Egal, wie sie ausgeht – das bevölkerungsreichste Land Südosteuropas, das zugleich wichtigster EU- und NATO-Partner der Region ist, steuert in eine höchst unsichere, schwierige Zukunft. In einer Situation, in der Rumänien den russischen Krieg gegen die Ukraine so nah erlebt wie kein anderes EU-Land – als Unions-Mitglied, das die längste Grenze zur Ukraine hat, durch immer wieder über sein Territorium fliegende Raketen und im Donaudelta abstürzende Shahed-Drohnen und durch häufige russische Provokationen im Schwarzen Meer.

2. Az alábbi jogi nyelvi szövegeket fordítsuk le magyar nyelvre. Figyeljünk a szaknyelvi sajátosságokra!

1. szöveg

Legea învățământului superior

(https://edu.ro/sites/default/files/_fișiere/Minister/2023/Legi_educatie_Romania_educata/legi_monitor/Legea_invatamantului_superior_nr_199.pdf)

(1) Prezenta lege asigură cadrul legal pentru exercitarea, în instituțiile de învățământ superior, sub autoritatea statului român, a procesului de educație, cercetare și formare continuă, și reglementează structura, organizarea și funcționarea învățământului superior din România, statutul personalului din învățământul superior, precum și cadrul legal de asigurare a calității.

(2) Statul asigură acces echitabil în învățământul superior, fără nicio formă de discriminare, cetățenilor României, cetățenilor statelor membre ale Uniunii Europene, cetățenilor statelor aparținând Spațiului Economic European și ai Confederației Elvețiene, precum și cetățenilor britanici și membrilor familiilor acestora, ca beneficiari ai Acordului privind retragerea Regatului Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord din Uniunea Europeană și din Comunitatea Europeană a Energiei Atomice 2019/C 384 I/01.

(3) În România învățământul superior este un serviciu de interes public, ce constituie prioritate națională și care se desfășoară, în condițiile prezentei legi, în limba română, în limbile minorităților naționale și în limbi de circulație internațională.

(4) În domeniul educației și al formării profesionale prin sistemul național de învățământ superior, dispozițiile prezentei legi prevalează asupra oricăror prevederi din alte acte normative. În caz de conflict între acestea, se aplică dispozițiile prezentei legi.

(5) Statul încurajează dezvoltarea parteneriatului public/privat.

2. szöveg

Higher Education and Research Act 2017

(<https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2017/29>)

Chapter 29

An Act to make provision about higher education and research; and to make provision about alternative payments to students in higher or further education.

Be it enacted by the Queen's most Excellent Majesty, by and with the advice and consent of the Lords Spiritual and Temporal, and Commons, in this present Parliament assembled, and by the authority of the same, as follows:

Part 1

The Office for Students

Establishment of the Office for Students

1 The Office for Students

(1) A body corporate called the Office for Students is established.

(2) In this Act that body is referred to as “the OfS”.

(3) Schedule 1 contains further provision about the OfS.

2. General duties

(1) In performing its functions, the OfS must have regard to:

(a) the need to protect the institutional autonomy of English higher education providers,

(b) the need to promote quality, and greater choice and opportunities for students, in the provision of higher education by English higher education providers,

(c) the need to encourage competition between English higher education providers in connection with the provision of higher education where that competition is in the interests of students and employers, while also having regard to the benefits for students and employers resulting from collaboration between such providers,

(d) the need to promote value for money in the provision of higher education by English higher education providers,

(e) the need to promote equality of opportunity in connection with access to and participation in higher education provided by English higher education providers,

(f) the need to use the OfS’s resources in an efficient, effective and economic way, and

(g) so far as relevant, the principles of best regulatory practice, including the principles that regulatory activities should be:

(i) transparent, accountable, proportionate and consistent, and

(ii) targeted only at cases in which action is needed.

(2) The reference in subsection (1)(b) to choice in the provision of higher education by English higher education providers includes choice amongst a diverse range of—

(a) types of provider,

(b) higher education courses, and

(c) means by which they are provided (for example, full-time or part-time study, distance learning or accelerated courses).

3. szöveg**Niedersächsisches Hochschulgesetz (NHG)**

(<https://voris.wolterskluwer-online.de/browse/document/dual/>)

§ 6 NHG – Studiengänge und ihre Akkreditierung; Regelstudienzeit; Studienberatung

Amtliche Abkürzung

(1) Studiengänge im Sinne dieses Gesetzes werden durch Prüfungsordnungen geregelt und führen in der Regel zu einem berufsqualifizierenden Abschluss durch eine Hochschulprüfung oder eine staatliche oder eine kirchliche Prüfung.

(2) Nach Maßgabe der in den Zielvereinbarungen (§ 1 Abs. 3) getroffenen Festlegungen richtet die Hochschule Studiengänge ein, nimmt wesentliche Änderungen von Studiengängen vor oder schließt sie; die Einrichtung, Schließung und wesentliche Änderung weiterbildender Masterstudiengänge, die in der Entwicklungsplanung (§ 1 Abs. 3 Satz 2) enthalten sind, sind dem Fachministerium anzuzeigen. 2Studiengänge sind nach Maßgabe des Studienakkreditierungsstaatsvertrages vom 1./20. Juni 2017 (Nds. GVBl. S. 290) in der jeweils geltenden Fassung und der auf seiner Grundlage erlassenen Verordnungen zu akkreditieren und zu reakkreditieren; Gleiches gilt für wesentliche Änderungen am Akkreditierungsgegenstand eines Studiengangs, wenn diese nicht von dessen bestehender Akkreditierung umfasst sind. 3Die Aufnahme des Studienbetriebs setzt den erfolgreichen Abschluss der Akkreditierung voraus. 4Das Fachministerium kann Ausnahmen von den Sätzen 2 und 3 zulassen. 5In einer Zielvereinbarung können Fristen für eine erneute Akkreditierung oder für eine ausnahmsweise nachzuziehende Akkreditierung eines Studiengangs bestimmt werden. 6Das Fachministerium ist zuständig für den Erlass von Verordnungen nach Artikel 4 Abs. 1 bis 5 und Artikel 16 des Studienakkreditierungsstaatsvertrages sowie für die sonstigen sich aus dem Studienakkreditierungsstaatsvertrag ergebenden Aufgaben. 7Satz 5 gilt nicht, wenn die Qualitätssicherungsverfahren der Hochschule akkreditiert sind (Systemakkreditierung). 8Abweichend von Satz 1 wird ein Studiengang durch Verfügung des Fachministeriums geschlossen, wenn er entgegen der Zielvereinbarung angeboten wird.

(3) 1Für jeden Studiengang ist eine Regelstudienzeit festzulegen, die maßgebend ist für die Gestaltung der Studiengänge und des Lehrangebots sowie die Ermittlung und Feststellung der Ausbildungskapazitäten. 2Die Regelstudienzeit beträgt bei Studiengängen mit dem Abschluss

1.

Bachelor mindestens drei und höchstens vier Jahre und

2.

Master mindestens ein Jahr und höchstens zwei Jahre.

Bei konsekutiven Studiengängen, die zu einem Bachelorgrad und einem darauf aufbauenden Mastergrad führen, beträgt die Gesamtregelstudienzeit höchstens fünf Jahre. 4Andere Regelstudienzeiten dürfen in besonders begründeten Fällen festgesetzt werden; dies gilt insbesondere für berufsbegleitende Bachelor- und Masterstudiengänge sowie für Studiengänge, die in besonderen Studienformen wie Kompakt- oder Teilzeitstudiengängen für Studierende angeboten werden.

(4) Die Hochschulen unterstützen die Studierenden beim Erwerb einer internationalen Qualifikation insbesondere durch Integration und Vermittlung von Studienzeiten im Ausland. 2Im Ausland erbrachte Studien- und Prüfungsleistungen werden als Studien- und Prüfungsleistungen nach Maßgabe eines von den Mitgliedstaaten der Europäischen Union allgemein anerkannten Bewertungssystems in inhaltlich vergleichbaren Studiengängen anerkannt. 3Für Absolventinnen und Absolventen eines Hochschulstudiums sind zur Vermittlung weiterer wissenschaftlicher oder beruflicher Qualifikationen oder zur Vertiefung eines Studiums postgraduale Studiengänge anzubieten; postgraduale Studiengänge an Universitäten und gleichgestellten Hochschulen können auch der Heranbildung des wissenschaftlichen und künstlerischen Nachwuchses dienen. 4Postgraduale Studiengänge, die zu einem Mastergrad führen, dauern höchstens zwei Jahre; Absatz 3 Satz 4 gilt entsprechend.

(5) Die Studierenden haben einen Anspruch auf umfassende Beratung über Inhalte, Aufbau und Anforderungen eines Studiums. 2Die Hochschulen nehmen die Studienberatung als eigene Aufgabe wahr.

3. Az alábbi orvosi/gyógyszerészeti szövegeket fordítsuk le magyar nyelvre

1. szöveg

Omega 3-6-9

(<https://www.alevia.com.ro/omega-3-6-9-pachet/>)

Uleiul de pește ajută la menținerea sănătății inimii și contribuie la menținerea funcției normale a creierului. Uleiul de în îmbunătățește starea de spirit și ajută la relaxarea optimă. Uleiul de limba-mielului susține sănătatea tractului respirator.

Recomandat ca adjuvant în:

- Dislipidemii, hipercolesterolemie, hipertrigliceridemie
- Ateroscleroză, hipertensiune arterială, tromboze, infarct miocardic, insuficiență cardiacă, palpitație cardiacă
- Inflamații: osteoartrită, artrită reumatoidă
- Diabet zaharat tip II, obezitate

- Alergii, anorexie, depresie, fibromialgie, glaucom, tulburări de memorie, migrene, osteoporoză
- Infertilitate hormonală masculină și feminină, afecțiuni benigne ale prostatei

Compoziție per comprimat: ulei de pește (6% EPA, 4 % DHA) 400mg, ulei de in (*Linum usitatissimum*) 400mg, ulei de limba-mielului (*Borago officinalis*) 400mg.

- Poate ajuta la funcționarea cognitivă optimă (ulei de pește)
- Contribuie la păstrarea sănătății psihice și la relaxare (ulei de in)
- Poate ajuta la reglarea valorii lipidelor în sânge (ulei de pește)
- Ajută la menținerea articulațiilor sănătoase, flexibile și mobile (ulei de pește și ulei de limba-mielului)
- Ajută la funcționarea normală a sistemului digestiv (ulei de in)
- Contribuie la reducerea apetitului și a aportului caloric (ulei de in)

Dozaj: 1 capsulă de 3 ori pe zi, timp de minim 3 luni.

Atenție!

A nu se depăși doza recomandată pentru consumul zilnic. Suplimentele alimentare nu înlocuiesc o dietă variată și echilibrată și un mod de viață sănătos. A nu se lăsa la îndemâna și la vederea copiilor mici. Contraindicat copiilor sub 3 ani, persoanelor alergice la pește sau la oricare dintre ingredientele produsului, precum și în cazul persoanelor cu afecțiuni neuro-psihice majore (schizofrenie, epilepsie). Poate interacționa cu produse anticoagulante, antiagregante plachetare, heparină, agenți trombolitici, potențând efectul acestora și crescând riscul sângerării, la utilizare concomitentă. A se utiliza decalat cu 2 ore de orice produs pe bază de fier. În cazul femeilor însărcinate sau care alăptează, utilizarea se face numai la recomandarea specialistului. A se păstra la loc uscat, ferit de lumină și căldură.

2. szöveg

Vitamins

(<https://medlineplus.gov/ency/article/002399.htm>)

Not eating enough fruits, vegetables, beans, lentils, whole grains and fortified dairy foods may increase your risk for health problems, including heart disease, cancer, and poor bone health (osteoporosis).

- Vitamin A helps form and maintain healthy teeth, bones, soft tissue, mucous membranes, and skin.
- Vitamin B6 is also called pyridoxine. Vitamin B6 helps form red blood cells and maintain brain function. This vitamin also plays an important role in

the proteins that are part of many chemical reactions in the body. The more protein you eat the more pyridoxine your body requires.

- Vitamin B12, like the other B vitamins, is important for metabolism. It also helps form red blood cells and maintain the central and peripheral nervous systems.
- Vitamin C, also called ascorbic acid, is an antioxidant that promotes healthy teeth and gums. It helps the body absorb iron and maintain healthy tissue. It is also essential for wound healing.
- Vitamin D is also known as the “sunshine vitamin,” since it is made by the body after being in the sun. Ten to 15 minutes of sunshine 3 times a week is enough to produce the body’s requirement of vitamin D for most people at most latitudes. People who do not live in sunny places may not make enough vitamin D. It is very hard to get enough vitamin D from food sources alone. Vitamin D helps the body absorb calcium. You need calcium for the normal development and maintenance of healthy teeth and bones. It also helps maintain proper blood levels of calcium and phosphorus.
- Vitamin E is an antioxidant also known as tocopherol. It helps the body form red blood cells and use vitamin K.
- Vitamin K is needed because without it blood would not coagulate normally. Some studies suggest that it is important for bone health.
- Biotin is essential for the metabolism of proteins and carbohydrates, and in the production of hormones and cholesterol.
- Niacin is a B vitamin that helps maintain healthy skin and nerves. It also has triglyceride-lowering effects at higher doses.
- Folate works with vitamin B12 to help form red blood cells. It is needed for the production of DNA, which controls tissue growth and cell function. Any woman who is pregnant should be sure to get enough folate. Low levels of folate are linked to birth defects such as spina bifida. Many foods are now fortified with folate in the form of folic acid.
- Pantothenic acid (vitamin B5) is essential for the metabolism of food. It also plays a role in the production of hormones and cholesterol.
- Riboflavin (vitamin B2) works with the other B vitamins. It is important for body growth and the production of red blood cells.
- Thiamine (vitamin B1) helps the body cells change carbohydrates into energy. Getting enough carbohydrates is very important during pregnancy and breastfeeding. It is also essential for heart function and healthy nerve cells.
- Choline helps in normal functioning of the brain and nervous system. Lack of choline can cause swelling in the liver.
- Carnitine helps the body to change fatty acids into energy.

3. szöveg

Aspirin Complex

(<https://www.aspirin.de/aspirin-complex#vorteile>)

Anwendungsgebiete: Wann hilft Aspirin® Complex?

Als Medikament gegen Erkältungsbeschwerden wirkt Aspirin® Complex zuverlässig und schnell bei:

- Schnupfen mit verstopfter Nase
- Gliederschmerzen
- Halsschmerzen
- Kopfschmerzen
- Fieber

Inhaltsstoffe und Wirkung: Was ist in Aspirin® Complex enthalten?

Aspirin® Complex ist eine Kombination aus zwei hocheffizienten Wirkstoffen:

- Der bekannte Aspirin® – Wirkstoff Acetylsalicylsäure verhindert die Bildung von fieber-, schmerz- und entzündungsauslösenden Substanzen und hilft somit gegen die lästigsten Erkältungsbeschwerden Kopfschmerzen, Halsschmerzen, Gliederschmerzen und Fieber.
- Der Anti-Schnupfen-Wirkstoff Pseudoephedrin wirkt gefäßverengend und sorgt so für ein Abschwellen der Schleimhaut in der Nase für bis zu sechs Stunden. Dadurch, dass der Wirkstoff oral eingenommen wird und nicht nur lokal wirkt, können auch die sonst nur schwer zugänglichen Nasennebenhöhlen befreit werden. Endlich frei durchatmen!

Die Wirkung von Aspirin® Complex auf einen Blick:

- Effektive Wirkung bei Erkältung mit Schnupfen
- Befreit Nase und Nebenhöhlen
- Lindert Kopf-, Hals- und Gliederschmerzen
- Senkt Fieber
- Wirkt entzündungshemmend

Dosierung und Einnahme von Aspirin® Complex

Die empfohlene Dosis von Aspirin® Complex beträgt:

Erwachsene und Jugendliche ab 16 Jahren 1-2 Beutel bis zu 6 Beutel.

Falls notwendig, kann die Einzeldosis in Abständen von 4-8 Stunden wiederholt werden.

7. feladatlap: EU-s szövegek fordítási nehézségei

1. Europe will need a flexible policy which is responsive to the priorities and needs of the Member States.
2. The staff concerned shall report to the Head of Division.
3. With regard to the matter, the institutions consulted companies and the relevant experts.
4. This agreement is without prejudice to the respective legal positions of the Kingdom of Spain and the United Kingdom.
5. The Parties shall execute the agreement and the letter of commitment on 12 May and 12 June 2021, respectively.
6. A first series of actions was completed. The mission was accomplished.
7. The property is owned by the state.
8. The competent authority shall be notified of the quantities accepted by the operator concerned.
9. The Parliament notes the report of the Commission.
10. The Board hereby confirms the decision.

I. Feladatok

a) Fordítsuk magyarra a fenti mondatokat. Legyünk különös figyelemmel az aláhúzott szakkifejezésekre, mivel azok nem mindig ugyanazt jelentik az EU-s szövegek kontextusában, mint egy másik szövegben.

b) Magyarazzuk meg az aláhúzott szavak esetében a választott/használt fordítást! Miért pontosan azt használtuk?

II. Fordítsuk angolra, majd írjuk le egy bekezdésben, hogy mi jelentette a legnagyobb nehézséget a fordítási folyamat során.

Figyelem: használható IATE, GLOSBE, de nem használható az EUR-LEX!

5) A Tanács 2004. július 1-jei következtetéseiben felkérte a Bizottságot, hogy terjesszen elő a 75/442/EGK irányelv – amelyet a 2006/12/EK irányelv helyezett hatályon kívül és lépett annak helyébe – egyes aspektusainak felülvizsgálatára vonatkozó javaslatot a hulladék és a nem hulladék, valamint a hasznosítás és az ártalmatlanítás közötti különbség pontosítása érdekében.

(6) Minden hulladékgazdálkodási politika elsődleges célja a hulladékkezelés és -gazdálkodás emberi egészségre és környezetre gyakorolt negatív hatásainak minimalizálása kell hogy legyen. A hulladékpolitikának az erőforrások felhasználásának csökkentésére kell törekednie, és előnyben kell részesítenie a hulladékhierarchia alkalmazását.

(7) A Tanács a közösségi hulladékgazdálkodási stratégiáról szóló 1997. február 24-i állásfoglalásában (1) megerősítette, hogy a hulladékgazdálkodás elsődleges prioritása a hulladékmegelőzés kell legyen, és hogy az újrahasználatot és az anyagi újrafeldolgozást kell előnyben részesíteni a hulladék energetikai hasznosításával szemben, amennyiben ezek nyújtják a legjobb ökológiai lehetőségeket.

FORRÁSOK

Szakirodalom

Albert Sándor

2013 Az állandósult kifejezések néhány fordítási problémája. In: Bárdosi Vilmos (szerk.): *Reáliák a lexikológiától a frazeológiáig. Értelmezések és fordítási kérdések*. Budapest, Tinta Kiadó, 10–32.

ASSIS, Alexandra Rosa

2022 Audiovizuális fordítás a leíró fordítástudomány tükrében. Kérdések, kihívások és lehetőségek a 21. században. In: Robin Edina – Sereg Judit (szerk.): *Audiovizuális fordítástudomány – fordításban*. Budapest, Az ELTE BTK Nyelvi Közvetítés Intézete (Fordító- és Tolmácsképző Tanszék kiadványa, fordította: Nagy Melinda és Kovács András), 2–14.

BARHUDAROV, Leonid S.

1975 A nyelvi jelentés típusai és a fordítás. In: Bart I., Klaudy K. (szerk.): *A fordítás tudománya: válogatás a fordításelmélet irodalmából*. Budapest, Tankönyvkiadó. (A szerkesztett tanulmánykötet 1986-ban jelent meg, a tanulmányt fordította: Gera Ildikó), 185–191.

BART István

2003 Európai uniós szövegek fordítása angolról magyarra. In: Bart István – Klaudy Kinga (szerk.): *EU-fordítóiskola*. Budapest, Corvina, 17–35.

BART István – KLAUDY Kinga

2003 *EU-fordítóiskola. Európai uniós szövegek fordítás angolról magyarra*. Budapest, Corvina.

BASNETT, Susan

1991 *Translation Studies*. London, Taylor & Francis.

BATSÁNYI, János

1787 (1967) A „Fordításnak” Mesterségéről. In: Keresztury Dezső – Tarnai Andor (szerk.): *Batsányi összes művei II.*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 462–471.

BECHER, Victor

2010 Abandoning the Notion of ‘Translation-inherent’ Explicitation: Against a Dogma of Translation Studies [A „fordításban rejlő” explicitáció fogalmának feladása: harc a fordítástudományi dogma ellen]. *Across Languages and Cultures* 11. 1. 1–28.

BENŐ Attila

2003 Fordítási elvek a XIX. században. In: Egyed Emese (szerk.) *„Szabadon fordította...”* Kolozsvár, Scientia Kiadó, 7–34.

2010 A fordíthatóság és fordíthatatlanság kérdése. A probléma forrásai. In: Gábor Csilla – Korondi Ágnes (szerk.): *A fordítás kultúrája – szövegek és gya-*

- korlatok I. A BBTE BTK Magyar Irodalomtudományi Tanszékének házikonferenciája. 9–21.
- 2016 Nyelvi játék és fordítás. *Korunk*. 2016 (4), 61–66.
- BROWN-HOEKSTRA, Katherine.
 2010 *The Language of Localization [A lokalizáció nyelve]*. <https://www.everand.com/book/402001585/The-Language-of-Localization> (2024. augusztus 14.).
- CATFORD, John C.
 1965 *A Linguistic Theory of Translation [A fordítás nyelvészeti elmélete]*. London, Oxford University Press.
- CHO, Kyunghyun – VAN MERRIENBOER, Bart – BAHDANAU, Dzimitry – BENGIO, Yoshua
 2014 *On the properties of neural machine translation: Encoder–Decoder approaches [A neurális gépi fordítás tulajdonságairól: a kódolás-dekódolás felelőli megközelítések]*. https://www.researchgate.net/publication/265385879_On_the_Properties_of_Neural_Machine_Translation_Encoder-Decoder_Approaches (letöltés dátuma: 2024. augusztus 19.).
- DANES, Frantisek
 1974 *Papers on Functional Sentence Perspective [Tanulmányok a funkcionális mondatperspektíváról]*. The Hague, Mouton.
- DOHERTY, Stephen
 2016 *The Impact of Translation Technologies on the Process and Product of Translation [A fordítási technológiák hatása a fordítás folyamatára és a folyamat során keletkezett végtermékre]*. https://www.researchgate.net/publication/284725157_The_impact_of_translation_technologies_on_the_process_and_product_of_translation (2024. augusztus 13.).
- DRAHOTA-SZABÓ Erzsébet
 2013 A reáliák mint intertextuális elemek a kulturális szövegtérben. *Fordítástudomány* 15. évf. 2. szám, 5–28.
- ESZENYI Réka
 2015 A modern fordítóképző profilja – aki tudja, tanítsa. In: Horváth Ildikó (szerk.): *A modern fordító és tolmács*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó.
 2023 *Humán fordító és gépi fordítás 8 leckében. Változások a 21. századi nyelvi közvetítő szerepében*. Budapest, ELTE-BTK. https://www.eltereader.hu/media/2023/12/Eszenyi-Reka_Human-fordito-es-gepi-forditas_web_jav.pdf (2024. augusztus 29.)
- ETKIND, Efim
 1986 Le problème de la métatraduction. *Revue d'Esthétique* 12. 17–22.
- FÁY Tamás – YANG ZIJIAN Győző
 2023 A gépi fordítás szerepe a fordítóképzésben. *Modern Nyelvoktatás* 2023/1–2. 24–35. https://epa.oszk.hu/03100/03139/00079/pdf/EPA03139_modern_nyelvoktatás_2023_01-02.pdf (2024. augusztus 29.).

FJODOROV, A. V.

1958 Bevezetés a fordításelméletbe. In: Bart István – Klaudy Kinga (szerk.): *A fordítás tudománya: válogatás a fordításelmélet irodalmából*. Budapest, Tankönyvkiadó. (A szerkesztett tanulmánykötet 1986-ban jelent meg, a tanulmányt fordította: Térei Sarolta.) 200–224.

FORGÁCS Erzsébet

2002 A reáliák fordítási nehézségeiről szépirodalmi szövegekben. *Fordítás-tudomány* 4. évf. 2. szám, 63–82.

GAMBIER, Yves

2006 Multimodality and audiovisual translation [Multimodalitás és audio-vizuális fordítás]. In: Mary Carroll, Heidrun Gerzymisch-Arbogast – Sandra Nauert (eds.): *Audiovisual Translation Scenarios: Proceedings of the Marie Curie Euroconferences [Az audovizuális fordítás forgatókönyvei: a Marie Curie Nemzetközi Konferencia előadásai]*. Copenhagen, MuTra: Audiovisual Translation Scenarios.

2009 Competences for professional translators, experts in multilingual and multimedia communication [A többnyelvű és a multimédiás kommunikáció szakértőinek tekintett professzionális fordítók fordítói kompetenciái] http://ec.europa.eu/dgs/translation/external_relations/universities/documents/emt_competences_translators_en.pdf (2009. augusztus 11.)

GAMBIER, Yves – VAN DOORSLAER, Luc

2013 *Multimodality and audiovisual translation*. In: idem (eds.): *A Handbook of Translation Studies*. Volume 4, Amsterdam, John Benjamins Publishing Company, 98–104. Available from: https://www.researchgate.net/publication/262208590_Multimodality_and_audiovisual_translation_2013_in_Y_Gambier_L_van_Doorslaer_eds_Handbook_of_Translation_Studies_Volume_4_Amsterdam_John_Benjamins_Publishing_Company_pp_98-104 (Letöltés ideje: 2024. augusztus 19.).

GENTZLER, Edwin

2001 *Contemporary Translation Theories*. Bristol, Multilingual Matters Publisher.

HELTAI Pál

2013 Kultúraspecifikus kifejezések és reáliák. *Fordítástudomány* 15. (1). szám, 32–53.

2020 Fordítási normák és fordítási eljárások magyar–angol szakfordításban. *Fordítástudomány* 22. (1). 27–45. <https://real.mtak.hu/156876/1/Forditasi-normakesforditasieljarasokmagyarangolszakforditasban.pdf> (2024. augusztus 14.).

HEWSEN, Lance – Martin, JACKY.

2000 *Redefining Translation. The Variational Approach [A fordítás újradefiniálása. A variacionális megközelítés]*. London–New York, Routledge.

HOLMES, James.

1972 *The Name and Nature of Translation Studies* [A fordítástudomány elnevezése és természete]. 1st ed. APPTS Series of the Translation Studies Section, Dept. of General Literary Studies [1. APPTS-konferencia: Általános Irodalomtudományi Szekció – Fordítástudományi Alszekció]. In: Broeck, Raymond, van, der (ed.): *Translated! [Vigyázat, fordítás!]* 1988, Amsterdam, Rodopi.

HOLZ-MÄNTTÄRI, Justa

1984 *Translatorisches Handeln. Theorie und Methode. Annales Academiae Scientiarum Fennicae*. Helsinki, Suomalainen Tiedeakatemia.

HÖNIG, Hans, G. – KUSSMAUL, Paul

1982 *Strategie der Übersetzung: ein Lehr- und Arbeitsbuch*. Gunter Narr Verlag, Tübingen.

JAKOBSON, Roman

1959/1966 *On Linguistic Aspects of Translation* [A fordítás elméleti vonatkozásai]. In: Brower, Reuben Arthur (ed.): *On Translation [A fordításról]*. New York, Oxford University Press, 107–239.

KADE, Otto

1968 A transláció kommunikációelméleti problémái. In: Bart István – Klaudy Kinga (szerk.): *A fordítás tudománya: válogatás a fordításelmélet irodalmából*. Budapest, Tankönyvkiadó. (A szerkesztett tanulmánykötet 1986-ban jelent meg, a tanulmányt fordította: Terts István.) 103–124.

KARCSAY Sándor

1978. Szakszöveg–szakfordítás. *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 25 évf. 11. szám, 515–522.

KIS Balázs

2008 *A fordítástechnológia és az alkalmazott nyelvtudomány*. (Kiadatlan doktori értekezés.) Pécs, Pécsi Tudományegyetem.

KLANICZAY Tibor (szerk.)

1964 *A magyar irodalom története 1600-tól 1772-ig. A magyar irodalom története 2*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

KLAUDY Kinga

1988. A frazeologizmusok szó szerinti fordításáról. *Magyar Nyelvőr* 112. évf. 3. szám, 305–314.

1991 *Az átváltási műveletek rendszere*. Budapest, Külkereskedelmi Főiskola.

1994 *A fordítás elmélete és gyakorlata angol, német, francia, orosz fordítás-technikai példatárral*. Budapest, Scholastica.

1997 Barátságtalan nyelvpárok. A jelzős főnévi csoport viselkedése a fordításban. In: Mihalicz Á. et al. (szerk.): *Könyv Dezső Lászlónak*. Nyíregyháza, BDTF, 87–105.

1998 Explicitation [Az explicitáció]. In: Baker, M. (ed.): *Routledge Encyclopedia of Translation Studies* [Routledge Fordítástudományi Enciklopédia]. London, Routledge. 80–84.

1999. Az explicitációs hipotézisről. *Fordítástudomány* 1. évf. 2. sz. 5–22.

2002 *Bevezetés a fordítás elméletébe*. Budapest, Scholastica.

2003 *Languages in Translation. With illustrations in English, French, German, Russian and Hungarian* [Nyelvek fordításban. Angol, francia, német, orosz és magyar példaanyaggal illusztrálva]. Budapest, Scholastica.

2007 *Nyelv és fordítás*. Budapest, Scholastica.

2013 Nyelvi és kulturális aszimmetria a reáliák fordításában. In: Bárdosi V. (szerk.): *Reáliák – A lexikológiától a frazeológiáig. Értelmezések és fordítási kérdések*. Budapest, Tinta Könyvkiadó, 86–91.

2014 A fordítástudomány neve, természete és terminológiája. In: Navracsics Judit (szerk.): *Transzdiszciplináris üdvözetek Lengyel Zsolt számára*. Budapest–Veszprém, Gondolat Kiadó–Pannon Egyetem MFTK, 9–19.

2018a *Bevezetés a fordítás elméletébe*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

2018b Az átváltási műveletek rendszere. *Modern Nyelvoktatás*, 24. évf. 2–3. szám

KLAUDY Kinga – GULYÁS Róbert

2015 Terminusok és reáliák az európai uniós kommunikációban. In: Barthakovács Katalin et al. (szerk.): *Transfert nec mergitur. Albert Sándor 65. születésnapjának tiszteletére*. Szeged, JATE Press, 75–84.

KOMISSZAROV, Vilen Naumovics

1972 A fordítás folyamatának nyelvészeti modelljei. In: Bart I. – Klaudy K. (szerk.): *A fordítás tudománya: válogatás a fordításelmélet irodalmából*. Budapest, Tankönyvkiadó. (A szerkesztett tanulmánykötet 1986-ban jelent meg, a tanulmányt fordította: Gera Ildikó.) 146–159.

KOVÁCS Marietta

2015 *A frazeológiai univerzálék fordítási aspektusai és üzenetközvetítő szerepe európai uniós kontextusban*. (Kiadatlan doktori értekezés.) <http://doktori.btk.elte.hu/lingv/kovacsMarietta/diss.pdf>

KOVÁCS Tímea

2021 Átváltási műveletek (megoldások) az angol–magyar jogi szaknyelvi fordításban. *Modern Nyelvoktatás* 24. évf. 2–3. szám, 53–66. <https://ojs.elte.hu/modernnyelvok/article/view/1617>

KURIÁN Ágnes

1999 Az interpretatív modell a jogi szakfordításban. *Fordítástudomány* 1. évf. 1. sz., 50–93.

LACKFI János

2008 A fordítás betegség, akár a szerelem. In: Jeney Éva – Józan Ildikó (szerk.): *Nyelvi álarcok. Tizenhárman a fordításról – Pont Fordítva* 6. Budapest, 81–114.

LAKI László János – YANG Zijan Győző

2022a Jobban fordítunk magyarra, mint a Google! In: Berend Gábor – Gosztolya Gábor – Vincze Viktória (szerk.): *XVIII. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia 18. köt.* Szeged, Szegedi Tudományegyetem, 357–372.

2022b Neural machine translation for Hungarian [A neurális gépi fordítás a magyar nyelv esetében]. *Acta Linguistica Academica* 69. 4., 501–520.

LENDVAI Endre

1999 Verbális humor és fordítás. *Fordítástudomány* 1. évf. 2. sz., 23–33.

2005 Reáliafelfogások napjaink fordításelméletében. In: Dobos Cs. et al. (szerk.): *Klaudy Kinga barátai. 'Mindent fordítunk és mindenki fordít'. Értékek teremtése és közvetítése a nyelvészetben.* Veszprém, SZAK, 67–72.

LEVY, Jiří

1967 Will Translation Theory Be of Use to Translators [Lesz-e haszna a fordításelméletnek a fordítók számára]. In: uő (ed.): *Translation as a Decision Process. To Honour Roman Jakobson. Essays on the Occasion of His 70th Birthday* [A fordítás mint döntéshozás. Köszöntőkötet Roman Jakobson 70. születésnapjára]. The Hague, Mouton, 148–182.

MALONE, Joseph L.

1988 *The Science of Linguistics in the Art of Translation* [A nyelvtudomány szerepe a fordítás művészetében]. New York, State University of New York Press.

MELLINGER, Christopher D.

2018 *Re-thinking Translation Quality: Revision in the Digital Age.* Ford.:

2019. Pete-Pikó Klára–Robin Edina: A fordítások minőségének újragondolása. Lektorálás a digitális korban. *Target Online.* <https://benjamins.com/online/target/articles/target.16104.mel.hu>

MOSSOP, Brian

2014 *Revising and Editing for Translators* [Lektori és szerkesztői ismeretek fordítók számára]. 3rd ed. New York, Routledge.

MOUNIN, George

1955 *Les belles infidèles* [A szép hűtlenek]. Paris: Cahiers du Sud.

1963 *Les problèmes théoriques de la traduction* [A fordítás elméleti problémái]. Paris, Gallimard.

NEUBERT, Albrecht

1985 *Text and Translation* [Szöveg és fordítás]. Leipzig, VEB–Verlag Enzyklopadie.

NEWMARK Peter

1988 *A Textbook of Translation* [Fordításelméleti olvasókönyv]. New York–London, Prentice Hall.

NITZKE, Jean – HANSEN-SCHIRRA, Silvia

2019 Risk management and post-editing competence [Kockázatkezelési és utószerkesztői kompetenciák]. *The Journal of Specialised Translation*, 31. 239–259.

2021 *A short guide to post-editing*. Berlin, Language Science Press.

NIDA, Eugen

1964 *Toward a Science of Translation – with Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translating* [A fordítástudomány felé vezető út – különös tekintettel a bibliafordítás alapelveire]. Leiden, Brill.

1969 A fordítás tudománya. In: Bart István – Klaudy Kinga (szerk.): *A fordítás tudománya: válogatás a fordításelmélet irodalmából*. Budapest, Tankönyvkiadó. (A szerkesztett tanulmánykötet 1986-ban jelent meg, a tanulmányt fordította: Kenesei István.) 125–146.

2001 *Context in Translating* [A kontextus szerepe a fordításban]. Amsterdam–Philadelphia, John Benjamins Publishing.

NIDA, Eugen – TABER, Charles R.

1969 (2001) *The Theory and Practice of Translation* [A fordítás elmélete és gyakorlata]. E. J. Brill, Leiden.

O’SULLIVAN, Carol

2011 *Handbook of Translation Studies* [A fordítástudomány kézikönyve]. Online Volume 2 (2011), 123–125. <https://benjamins.com/online/hts/articles/pse1> (2024. szept. 6.)

PAPP Nándor

2004 Terminológia és reáliák. (Különös tekintettel nemzetközi szervezetek, rövidítések angol–magyar fordítási kérdéseire). In: Dróth Júlia (szerk.): *Szaknyelv és szakfordítás* 5. Gödöllő, Szent István Egyetem, 79–91.

PÁSZTOR KICSI Mária

2014 A nyelvészet matematikája. *Létünk*. 2014/4. 118–126. http://epa.oszk.hu/00900/00997/00032/pdf/EPA00997_Letunk-2014_4_118-126.pdf

POPOVIČ, Anton

1976 *Dictionary for the Analysis of Literary Translation* [A műfordítás elemzésének szótára]. Edmonton, University of Alberta.

PRÓSZÉKY Gábor

1989 *Számítógépes nyelvészet*. Budapest, Számítástechnika-Alkalmazási Vállalat.

PUSZTAI-VARGA Ildikó

2008 Műfordítók mint kulturális brókerek. *Fordítástudomány*. 10. évf. 2. sz., 39–47.

2013 Műfaji sokszínűség a minőség tükrében a természettudományi szakfordítóképzésben. In: Dróth Júlia (szerk.): *Szaknyelv és szakfordítás*. Gödöllő, Szent István Egyetem, Nyelvi Központ, 13–23.

RADÓ György

1981 Rendszeres fordítástudomány. In: Bart István – Rákos Sándor (szerk.): *A műfordítás ma*. Budapest, Gondolat Kiadó, 216–236.

RECKER, Jan, I.

1974 A törvényszerű megfelelések elméletének alapjai. In: Bart I. – Klaudy K. (szerk.): *A fordítás tudománya: válogatás a fordításelmélet irodalmából*. Budapest, Tankönyvkiadó. (A szerkesztett tanulmánykötet 1986-ban jelent meg, a tanulmányt fordította: Lengyel Zsolt.) 200–217.

REICHMANN Angelika

2020 Feltételezett fordítás, álfordítás, metafikció: J. M. Coetzee, Alkonyvidék. In: *A fordítás arcai 2019*. Eger, Eszterházy Károly Egyetem, Líceum Kiadó, 45–55.

REISS, Katharina

1981 Type, Kind and Individuality of Text: Decision Making in Translation [A szöveg típusa, fajtája és jellege: döntéshozatal a fordításban]. *Poetics Today. Translation Theory and Intercultural Relations*. 2. 4. (Summer–Autumn 1981), 121–131.

1986 *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik* [A fordításkritika lehetőségei és korlátai]. München, Max Hueber.

REISS, Katharina – VERMEER, Hans J.

1984 *Towards a General Theory of Translational Action: Skopos Theory Explained* [A fordítói cselekvés általános elmélete felé: a szkopos-elmélet magyarázata]. London, Routledge. (Translated from German by Christiane Nord.).

ROBIN Edina

2018 *Fordítási univerzálék és lektorálás*. Budapest, Fordítástudományi Értekezések/Szent Jeromos Alapítvány.

ROSSI, Piercarlo

2001 *Ontologie applicate e comparazione giuridica: alcune premesse* [Alkalmazott ontológia és jogrendi összehasonlítás: néhány alapelv]. <http://www.dsg.unito.it/ut/data/papers/ontologie%20applicate%20e%20comparazione%20giuridica.pdf>. (2008. február 8.)

SELESKOVITCH, Danica

1968 *L'interprète dans les conférences internationales, problèmes de langage et de communication* [A nemzetközi konferenciátolmácsok nyelvi és kommunikációs problémái]. Washington DC, Pen and Booth.

STEINER, George

1975 *After Babel: Aspects of Language and Translation* [Bábel után: nyelvi és fordítási vonatkozások]. London–Oxford–New York, Oxford University Press.

1980 *A Reader* [Az olvasó ember]. Oxford, Oxford University Press.

- 2000 'The Hermeneutic Motion' [A hermeneutikai fordulat]. In: Lawrence Venuti (ed.): *The Translation Studies Reader* [Fordításelméleti olvasókönyv]. London–New York, Routledge, 186–191.
- SVEJCER, Alexander, D.
1968 A fordításelmélet mint interdiszciplináris tudomány. In: Bart István – Klaudy Kinga (szerk.): *A fordítás tudománya: válogatás a fordításelmélet irodalmából*. Budapest, Tankönyvkiadó. (A szerkesztett tanulmánykötet 1986-ban jelent meg, a tanulmányt fordította: Lengyel Zsolt.) 30–40.
- SZLÁVIK Szilárd
2023 Az utószerkesztés hatása a neurális gépi fordítás lexikai kohéziójára angol–magyar szakfordításokban. *Fordítástudomány* 25. évf. 1. szám, 68–80.
- TAMÁS Dóra Mária
2015 *A modern fordító és tolmács*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó. 47–66.
2017 *Bevezetés a jogi terminológiába a terminológus szemüvegén át*. ELTE Eötvös Kiadó, OFFI Zrt.
- TARNÓCZI Lóránt
1966 *Fordítókatalauz*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó.
1973 A gépi fordítás. A fordítógép tündöklése és bukása. *TMT* 20. (Különlenyomat) 5–6. <https://journals.bme.hu/tmt/article/download/27117/12872/167632> (2024. augusztus 29.)
- TELLINGER Dusan
2003 A reáliák fordítása a fordító kulturális kompetenciája szemszögéből. *Fordítástudomány*. 5. évf. 2. szám, 58–70.
- TOURY, Gideon
1995 *Descriptive Translation Studies and Beyond* [A deskriptív fordítástudomány és ami mögötte rejlik]. Amsterdam–Philadelphia, John Benjamin Publishing.
- TUBOLY Ágnes
2023 Kultúrák közvetítés a Bűn és bűnhődés magyar fordításaiban. In: Nagy Sándor István (szerk.): *Nyomárkay István-émléksorozat 3. Új kihívások, új módszerek. Filológia egy változó világban*. Budapest, Modern Filológiai Társaság.
- UGRIN Zsuzsanna
2018 „CAT-recbe zárva?” – átváltási műveletek, kohézió és CAT. *Modern Nyelvoktatás* 24. 2–3. 67–78.
- VALLÓ Zsuzsa
2000 A fordítás pragmatikai dimenziói és a kulturális reáliák. *Fordítástudomány* 2. évf. 1. szám, 34–49.
- VARGA Ágnes
2015 Gépi fordítás. In: Horváth Ildikó (szerk.): *A modern fordító és tolmács*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 135–145.

VASZEVA, Ivanka

1980 *Teoria i praktika perevoda [A fordítás elmélete és gyakorlata]*. Sophia, Nauka i isskustvo.

VENUTI, Lawrence

2000 *The Translation Studies Reader [Fordításelméleti olvasókönyv]*. London–New York, Routledge.

VERMES Albert

2004 A relevanciaelmélet alkalmazása a kultúraspecifikus kifejezések fordításának vizsgálatában. *Fordítástudomány* 6. (2). szám, 5–18.

VIEIRA, Lucas Nunes

2019 Post-Editing of Machine Translation [A gépi fordítás utószerkesztése]. In: M. O'Hagan (ed.): *The Routledge Handbook of Translation and Technology [A fordítás és technológia Routledge kézikönyve]*. Routledge. https://www.researchgate.net/publication/339827080_Post-Editing_of_Machine_Translation 319–335. (2024. augusztus 28.).

VIHAR Judit

1994 *A japán irodalom rövid története*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.

VINAY, Jean Paul – DARBELNET, Jean

1958 *Stilistique comparée du français et de l'anglais. Methode de traduction [Francia–angol összehasonlító stilisztika. Egy fordítási módszer]*. Paris, Didier.

1995 *Comparative Stylistics of French and English: A Methodology for Translation [Francia–angol összehasonlító stilisztika. Egy fordítási módszer]*. Amsterdam/Philadelphia, PA, John Benjamins Publishing Company.

VLAHOV, Sz. – FLORIN, Sz.

1980 *Nyeperevogyimoe v perevogye*. Moszkva, Mezsdunarodnie Otnoseniya. (Angolra fordította Vlahov S. – Florin S. Untranslatable in translation címmel [Fordíthatlan elemek a fordítási folyamatban], 1986, Moszkva, Higher School.)

ZABALBEASCOA, Patrik

2003 Translating audiovisual screen irony [Az irónia fordítása az audiovizuális tartalmak esetében]. In: L. Pérez González (ed.): *Speaking in Tongues: Languages across Contexts and Users [Nyelveken beszélve: nyelvek kontextusok és használók útvesztőiben]*. Valencia, Universitat de València, 303–322. The nature of the audiovisual text and its parameters. [Az audiovizuális szöveg jellege és paraméterei]. https://www.researchgate.net/publication/300848139_The_nature_of_the_audiovisual_text_and_its_parameters (2025. május 25.)

WILLS, Wolfram

1994 Translation: Process and Procedures [Fordítás: folyamat és eljárások]. In: R. E. Asher (ed.): *The Encyclopedia of Language and Linguistics*. Vol. 9. [A nyelvek és a nyelvészet enciklopédiája, 9. kötet]. Oxford, Pergamon Press, 4747–4757.

- 1996 *Knowledge and Skills in Translator's Behavior* [Tudás és készségek a fordítói viselkedésben]. Amsterdam and Philadelphia, J. Benjamins.
- WÜSTER, E.
1959 *Struktur der Sprachlicheb Begriffswelt und ihre dar Stellung in Worterbuchern Studium generale* [A nyelvi fogalomvilág felépítése és szótári ábrázolása]. Tübingen, Gunter Narr.
- YANG Zijan Győző
2018 A gépi fordítás és a neurális gépi fordítás. *Modern Nyelvoktatás* 24. 2–3. 129–139.

Egyéb források

- International Standard 17100: 2015. Translation services / Requirements for translation services. <https://www.password-europe.com/images/PWE/PDF/ISO-17100-2015.pdf>
- IBM sajtóközlemény, 1954. jan. 8.
- 2016/679 (EU) rendelet a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról. <https://eur-lex.europa.eu/HU/legal-content/summary/general-data-protection-regulation-gdpr.html>
- Az általános adatvédelmi rendelet szerinti adatvédelmi szabályok. https://europa.eu/youreurope/business/dealing-with-customers/data-protection/data-protection-gdpr/index_hu.htm

Online források

- <https://cdt.europa.eu/hu/services/translation-services>
- <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok>
- <https://abroadlink.com/blog/how-to-facilitate-internationalization-with-translation> (2024. augusztus 19.)
- <https://www.memoq.com/pressroom/a-forditastechnologia-jovoje-magyar-szakemberek-szemszogebo1> (2024. augusztus 19.)
- <https://benjamins.com/online/target/articles/target.28.2.02ros.hu> (2024. augusztus 17.)
- www.hunfi.hu (2025. május 10.)
- <https://real.mtak.hu/153534/1/Pragmatikaamagyarmentidegennyelvoktatásban.pdf> (2025. május 10.)
- <https://hu.awordmerchant.com/sociocultura> (2025. május 10.)
- https://konyvesmagazin.hu/nagy/rozsbán_a_fogo.html (2025. május 10.)

- https://www.researchgate.net/publication/370130747_NYELVI_JATEK_ES_FOR-DITAS (2025. február 2.)
- <https://www.szotar.net/blog/forditogepek-jovoje-hova-tart-technologia/> (2024. augusztus 18.)
- <https://www.computer.org/csdl/magazine/co/2022/10/09903869/1H0G6xvtREk> (2024. augusztus 18.)
- <https://eur-lex.europa.eu/HU/legal-content/summary/general-data-protection-regulation-gdpr.html> (2024. szeptember 10.)
- https://europa.eu/youreurope/business/dealing-with-customers/data-protection/data-protection-gdpr/index_hu.htm (2024. szeptember 10.)
- <https://chatgpt4online.org/chatgpt-free-online/#chatgpt-free> (2024. augusztus 1.)
- <https://pgls.com/a-guide-to-machine-translation-post-editing-mtpe/> (2024. augusztus 1.)
- <https://www.culturadata.ro/examen-traducatori/calendar-examen-traducatori/> (2025. május 10.)
- <https://www.culturadata.ro/examen-traducatori/inscriere-examen-traducatori/> (2025. május 10.)

A feladatgyűjtemény szövegeinek forrásai

- https://www.academia.edu/23727960/BRITISH_CONSTITUTION_NATURE_OF_BRITISH_CONSTITUTION (2025. május 1.)
- <https://www.digi24.ro/stiri/externe/ue/statistica-oficiala-impactul-brex-it-ului-asupra-economiei-britanice-mai-rau-decat-al-covid-ului-1716667> (2025. május 1.)
- <https://igazsagugyiszakerto.hu/2011/02/alkoholos-befolyasoltsag-vizsgalata> (2025. május 1.)
- <https://spitalulvoila.ro/sfaturi-pentru-o-sanatate-mintala-puternica/> (2025. május 1.)
- <https://www.psychiatry.org/patients-families/eating-disorders/what-are-eating-disorders> (2025. május 1.)
- <https://www.stmgp.bayern.de/vorsorge/gesund-leben/ernaehrung> (2025. május 1.)
- <http://mek.oszk.hu/11800/11858/> (2025. május 1.)
- <https://agerpres.ro/economic/2025/05/02/posta-romana-investeste-patru-milioane-de-euro-pentru-curierat-si-transport-mai-eficiente--1445019> (2025. május 1.)
- <https://www.bbc.com/news/articles/cx27z0r8n5do> (2025. május 1.)
- <https://p.dw.com/p/4tlN2> (2025. május 1.)

https://edu.ro/sites/default/files/_fi%C8%99iere/Minister/2023/Legi_educatie_Romania_educata/legi_monitor/Legea_invatamantului_superior_nr_199.pdf (2025. május 1.)

<https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2017/29> (2025. május 1.)

<https://voris.wolterskluwer-online.de/browse/document/bcb3a5b2-5ff8-3a23-be5a-002d8cf6c8d4> (2025. május 1.)

<https://www.alevia.com.ro/omega-3-6-9-pachet/> (2025. május 1.)

<https://medlineplus.gov/ency/article/002399.htm> (2025. május 1.)

<https://www.aspirin.de/aspirin-complex#vorteile> (2025. május 1.)

FÜGGELÉK

Táblázatok jegyzéke

1. táblázat. Az átváltási műveletek osztályozása általános jellegük szerint . . .	68
2. táblázat. Az átváltási műveletek osztályozása a művelet szintje szerint. . .	69
3. táblázat. Az átváltási műveletek osztályozása a művelet jellege és oka szerint	69
4. táblázat. A lexikai átváltási műveletek összesítése	70
5. táblázat. A grammatikai átváltási műveletek összesítése.	73
6. táblázat. Az átváltási műveletek aspektusai Joseph Malone (1988) szerint .	80
7. táblázat. A frazémák fordítási stratégiái Benő (2010) alapján	103
8. táblázat. A frazémák fordítási stratégiái Kovács M. alapján.	104
9. táblázat. Kompetenciák Gambier (2009) szerint	121
10. táblázat. Nyelvek, amelyekre vizsgázni lehet a román Kulturális Minisztérium által szervezett fordítói vizsgán	124
11. táblázat. Szakterületek, amelyekre vizsgázni lehet a román Kulturális Minisztérium által szervezett fordítói vizsgán	124
12. táblázat. Gazdasági lehetőségek a román fordítói piacon	125

Ábrák jegyzéke

1. ábra. A fordítástudomány behatárolása James Holmes és Gedeon Toury alapján	42
2. ábra. Projekt létrehozása a MemoQ fordítástámogató programban	108
3. ábra. A forrásnyelvi szöveg importálása fordítás előtt.	109
4. ábra. Párhuzamos szövegelrendezés a MemoQ-ban.	109
5. ábra. Terminológiai adatbázis kiválasztása MemoQ-projekt keretében. . . .	110
6. ábra. Fordítómemória projekthez rendelése egy MemoQ-projekt keretében	111
7. ábra. Mesterséges intelligencia és fordítás	115
8. ábra. Fordítói engedély, pénzügyi bejegyzést igazoló okmány, könyvelési program, árajánlat	126

REZUMAT

Bazele teoriei traducerii. Curs universitar și culegere de exerciții

Cursul universitar intitulat *A fordításelmélet alapjai. Egyetemi jegyzet és feladatgyűjtemény (Bazele teoriei traducerii. Curs universitar și culegere de exerciții)* este un curs cuprinzător destinat studenților care își desfășoară studiile universitare de licență la secția de traducere-interpretare. Manualul oferă o integrare echilibrată între teoriile fundamentale ale traducerii și aplicarea practică, fiind adecvat atât pentru a fi folosit la curs, cât și de-a lungul studiului individual. Cursul începe cu o explorare a conceptelor cheie și a principalelor abordări teoretice din studiile de traducere, incluzând echivalența, funcționalismul precum traducerea culturală, oferind studenților o bază teoretică solidă. Grupate în șapte lecții, capitolele teoretice oferă o privire generală asupra principalelor teorii și modele de traducere, incluzând teoria echivalenței formale și dinamice a lui Eugene Nida, abordările de traducere comunicativă și semantică ale lui Peter Newmark, precum și teoriile lui Reiss și Vermeer, dar și perspectivele culturale și ideologice ale traducerii. O atenție specială este acordată operațiunilor de transfer elaborate de Kinga Klaudy și cadrului mai larg al universalităților traducerii. Capitolele ulterioare (culegerea de exerciții) aplică aceste concepte printr-o serie de fișe de lucru și exerciții, aparținând unei varietăți de tipuri de texte și genuri. Prin combinarea perspectivelor teoretice cu activități practice, această lucrare echipează studenții cu abilități critice de gândire și instrumentele necesare pentru a naviga în complexitățile traducerii atât în contexte academice, cât și profesionale. Conceput pentru a oferi o introducere echilibrată, acest volum îmbină teoria fundamentală cu aplicarea practică, oferindu-le studenților atât cunoștințe conceptuale, cât și abilități practice și în același timp sprijină studenții în dezvoltarea unei înțelegeri analitice și a unei competențe profesionale în domeniul traducerii.

ABSTRACT

The Basics of Translation Theory. A Coursebook and a Set of Exercises for Translation and Interpreter Students

The coursebook entitled *A fordításelmélet alapjai. Egyetemi jegyzet és feladatgyűjtemény* (*The Basics of Translation Theory. A Coursebook and a Set of Exercises for Translation and Interpreter Students*) is a comprehensive textbook designed for undergraduate (BA) students studying translation and interpreting. The book offers a balanced integration of foundational translation theories with practical application, making it suitable for both classroom instruction and independent study. It begins with an exploration of key concepts and major theoretical approaches in translation studies – including equivalence, functionalism, and cultural translation –, providing students with a solid theoretical grounding. The theoretical chapters offer a short overview of major translation theories and models structured in seven lessons, including Eugene Nida's theory of formal and dynamic equivalence, Peter Newmark's communicative and semantic translation approaches, and various other approaches such as Reiss and Vermeer's theories. These topics are discussed alongside cultural perspectives and problems related to culturally bound concepts (culture-specific words, *realia*). Special attention is also given to Kinga Klaudy's system of lexical and grammatical transfer operations. The practical part of the book applies these concepts through a series of structured worksheets and exercises drawn from a variety of text types and genres. By combining scholarly insight with practical activities, this book equips students with the critical thinking skills and practical tools necessary to understand the complexities of translation in academic and professional contexts.

A SZERZŐRŐL

Sárosi-Márdirosz Krisztina-Mária a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem Marosvásárhelyi Karának adjunktusa. Magyar–angol szakon végzett a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem Bölcsészkarán 2002-ben, majd ugyanezen az egyetemen 2003-ban a Politikatudományok és Közigazgatási Karon is megszerezte diplomáját politikatudományok szakirányon. Magiszteri fokozatot antropológiai nyelvészetből szerzett 2004-ben, majd doktori képzésen vett részt a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Hungarológiai Doktori Iskolájában, doktori dolgozatát 2009-ben védte meg. Szakterülete: fordítástudomány, terminológia, szaknyelvek, általános nyelvészet. A Magyar Tudományos Akadémia köztestületének külső tagja, a kolozsvári Szabó T. Attila Nyelvi Intézet munkatársa. Több konferencián vett részt (New York, New Brunswick, Budapest, Eger, Szeged, Bécs, Újvidék, Kolozsvár, Csíkszereda, Lecce, Eszék stb.), és több szakirányú tanulmánya jelent meg, továbbá több szakszótár társszerkesztője is.

ORCID ID: 0000-0002-2562-8203

Scientia Kiadó

400112 Kolozsvár (Cluj-Napoca)

Mátyás király (Matei Corvin) u. 4. sz.

Tel./fax: +40-364-401454

E-mail: scientia@kpi.sapientia.ro

www.scientiakiado.ro

Műszaki szerkesztés:

Dobos Piroska

Borítóterv:

Tipotéka Kft.

Korrektúra:

Szabó Beáta

Tipográfia:

Könczey Elemér

A jegyzet a fordító-tolmács szakos hallgatók számára készült, célja, hogy ötvözze a fordításelmélet és fordításgyakorlat alapjait, segítve a hallgatókat az elméleti ismeretek elsajátításában és ezzel egy időben a fordítói készségek fejlesztésében.

Az alapképzésben részt vevő hallgatók megfelelő szakmai felkészüléséhez fontos az „ötvöző” szemlélet: egyrészt hogy megismerkedjenek a fordításelméletben és az ehhez kapcsolódó nyelvészeti szakirodalomban használt fogalmakkal, másrészt pedig hogy ezeket az ismereteket a gyakorlatban is képesek legyenek alkalmazni. Így a jelen – feladatlapokkal kiegészített, az elméleti keretet egyaránt bemutató – kiadvány hiánypótló az erdélyi fordítóképzésben.

ISBN 978-606-975-104-6

9 786069 751046